

ЗМІСТ.

А. КРИМСЬКИЙ:
В неволі I—VI 1

С. ЧЕРКАСЕНКО:
Поезії I—VII 3

Г. ТРЕИМАН:
Поезії I—IV 5

П. ПЕРЕКИДЬКО:
Веснянки на чужині 6

ТИМОТЕЙ БОРДУЛЯК:
Перерваний страйк 8

ОЛЕКСА КОВАЛЕНКО:
Де беруть ся сюжети? 18

МАРІЯ КОЛЦУНЯК:
На стрічу сонцю золо-
тому (Док.) 21

ОЛ. ПЛЮЩ:
Сповідь 46

МИРОСЛАВ СТЕЦИШИН:
Над Тихим Океаном... 61

Г. ГАЙНЕ:
Поезії I—III, перекл. Ол.
Коваленка і Ів. Франка 63

ЗЕЛЬМА ЛЯГЕРЛЕФ:
Чуда Антихриста, роман 65

ІВАН ФРАНКО:
Шевченко Ляхам 1

С. ГРУЩЕНКО:
День в Остенді (Бельгія) 12

НАУКОВІ ЛИСТКИ:

I. Коли вмер Ісус Хри-
стос? 20

II. Грецькі рукописи, що
згинули в Туринській бі-
бліотеці 23

III. Про відлітанє птахів
і його причини 25

IV. Ювілей Британсько-
го біблійного товари-
ства 27

ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ:
Перекиньчики, повість
Ярошинської, критика.. 29

ДР. ПАВЛО ВАГЛЕР:
Новітні вигади в старині
(Кон. буде) 38

Хроніка і бібліографія 50

Редакційний комітет:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ДР. ІВАН ФРАНКО.

Digitized by Google

1904.

РІЧНИК VII. ТОМ XXVI.
КНИЖКА IV. ЗА ЦЬВІТЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

**ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК**

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
ВІСТНИК.

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Редакційний комітет:

Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський,
др. Іван Франко.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

РІЧНИК VII. ТОМ XXVI.

У ЛЬВОВІ, 1904.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

891.7905
LIN
v. 7
no. 4-6

Зміст двадцять шестого тому.

За цвітень, май, червень 1904 р.

стор.

I. Поезії.

А. Кримський, В неволі, I—VI	1—3
С. Черкасенко, Поезії, I—VII	3—5
Гр. Трейман, Поезії, I—IV	5—6
П. Перекидько, Веснянки на чужині	6—7
Б. Лепкий, Із поезій	113—114
М. Кибальчич, Із поезій	114—116
З. Г., Із поезій	116
І. Федорченко, Із поезій	116
Марія Підгірянкa, Коломийки	117—118
С. Бердяев, Мій віночок	217—218
П. Шелест, Із поезій	219—220
С. Мартос, Із поезій	220—221
А. Кашенко, Три шляхи	221
П. Рябошапка, Із поезій	222
<hr/>	
Г. Гайне, I. Коли я про горе... II. Щокою моєї щоки, пер. О. Коваленко	63
Два гренадири, пер. Ів. Франко	63—64

II. Повісти, новелі, драми.

Тимотей Бордуляк, Перерваний страйк	8—17
Олекса Коваленко, Де беруть ся сюжети	18—20
Марія Колцуняк, На стрічу сонцю золотому (Конець)	21—45
Ол. Плющ, Сповідь	46—60, 125—136
Мирослав Стецишин, Над Тихим Океаном	61—62
Денис Угнівець, До білої тюрми	119—125
М. Орищин, Подорож до Львова	136—144
С. Волох, Позви	144—169
Денис Лукіянович, Не бачив квітів	223—233
Грицько Коваленко, Зрада, драма	234—268
Кирило Безхліб'як, На заробітках	269—273

Зельма Лягерлеф, Чуда Антихриста	65—112, 169—216, 274—320.
--	------------------------------

СТОР.

III. Література, наука, штука.

Іван Франко, Шевченко — Ляхам, промова на вечерницях 15 марта 1904	1—11
С. Грущенко, День в Остенді (Бельгія)	12—19
Д. Лукіянович, Перекинъчики, повість Е. Ярошинської, критика	29—37
З., З розмов із селянськими інтелігентами на Лівобережній Україні	65—79
М. Лозинський, Три з'їзди	79—106, 159—169
Іван Кривецький, „Не было, нѣтъ и быть не можетъ!“	129—158
Ів. Франко, Шевченко і Єремія	170—173
В. Гнатюк, Поетичний талант між бачванськими Русинами	174—188

Др. Павло Ваглер, Новітні вигадки в старині I—II.	38—49, 106—113
---	-------------------

Наукові листки:

I. Коли вмер Ісус Христос? <i>І. Ф.</i>	20—23
II. Грецькі рукописи, що згнули в туринській бібліотечі. <i>Кр.</i>	23—25
III. Про відлітанє птахів і його причини. <i>Кр.</i>	25—26
IV. Ювілей Британського Біблійного товариства	27—28

Хроніка і бібліографія.

1. З літератури і науки	50—55, 114—117, 189—191
2. Нові книжки	55—60, 117—122, 191—196
3. З громадського життя	60—64, 127—128, 195—196
4. Театр і штука	122—123
5. Некрольоги	123—127, 195
6. Від редакції	196

А. Кримський.

ВНЕВОЛІ.

Варіяції на свої та чужі теми.

(Із прелюдії до неавтобіографічного містико-аскетичного циклю: „Книга самоти“).

I.

Стінний календар.

(На турецьку тему з Нігар-Ханум).

Кожним ранком на висячий
Календар я поглядаю,
І листок його вчорашній
Я злорадісно зриваю.

І, зірвавши, люто нищу...
„Ну, вже більш тебе не буде!
„Пропадай, погана днино,
„Днино туги та зануди!...

Та чого се я радію,
Як деру той день ледащий?
Бо невже я справді вірю,
Що новий день буде кращий?!

II.

Немає в світі гірше над неволю.
Та можна-ж про неволю й забувати:
Служити деспоту, його вволюти волю, —
Душі-ж йому свої не давати.
Коли йому мої працюють руки,
А серце спить, байдужно, без докуки,
То я скажу, що я не раб безсильний, —
Я — вільний.

А єсть і справді рабські кайдани:
Оддати людині душу всю свою,
Радіти, як вона хоч иноді погляне,
Тай денно-нічно думати про ню,

І не могли вже видертись на волю,
 А тільки нарікати на недолю...
 О, ганьба й сором! рабське почування --
 Коханне!

Ш.

(З арабського, Хамаса, ч. 494).

Ти, бачу, прихилилась	І лину я од тебе,
До ворога мого.	Як лине од стрільця
А я замісто тебе	Поранена сарна...
Знайду хиба кого?	Не довго до кінця!

IV.

Повідають люди: „Як ліпив людину,
 Бог зросив водою пересохлу глину;
 Та підкрав ся демон; видушивши воду,
 Підмісив він сльози в людську природу.

„Через те нас нудять смути та печали.
 А єдиний спосіб, щоб вони мовчали —
 Виплакати їх щиро, голосно чи тихо,
 Щоб із слізми разом вилилось і лихо“...

Ох, мені тим ліком погоїтись трудно:
 Слів мені немає, а в душі так нудно.
 Вже й душа згоріла, а сухії очі;
 Серце перетліло, а ридати не хоче...

V.

(Варіація на Абуль-Алю).

Звідкілясь лунає сьміх...	Щастє нашеє — скляне...
Хто там може реготати?	Ні! для скла бувають ліки:
Людам треба на землі	Скло побють — і знов зіллють,
Тільки плакати й ридати!	Щастє бєть ся — вже на віки.

VI.

(В pendant до Шлегеля).

Сад пьвітучий... Дух пахучий...	Хор дівочий... бистрі очі...
Тепла, гарная весна...	Взяв-обняв... Веселий глум...
Ми гуляєм, ми кружляєм	Вже не знати, що й бажати!...
Кубки доброго вина...	Звідкіля-ж на серці сум?!

Чом до серця тихо леть ся Чом, де сьміхи й любі втіхи,
Струйка злости, не добра? Піддаю ся я нуді,
Чом між мною і юрбою І з одчаю знов бажаю
Повстає чиясь мара? Зоставать ся в самоті?

Ставропіль Кавказький. 22. IV, 1903.

ІЗ ПОЕЗІЙ С. ЧЕРКАСЕНКА.

I. Батьківська бандура.

Бандура батьківська в забутті І серце полумям, мов з печі,
Висіла в хаті на стіні, У тую-ж мить він розтопив,
І довгим сном неначе скуті Уста шептали дивні речі,
Ослабли струни мовчазні. І звук той з ними в лад гудів...

З стіни німую я жахливо Від того часу я бандури
Ізняв і струни підтягнув, Не випускаю із руки
Торкнув ся пальцем — і на диво І все на їй силкуюсь хмурий
Із неї звук мені загув. Заграти гарно, як батьки.

II. О г н і.

Колись було: батьки тихенько І наші мрії незабаром
Збирались в хаті у ночі, У дійсність справжню повились:
І їх огнище помаленьку Зняло ся огнище пожаром
Таємно жевріло в печі. І розійшлося далеко скрізь.

А ми бажали розпалити І не загасять вже на волі
У полі огнища свої, Його ні вітер, ні дощі,
Багаттем правди і осьвіти Бо розгоріло ся у полі —
Засяти враз на всі краї... Не так, як батьківське, в печі.

III. Товаришам.

Цвили ми всі в часи юнацтва, Так сила творчая весіння
Як півдня пишного цвіток, Вілле в природу дивний дух:
Ніхто не мріяв про багатство, Могутним повне все створіння,
Щасливий був не тим гурток: І кожен звук, і кожен рух...

Лили ся вільно щирі речі, Де-ж ви, де ви, дитинства друзі?
Ряди палких, крилатих мрій, Яка пригріла доля вас?
Багатства кращого предтечі, Чи дні проводите у тузі?
Давали бесіди настрій. Чи хто зазнав і щастя час?

Чи орете в тяжкій роботі,
Як я, невидну борозну?
Чи провозаєте в турботі
Ви молоду свою весну?

Не знаю вашої я долі,
І як пвите ясний ваш май;
Але, як сіячеви в полі,
Мені те вяснить врожай.

IV. Ученому педантові.

Великий ти — і в небі зорі
Перелічив у темній млі,
І знавш всі піщини в морі,
І що у надрах є землі.

Сьвітило ти еси науки, —
Зорею-ж щастя засьвіти,
Перелічи всі сльози, муки...
Не сила? ні? — Маленький ти!

V. С і я ч і.

У пору вийшли ми з торбами:
Весна бажаная прийшла,
І з нив веселими струмками
Вода цілюща потекла.

Давай-бо сіяти, мій друже,
В земельку вохкую зерно,
На лоні в ньеньки буде дуже
Рости у пестошах воно.

Притьмом розбуджена природа
Витає дивную весну,
І жайворонок вперш заведе
У небі пісню чарівну.

І силу творчюю від себе
Посіє сонце опісля:
Його кохати буде небо
І пестуватиме земля.

У пору вийшли ми з торбами:
Давай-бо сіяти, давай!
Колись з веселими серцями
Збереж багатий урожай!

VI. П о л е.

Широке поле кругом зеленіє
Все в шатах квітчастих, роскішних, рясних,
Неначе невіста — вся повна надії,
Жадає і щастя й обіймів палких.

Широке поле, сьвятая країно,
Як любо на тебе ливитись мені!
Обняв би, кохав би зелене без вину,
Упав би й забув ся в твоїй ширині!

А сонце пригріло-б з високого неба
Занедбаних в долі зрадливій сиріт,
Заплакали-б хмарки — і слівок на тебе
Синнуло-б багато на травку, на цвіт...

Прощай же, широке, бо треба тікати!
На спомин нарву я червоних квітів...
Прощай же, сьвятее: он Німець пикатий
Кричить, щоб забрав ся, в траві не сидів...

VII.

Багато журливих пісень ми співали,
 Бо в малку ті пісні над нами лунали...
 Не пісні — то стогін усюди ходив
 І полум'ям душу пекельним палив.

Багато пекучих ми сліз проливали,
 Отрутою в серце вони западали..
 Не сльози — то камінь на серці осів
 І біднее тяжко могутно давив.

Багато і щиро ми всі працювали :
 На руки, на ноги кайдани кували...
 Невже-ж ти, о Боже, уваги не звів
 На працю, на сльози, на сумний наш спів?

 ІЗ ПОЕЗІЙ ГР. ТРЕЙМАНА.

I. Благанне.

„Дайте крила ви мені,
 Дайте легкі: я полину,
 Щоб в далекій стороні
 Розігнути хоч трохи спину!..“

„Сили я не маю, ні:
 Тут не вдію я нічого...
 Дайте краще ви мені
 Крила, — лиш прошу одного!

„Дайте! я не зраджу вам
 Ні в якій чужій сторонці:
 Буду діяти і там
 Розігрітий десь на сонці.“

„Дайте! слізю я молю:
 Дайте, та нехай полину!
 Вважте просьбу вже мою, —
 Вас зовсім я не покину...“

...Й скільки-б я так не благав,
 Вже ніхто мені не вволить
 Сеї просьби. Час пропав:
 Всіх тяжка неволя голить.

II. Клятьба.

Клянусь усім сьвятим для мене, Вони для мене найдорожчі:
 Що є на небі й на землі: Чи сум обгорне, чи нудьга —
 Ясними зірками-очами В натхненні чарівному завше
 І місяцем, що весь в сріблї... Я раджусь з ними... й все мина'.

Клянусь землею, що десь носить Будь супокійна, Україно,
Щасливих і нещасних,— всіх !.. Будь певна, нене, й не сумуй :
Клянусь правдиво, що ніколи Ще є у тебе щирі діти,
Не зраджу я братів своїх... Гляди-ж ти — вміло їх пильнуй !..

III.

Є дві причини в чоловіка
Його нещастій у житті :
Інертність та палкі страсті,
Що завше й будуть — аж до віка...

17. XI. 1903.

IV. В степовій країні.

Чужая сторона — чужі і люди :
Живи із острахом, бо всяк огуде.
Хоча та сторона не що й далека
(Нема в ній ані Турка ані Грека),
А все таки чогось щемить серденько...
О, Боже милий, всесвятая Ненько !
Чому се на землі воно так стало, —
Побачив раз, а серцю й не припало ?..
Ох, стережись чужої скрізь країни —
Й не кинь ніде своєї України !

У Федварі, 1903.

ВЕСНЯНКИ НА ЧУЖИНІ.

Переспіви Петра Перекидька.

I. М а р е ц ь.

Ударено у дзвін... Як тоскно, як тужливо
На чужині бренить для мене кожний дзвін !
Знов подихнув вітрець України журливий,
І сум давнісінський зворушив в серці він.
Я бачу вітчину з розлогими луками,
Мов чую рідної дзвіниці тихий спів. —
Поважно звідти нути линуть над гаями
Й нагадують усе, про що колись я мрів.

II. Цьвітень.

Ген-ген далеченько від лугу	Де легіт легесенький віс
В чужій чужениці сухій	Й гойдає чудові пісні,
Дубочок удав ся у тугу,	Де листе гаїв зеленіє
Бо звів ся у долі лихій.	І кублить ся птах в гущні.
Вдивляється він в самотині	А на рівнині піскуватій
Туди, де його кривняки	Він цвіллю та пилом припав,
На півдні у рідній країні	Й неначе вигнаєць заклятий,
Тамні гадають думки,	Останню надію стеряв.
Де його брати на розмову	Він зовсім не зна прохолоди,
Із хмарами радо встають,	Хоч баче що дня суходень,
Мариння-ж у нічку квітньову	Й єдиної прагне пригоди,
Танки між квіток хвацькі тнуть ;	Щоб грім зруйнував усе в пень.

III. Травень.

Відчинив я вікно — обгорнув мене сум :
 Пашить нічка весняна, чудова —
 Й поточивсь раптом я від журних важких дум,
 Не попільжила й пахоц бузкова.
 Десь здалія соловейко так гарно лящав,
 Смутку-ж пісня ця більш завдавала,
 Із журбою я рідну країну згадав,
 Що серденько моє шматувала.
 Там співа соловей у бузкових кущах,
 Там він тьохка цілісіньку нічку
 І луною гучною йде спів по гаях,
 І тихісінько лине за річку.

Тимотей Бордуляк.

Перерваний страйк.

Пізнім вечером із суботи на неділю в цілім парафіяльнім домі ніде вже не сьвітило ся, лише в кухні з невеличкої стінної лампи розходило ся скупе, жовте сьвітло по невеличкій кімнаті, і слабим відблиском крізь дрібонькі шибки одинокого вікна добувало ся на двір, де царювала пишна, літня, місячна ніч. Над шафликом з водою стояла похилена гарна, струнка дівчина Ксеня і перемивала ріжну кухонну і столову посуду, відтак брала суху стирку і вправною рукою старанно обтирала кожду штуку і ставляла її до ряду на столі. На краю постелі сидів наймит Петро, двадцятишестилітній парубок з запаленою папіроскою в руці і задуманими очима дивив ся в землю, відтак, пускаючи крізь зуби хмарки синього диму, підносив очі і довгим, ніжним поглядом обкидав працюючу дівчину. Вкінці біля печі на мішку, що до половини був наповнений бараболями, сидів п'ятнадцятилітній пастушок Миколка і бавив ся сопілкою; він обертав її в руках на всі боки, прикладав її часом до уст та добував кілька тихих, несм'яливих тонів, а при тім пильно зиркав на Петра, коли він викурить папіроску і кине на долівку, щоб ухопити недогарок і пакнути кілька разів. В кухні царювала тишина, яку переривало лиш одностайне хлюпотанє води в шафлику і глухий стукіт посуду.

Вкінці дівчина обернула ся до обох хлопців і закликала дзвінким, співучим голосом:

— Гей, хлопці, чого ви дурно сидите, як би на яким празнику? Чи ви не знаєте, що на вас ще робота чекає?

— А яку-ж то роботу завдять нам вельможна панна покойова? — спитав Петро, у котрого на губах показала ся якась глумлива усмішка.

Дівчина прийняла визиваючу поставу.

— Передовсім я проста дівка, а не жадна панна покойова, — стала вона говорити поволи і з притиском на кождім слові, — бо я не сиджу в покоях, але роблю всю роботу і в кухні і в городі і коло коров і коло свиний і всьо, що мені кажуть... А васещі, пане капраль, просимо, щобиьте разом з Миколкою наоббирали бараболь на завтра на пироги, бо я не маю часу!...

Петро покрутив незадоволено головою і блиснув гнівними очима в сторону дівчини.

— Ні, небоженьку, — сказав він, — мені того не хочеть ся робити і слухати твого бефелю...

Він опер голову на руку і дивив ся відтак уперто в землю, а з його грудий добували ся що кілька хвиль глибокі, тяжкі зітхання.

— І я також не буду! — відізвав ся Миколка зі свого кутка. — То бабська робота, то й до тебе належить!...

Він жив у великій дружбі з Петром, і щоб так сказати, цілим серцем прилип до нього і у всім йому потакував і йшов йому під лад.

— Добре, най буде по вашому, — сказала Ксеня, — але памятайте, що й пирогів завтра не будете їсти... Їмость виразно казали, як ішли спати: Скажи хлопцям, що як хочуть мати завтра пироги, то най наоббирають бараболь, бо ти не матимеш часу...

— Ой, нещастє! Що то ти маєш роботи! Рад би я знати! — закликав Миколка в запалом.

— Я маю все начине перемити, в кухні пошідбілювати, каву спалити, потім маю мити ся, заплітати ся, не знаю, чи до дванацятї години упораю ся... А ви що? Понаїдали ся, як ті коні, тай тільки животи погладжуєте і навіть такої дрібниці не хочете зробити... Фе, десь стиду у вас нема!

— Бо так годить ся, -- говорив дальше Миколка, з укуса поглядаючи на Петра. — По вечері кінь і віл мають спочивати, так само наймит по вечері вільний від роботи і пастух так само... По вечері час на спочивок...

— Ну, спочивайте здорові, як вам до вподоби, — сказала Ксеня, — але не знаю, як вам завтра замісь пирогів будуть сма-

кувати варениці, бо я, їй Богу, не буду збирати бараболі. Їмость виразно казали...

Втім Петро нагло встав, наложив а голову червону, жовнірську шапку і якимось лїнним кроком і в лохмурим лицем пустив ся до дверей, а за ним Миколка з сопілкою в руці.

— Страйк, Ксеню! — закликав весело Миколка дівчині над вухом, а потім з порога показав їй язик і ще раз крикнув: — Страйк!

— Добре, страйкуйте! — відказала Ксеня. — Та ще поки неділя добре не зайшла, позастругуйте собі ножиком патички, щоб мали чим завтра виймати варениці з макітри...

Петро постояв на порозі, щось собі поміркував і ще раз вернув до кухні. Він приступив до Ксені, взяв її одною рукою за плече і впилив в неї свої очі, наче-б хотів її пожерти своїм поглядом.

— А ти, небоже, мого капральства не зачіпай, — став він говорити спровола якимось глухим і грізним голосом, — ти з мого капральства не кепкуй, бо на тім можеш зле вийти і потім жалувати... Як я був капралем, то на мій бефель мужа сідали і теребили бараболі, а я стояв і дивив ся. Розумієш?... А ти хочеш, щоб я на твій бефель теревив бараболі...? Ще тобі до того далеко.

Дівчина не видержала його проникливого погляду і спустила очі в долину, та при тім не збила ся з пантелику...

— Я тобі не даю жадних „бефельів“, — відказала вона твердо і рішучо. — Їмость так кажуть, а ти мавш слухати, бо хоч ти при війську був капралем, але тут ти втомосцевим наймитом і більше нічим... Зрештою ти вже нераз оббирав бараболі, а тут нині чогось фуркаєш ся, ка-знає чого...

— Іншим разом иньша річ, а нині знов иньша річ. Іншим разом я був веселий і мені хотіло ся сьміятись, а нині прийшла на мене сумна година... Бо нині мені сумно, що в мене своєї хати нема, ні дому, ні лому... Розумієш, чого мені сумно? — додав він притишеним, ніжним голосом.

На ті слова дівчина почервоніла і нахмурила чоло.

— Ну, то чого-ж хочеш? — сказала відступаючи від нього один крок на бік. — Коли тобі сумно, то йди спати і відчепи ся від мене...

Петро окинув її ще раз проникливим поглядом від ніг до голови, ще хотів щось сказати, але дав спокій. Він обернув ся і по-

вільним кроком пішов до дверей, а Миколка ще раз крикнув за порога :

— Страйк, Ксеню!

Петро зачигив за собою двері і дівчина знову взяла ся за перервану роботу.

Оба хлопці пішли навпоперек подвіря до стайні. Місяць світив так ясно, що було видно, наче в день; ціле подвірє просто купало ся в місячнім сяві; кожде сьмітячко, кожда стебелинка, здавало ся, відділяли ся від землі і підносили ся в гору.

Миколка задер голову до місяця, відтак розглянув ся по подвірю і закликав здивований :

— А то вже раз сьвітить місяченько! Хоч бери і голки збирай по землі!

— Ет, що йому бракує! — сказав Петро і махнув рукою. — Виплив на небо тай сьвітить, значить, службу свою робить... Тай ще йому добре сьвітити, коли на небі нема ніде ні найменшої хмарки... Але як чоловікови хмара наляже на душу, тоді й місяць нічого не поможе, тоді всюди темно, хоч бери та в писк дай...

Миколка не слухав тих слів, він в одно глядів на повний місяць, котрий, як йому здавало ся, приязно до нього всьміхав ся і моргав очима...

— Підемо спати, чи посидимо ще трошка на дворі? — спитав він Петра.

— Сідаймо та заграй трохи, — дала ся чути відповідь, — може мені лекше стане, бо щось мені дуже тяжко на серці...

Оба сіли на вязанці соломи під стайнею і Миколка став грати на сопілці. Він приложив свій інструмент до губ і став звільна перебирати пальцями по дірках. З початку добували ся тони якісь притишені, якісь несьміливі, так що здавало ся, мов би Миколка настроював сопілку або надумував ся, якої йому заграти. Та вкінці музикант устроїв очі в місяць, його лице і ціла постава оживляли ся і з простої, ясенної сопілки поплили тони ніжні й чисті як срібло. Миколка вигравав з початку різні пісні, то весільні, то обжинкові, повільні і протяжні з такими модуляціями і з таким чутєм, що кождий, і не будь він заводовим музиком, мусів би признати, що в тім блідім і тендітнім хлопчині криє ся великий музикальний талант, що візьми лиш і заопікуй ся ним, а хто знає, який артист міг би з нього колись бути.

Миколка перейшов відтак на скочного козачка, а вкінці став імпровізувати якісь дикі, оригінальні, раз протяжні і сумні, то знов скочні, веселі і гулящі мелодії, а його очи все вперто гляділи в місяць, а голова наче маятник рухала ся до такту то в право, то в ліво, раз повільнійше, раз скорше.

Петро сидів побіч Миколки, опер голову на руку і дивив ся напів прижмуреними очима вперед себе, глядів на ганок дому омаєвий диким виноградом, на білі стіни, що в місячнім сяєві видавали ся ще білійшими, на місячне промінє, що мінілось і мов живе переливало ся на вікнах дому... Він слухав мистецької гри на сошілці, одначе йому на душі замість веселійше, робило ся чим раз тяжше, чим раз сумнійше; його давило щось за горло, до очий тиснули ся сльози, він їх на силу стримував... стримував, але ось вони, ті сльози, мов ті весняні води, що гать переривають, таки силоміць вирвали ся на верх... Він тяжко застогнав і заскреготав зубами.

Миколка перестав грати.

— Ти чого плачеш? — спитав він Петра.

— Ти не питай, тільки грай! — відповів Петро крізь зуби.

Миколка здвигнув плечима і грав дальше, а Петро слухав, дивив ся вперед себе... і нараз прийшла йому охота звірити ся зі своїм горем перед якою будь прихильною душею, от хоч би перед тим Миколкою, та щиро поговорити про свою грижу; а тоді він був певний, що йому камінь впаде з грудий, що йому стане лекше...

— А знаєш ти, чого мені так тяжко на душі, чого я плачу? — звернув ся він до свого товариша.

Миколка нащурив вуха і обернув до нього цікаві очи.

— А для того, небоженьку, що я бідний сирота, що в мене нема своєї хати, ні дому, ні лому...

— А на щож тобі хати? — спитав недбало Миколка. — Чи то мало людей на сьвітї жие без хати?...

— Най собі жиють здорові, — говорив Петро, — а мені конечно треба своєї хати, бо я, бач, хочу женити ся, бо вже мені час подумати над своєю долею, над своїм щастєм...

— Женити ся? З ким?

— А таки з нашою Ксенею...

— Ффїть! — засвистав Миколка. — Ксеня пристійна дівка, хоч бери та малюй. Усі кажуть, що як би так було у неї кілька моргів поля, тоді-б і богацькі сини за нею розбивали ся, але у неї

поля нема ні клаптика, то й ніхто до неї не сватає ся. А за тебе вона піде, бо ти гідний парубок, ще до того вояк... Раз будеш мати файну жінку!...

— Ба, коли вона не хоче йти за мене.

— Або ти з нею вже говорив про се?

— Говорив...

— І що-ж вона каже?

— Навіть слухати не хоче, ось що. Каже: коли-б ти мав свою хату, то я пішла-б за тебе, бо ти добрий і статочний парубок і навіть, каже, ти мені подобаєш ся. Але за такого, що не має хати, я не піду ніколи, бо я, каже, також не маю хати. Бо, каже вона, де-ж ти мене поведеш по шлюбі? Чи там, де спиш що ночі, до кінської стайні? Дякую тобі за такий гонір. Або може обое підемо до двора, до пана, і станемо просити ся на двірську хату, тай ти будеш панським форналем, а я парубчиною? Ні, я не хочу, каже, таких гаравдів... Я ще, каже вона, не стара дівка, то можу ще почекаати і тільки за такого піду, що матиме свою власну хату, а коли-б мені ніхто такий не лучав ся, то не буду плакати, дам собі в світлі раду, бо я, каже вона, не даром служила у їмості пять літ і навчила ся всеї роботи при кухні і в покоях... Ось, як вона каже!

— А я думав, що вона піде за тебе в вискоки — замітив здивований Миколка.

— Ні, не хоче... І знаєш, за те вона мені ще більше подобає ся, бо, видно, не тільки має дівочу красу, але ще й розум у головоньці... Бо що значить чоловік без хати? От подиви ся: пес має свою буду. (Він показав на псячу буду, що стояла недалеко стайні). Пес побігає собі по селі з иньшими псами, а вкінці прийде до себе, до свого дому і скаже собі: ось моя буда, моя хата! І лізе він у буду, примостить ся собі гарненько і спить у себе, дома, на своїй печі... А чоловік, що не має хати, то так, як той пес, що заблукає в чужім селі. Люди хапають за коли і гонять за ним і кричать: бийте його, то якийсь скажений пес! Так, так, небоже.

По тих словах Миколка пригадав собі, що і в нього нема ні батька, ні неньки, ні своєї хати, і йому закрутили ся сльози в очах. Він приложив сопілку до губ і став на ній виводити такі сумні мелодії, що здавало ся, се не грає, а плач і риданє розходить ся по подвірю.

— Та на що так сумно граєш? Грай лучше щось веселого, — замітив Петро.

— Не можна, братчику, весело грати, коли чоловікови сумно на душі, бо я, видиш, також не маю хати...

— І де ти так навчився грати?

— Ніде, сам від себе, ще з маленьку... Тепер мені вже сопілка не вистарчає, мушу собі справити клярнет, коби лиш роздобути гроший.

— Клярнет гарна річ, — замітив Петро. — Я чув, як на клярнетах грають... Ану, дозвожь, най я трохи пограю...

Миколка подав йому сопілку і він пробував грати, одначе даремно дмухав губами в сопілку, даремно перебирав пальцями по дірках, — усьо виходило не так, як він хотів.

— Шкода, — сказав він вкінці віддаючи Миколці сопілку, — Коби я так умів грати на яким струменті, от хоч би на сопілці, то все-б таки часом розвів, виграв свою тугу, тай лекше би стало на серці; а так, як наляже часом жура, як присяде якась нудь, то хоч бери та в воду скачи...

— Значить, ти її дуже любиш, Ксеню? — замітив Миколка.

— Дуже... Ніколи вона мені не сходить ні з гадки, ні з мисли, ні в день, ні в ночі... без перестанку хотів би я на неї дивити ся, мов на який чудесний образ. Здає ся, що хтось мені дав такого зіля напйти ся.

— Не вже-ж би вона тобі дала такого зіля, Ксеня?

— Хто його знає? Або вона, або й не вона... Досить, що, кажуть, є таке зіле...

— А що-ж ти зробиш, коли вона тебе не хоче?

— Я вже й над тим думав... Я хочу зараз по жнивах кидати службу і вертати назад до війська, або вступити до шандарів. Мені навіть самі єгомось раз казали: Тобі найлучше, Петре, або дальше служити при війську, або вступити до жандармерії, то чогось можеш дохранати ся, а так будеш вічним наймитом. А якже! Мушу звідси тікати десь далеко, бо я тут за своє житє не можу ручити...

— Я-б тобі не радив вступити до шандарів, — замітив Миколка. — А може вона за тебе таки вийде, може вона ще надумає ся...

— Ні, вона не вийде за мене, бо я не маю хати...

Наступила хвиля мовчанки.

Вкінці Петро зірвав ся на ноги і засьміяв ся.

— Ет, най його перун трісне, таке жите! — закликав він.
— Знаєш що, Миколко? Ходімо, наоббираємо бараболі на пироги.

Миколка глянув на нього якось здивовано, а потім підняв ся й собі.

— Добре, як іти, то ходім, — сказав він. — Велика річ наоббирати бараболі! За пів години будемо готові.

Оба пустили ся повільною ходою навпоперек подвіря до хати.

Втім Миколка закликав :

— Чекай, Петре, я загляну крадьком до вікна, може Ксеня сама вже оббирає бараболі, то нам нема чого йти.

Петро розсьміяв ся.

— Ти ще, бачу, цілком дурний, Миколко — сказав він. — Як уже вона що скаже, то так і мусить бути; скаже, мов сокирою врубає, і кінець. Вже я її знаю, не бій ся.. А ти, небоже, клярнетом не жури ся, — додав він по хвилі, — вже я тобі сам зафасую клярнет, хоч би мене й цілу п'ятку мало коштувати... я чув, як на клярнетах грають... Чудесно!

Хлопець витріщив на нього здивовані очі і роззявив рота.

— Ти мені купиш клярнет? — спитав він.

— А чому-ж не мав би купити? Що ти собі думаєш? Часом прийде на мене така хвиля, небоже, що я хотів би всіх людей зробити щасливими, кожному бідному сиротині послідну сорочку дав би в себе... А часом прийде знов така хвиля, що чоловік сам себе ненавидить, сам себе з'ів би... А клярнет що? Дурниця!

— Дивна річ! — подумав собі Миколка.

— От Ксеня.. Вона мене не хоче, вона гордує мною, тому, що я не маю хати. А я, видиш, рад би їй неба прихилити, бо вона все мені сидить ось тут, во, — він показав пальцем на свої груди. — Та нехай чекає, нехай її візьме найбільший богач, з хатою, з полем, дай Боже! А мені що? Всьо одно!... Якось я собі також дам раду в світі, а вішати ся таки не буду. То дарма...

І вони пішли до хати. Відчинив двері і перший ввійшов до середини Миколка, а за ним Петро.

Ксеня обтирала стиркою послідню склянку. Вона нічого не сказала, цілком байдужно глянула на входячих хлопців і лише ледви замінна усмішка перебігла по її личку.

Втім Петро, грізний і червоний як бурак, приступив до неї, вхопив її одною рукою за рамя і потряс нею кілька разів.

— А де-ж ті бараболі, де? — зашипів він крізь зуби, — ти ящірко якась, ти-и-и!

Однаке Ксеня ані дрібки не змішала ся, вона навіть не опустила на землю склянки, що її тримала в руці.

— Чи ти сказив ся, чи збожеволів? — закликала вона спокійним голосом. — Хочеш брати ся до бійки, то спробуй, збуди втомостя, то вони не будуть питати, що ти капраль, а зроблять з тобою справу раз-два. Диви ся його, він бити ся зачинає!!

При остатніх словах вона наморщила чорні брови, а в її гарних очах мелькнули огники.

За той час Миколка поставив макітру на долівці побіч мішка з бараболями, сів на почіпки і взяв ся до роботи.

Петро з розмахом поставив собі маленький стільчик побіч Миколки, сів, вийняв ніжик із кишені і став оббирати бараболі. Він чув, як йому серце в грудях било ся, мало не вискочило, він дивив ся на свої руки, що йому дрожали і сам не міг гаразд угадати, чи се діє ся з досади, чи з сорому. „Капітуляція!“ подумав він собі, вкидаючи очищену бараболю до макітри. А Ксеня тихо, мов кітка, поносила обмиту і повитирану посуду до другої кімнати і деь там у темноті без найменшого стукоту всею поскладала на своє місце, а відтак узяла ся до иньшої роботи. Вона насипала до залізної машинки сирі кави, поклала на припічку жмить соломи, підпалила її сірником, солома вдарила полум'ям і Ксеня зачала над гранею палити каву.

— Ну, може послухаєш байки, Петре? — спитав Миколка.

— Добре, говори, — відказав Петро як би від нехочу. — В тебе їх повна торба, тих байок.

— Ну, то видиш, так було: — став оповідати Миколка. — Був раз дуже давними часами темний і страшно великий, зачарований ліс, такий, що йому ні кінця, ні краю не було. А як той ліс, бувало, застогне, то було його чути на десять миль, а як зашумить, то на сто миль. А до того ліса ніхто не міг приступити, бо в ньому було повно чортів, відьом, вовкулаків і ріжної погани, а в самій середині того ліса в дияментовім палацу сиділа заклята царівна — і т. д. і т. д.

Ксеня стояла біля припічка і вмілою рукою обертала над гранею залізну машинку, що хвилини сильно нею потрясаючи. Вона

була цілком занята своєю роботою і здавало ся, не звертала навіть найменшої уваги ані на Петра, ані на Миколку, ані на байку. А в тім, що вона там думала в своїй голові, Бог її знає.

Петро слухав байки якось невважно, якось розсіяно. Він що хвиля підносив голову і закоханими очима поглядав на дівчину, якої лице освітлювала рожевим полиском горюча грань на припічку, а воно в тім освітленю виглядало ще принаднійше, ще чудовійше.

А байка плила своєю доріжкою все далі і далі, мов той чистий потічок по білих камінчиках. Миколка чим даліше говорив, тим більше запалював ся, йому було байдуже, чи його слухає хто, чи ні, здавало ся, він оповідає сам собі. Його звичайно бліді лица покрили ся румянцем, очи горіли якимось дивним огнем, підчас коли фантазия уносила його на своїх крилах ген далеко в зачарований, безкрайї лїс; там він боров ся з чортами, з відьмами і з вовкулаками і чим раз більше зближав ся до самої середини, до діамантового палацу, до залятої царівни. Десь у щілині під припічком відзивав ся часом сверщок якимсь несміливим, жалісним голосом, з углів кімнати вихиляли ся тіни і ніби на пальцях скрадали ся чим раз ближше до Миколки, щоби лучше чути ту чудесну байку, щоби не уронити з неї ні одного слова, ні одного реченя, а місяць, мов добродушний, лисий старушок заглядав крізь віконце до середини хати і по столі, по долівці, та по всіх закутках водив цікавими очима...

Олекса Коваленко.

Де беруть ся сюжети.

Михайло Степанович Трубайло - Бурчанський, дуже відомий яко талановитий автор багатьох драм та комедій, сидів у своєму невеличкому, але чепурненькому кабінеті, по стінах котрого висіли олійні і звичайні патрети гетьманів та иньших діячів і похмуρο дивили ся на нього. Але він не звертав на їх майже ніякої уваги, бо був страшенно замислений тим, де-б йому здобути новий сюжет для драми.

Ніколи ще у Михайла Степановича не було такого великого бажання написати драму, як сьогодні: натхнення так і било джерелом, аж підкидало його на стільці, а типи та яскраві малюнки крутились у його голові, мов у калейдоскопі. Але ніколи йому не доводилось з такою натугою шукати, про що написати; він не міг ні на чому зупинити ся. За що він не хапав ся, все втікало від його мов дим, або вже було написано ранійше ким иньшим... Він скажено грив держально од пера, а лівою рукою скуб до болі свого підстриженого вуса.

Його письменницьке „я“ не давало йому спокою і він не знав, що з собою заповідати.

Правда, були хвилини, коли йому здавало ся, що він уже знайшов сюжет. Тоді він мерщій починав писати, але написавши кілька стрічок бачив, що те, що кілька ментів тому так виразно стояло перед ним, зникло, піби його й не було...

Знесилений такою мукою він почав несамовито водити очима по кутках кабінету, немов шукаючи там ратунку своєму нерозва-

женому горю; нарешті очі його зупинили ся на невеличкій шахві, в котрій між иньшими книжками було кілька томиків творів Шекспіра. Михайло Степанович підвів ся з стільця, пройшов кілька разів по кабінету, підійшов до шахви, тикнув пальцем крізь скло на Шекспіра і зневажливо похитав головою.

— Еге, Шекспір... Добре йому було писати тоді, коли ще мало було письменників: лишень сїдай тай пиши, а сюжети тобі самі готовенькі так і лїзуть у голову. Тепер не те, голубчику: тільки налагодись ся, щоб що будь написати, а там дивись — уже хтось те-ж саме давно написав. Ні, я певен, коли-б Шекспір тепер явив ся, то не був би він тим Шекспіром, що є. Тепер і погляди у людей відмінились і смаки попсувались. Ти їм давай песу таку, щоб вона була і реальна і щоб не дуже реальна, бо кажуть, що їм і так обридло їх власне житє, а тут ще на сцені підносять його, та не просто, а з тергим хріном.. Ідейну напишеш, кажуть: важко слухати; а як фантастичну, то кажуть: неправдиві події та типи... Тільки й лишило ся одно декаденство, на якому сьміло можна виїздити. Його хоч і дуже ганьблять, а про те всі щиро перед ним кланяють ся і швидче хліба не їстимуть, а декадентський твір прочитають... Так то. Не вдїяв би тепер і Шекспір нічого... Та ще чи й справді він такий гєнїяльний драматург, як його малюють, бо він же, кажуть, багато користував ся чужими джерелами для своїх творів...

Тут Михайло Степанович лягнув себе долонею по лисинї, від радощів підскочив на своєму місці, мов дзиґа, і безліч разів повторив: „Геврека! геврека! геврека!“

Через кілька день у одній часописї з'явилось оголошення, що відомий письменник і драматург, бажаючи зробити запомогу початкующим та убогим авторам, назначає конкурс на нові, нїде не друковані пєси, з умовою, що за найкращу, яка подобаєть ся пану драматургови, буде видана нагорода 300 карбованцїв. Була прописана адреса, куди посилати рукописи, як се звичайно робить ся на всїх оголошеннях. Иньші часописи підхопили те оголошення і рознесли по всїх усюдах, вихваляючи добродїйні заміри пана драматурга.

Не багато пробїгло часу, як листенос почав майже що дня приносити з почти по великому сувою паперу — то були нові рукописи, що прислали автори на конкурс.

Михайло Степанович, одержуючи рукописи, задовольнено всьміхав ся, часто гладив свої підстрижені вуса і більше вже не займав Шекспіра...

Одно трошки бентежило Михайла Степановича, се те, що мало було рукописів од відомих, уславлених письменників... Але авторів, що послали свої рукописи на конкурсі і чекали з великою нетерплячкою рішущого, голублячи в серці надії одержати нагороду 300 карбованців і придбати слави, ждало велике розчарування.

Михайло Степанович не знайшов ні одної пєси гідної того, щоб дати за неї нагороду 300 карбованців. Ба, навіть того, щоб сказати за неї добре слово, бо ні одна пєса не була в ніс, ні в одній пєсі не було міцного, великого, хоч і негатиного типа, або були занадто бузувіри, гайдамаки. Технічний або сценічний бік не відповідав його смаку. І голінним до нагороди авторам довелося шіймати облизня.

Минуло кілька місяців. Славний драматург видав ще чотири нові драми. Критика не забула їх похвалити і підкреслити найкращі місця, бо звичайно у великих творців слабих місць не буває.

Громада з цікавістю і задоволенням слухала нові драми і дивувалася великій сьвіжості талану, багатій фантазії та плодючості великого драматурга.

Київ, 10/23 листопада 1903 р.

Марія Колцуняк.

На стрічу сонцю золотому.*)

(повість).

ХІІІ.

Їх відносини, від коли Ліда пішла на носаду, стали ще щиріші, бо брат почав від тоді не лише любити, але й поважати її. Йому самому було не багато ліпше як перше, та його листи дихали тепер часами великою відвагою та силою духа та підносили й її духа вище. А нераз, коли він почав описувати їх громадянське життя (а він усе ще ходив на права, тільки тепер у Львові), то в неї аж серце росло та надією било ся.

Особливо коли писав про Марчука, то його лист дихав тоді навіть правдивою вірою в світ та життя.

„Подумай собі Лідо, що то за оригінальний хлопець. Таке то бідне, син удовиці, має ще до того при собі свого малого брата, що його посилає до школи і сам удержує і його й себе в праці рук, чи там голови, с. є. в стипендії і в лекцій, що їх має щось аж три; правда, всі добре платні, щось по вісім чи десять срібних. Але варт того його лекції! А як би ти знала, як той опрацює відчит, то хоч пальці оближи. (Для тебе отсе порівнане певно неестетичне, але таке приплило на думку). Попросту, чоловікови не містить ся в голові, звідки таке молоде стільки тої премудрости набрало у ту білу, кучеряву лепету? А яка в нього віра в життя, який запал до праці! Тільки знаєш що? на одному пункті (подібно як ти) скінчений фікс (тільки більший ще як ти). Каже,

*) Див. Л.-Н. В. т. XXV, стр. 50—74, 121—155, 212—238.

що він доконче опанує щастє, бо він так хоче. Чула ти таке? Знаєш, мені нерав хочеть ся сказати йому: „Чоловіче шалений, чи ти знаєш, що то жите? Чи думаєш, що воно все буде тобі так іти як дотепер“. А цікавий я знати, що би мені відповів? Ні! таки колись конче запитаю ся!

„Знаєш, то капітальна дурниця, що я дотепер кудись по чужинах шляв ся, шукаючи великої премудрости. Хто зна? коли-б я був скорше з сям Штефанком зійшов ся, чи не було-б у мене більше віри і в себе і в людей? Ні, вір, приязнь такого чоловіка ушляхотняє, додає сили і охоти до житя. Словом, ідеальний з нього хлопець“.

І властиво що такого було в тих словах, що вона так тішить ся? Чого? Чи лише того, що брат відзискує віру в людей? Чи лише того? Ей паннунцю! Осторожно з вогнем!

А далі, далі — немов лискавиця перелітає думка: „Двоє нещасливих“, і згадуєть ся: він хороший, сумний та задумчивий з вогнем в очах, а далі „двоє нещасливих“ зміняєть ся в думку: „двоє, що йдуть на стрічу щастю, „сонцю золотому“; і щось немов прочуте того золотого сонця, немов проміне його огріває її душу.

На братові листи відписувала дуже щиро і гарно і просила, щоби скоро відписував, бо його слова, то єдиний голос „з висшого сьвіта“, в якому він жив.

Він відписував.

„Лідо, знаєш що? Ану згадай! А що, не можеш? Ну, то я тобі скажу: Марчук з того села, в якому ти учителюєш! Ні, ні, я не жартую, лише правду кажу. А знаєш ще що? Я таки запитав ся його, відки в нього така віра в жите та людей, питав, чи він був дотепер дуже щасливий, а він.. Він мені таке оповів, ну, як зачав оповідати про своє дотеперішне жите, то наше було ще й цвїтами встелене супротив його. Казав би я тобі про те, та біда, що той шалений вишіг на минї слово, що нікому не буду розповідати, що я чув від нього. „Я бачу, — казав — як у тебе очи сяють подивом, а то напrawdę нема чого. То лише трохи сильної волї та віри в добро, і ціла штука скінчена. Ну, правда, не все і не кождому власть ся вийти з тої борби, що звемо житєм, і на далі хочим бороти ся — то вже треба мати вроджене, — та вір, що богато вини в нас самих, що не хочемо опанувати наших забаганок, не хочемо відмовити собі нічого, що нам миле. Та врешті,

ні, ти сього не зрозумієш, що я хочу сказати, бо того словами не можна висказати. А ще знаєш що? ніякий пан не зрозуміє сього, бо се душа мужика, що пне ся в гору, а його безвідрадні обставини все гнуть і гнуть у низ, а він таки не піддаєть ся і прямує до своєї ціли, на стрічу щастю. Ти всьміхаєш ся на те моє щастє? А я вірю в нього, вірю, що хоч на хвилю здиблю його, що хоч перед смертю обійму його своїми ще теплими руками.

„Як би ти могла бачити його, як він виглядав, коли се говорив! Просто як який грецький герой, бо він до всього ще й дуже гарний. І — ну, сьміє ся тепер з мене — я цинік — признаю, що також починаю вірити в те, що він завоює щастє, коли воно лише існує на землі. Він варт того. Скільки він мук та горя переніс, а не угнув ся, не спідлив ся, то й заслужив собі на те.

„Про себе не маю що писати; ходжу до уряду, пишу, учу ся, бо хотів би хоч за шість літ скінчити оті права; говорю в Штефанком, хоч і в мене і в нього мало часу на балачку, бо він хоче вже сього року здавати професорський іспит і попросту замучуєть ся тим.

„Бувай здорова. Як будеш бачити ся, уцілуй від мене матусю, побажай Ціночці, най ще висша і дурнійша виросте, і відписуй скоро.

Твій Роман.

„Р. s. Як Штефанко буде їхати до дому на сьвята, то я може приїду до тебе, розумієть ся, коли приймеш, бо хочу поглянути, як ти завойовуєш щастє, коли ще не забула там, як звучить те слово“.

Вона відписала дуже короткий та щирий лист, котрим запрошувала Романа, щоби конечно приїхав подивити ся, як вона пне ся до щастя, та як їй живеть ся тепер.

На сей лист не відписував уже Роман, тільки замісь відповіди приїхав до неї. Кількож то було втіхи, кілько радости! А ще коли Роман привів одного дня Штефана з собою, то Ліда невеселіла і справді немов пишною, ясною рожею зацвила. Роман не знав, що вони знають ся; Ліда чомусь нічого не споминала йому про те, що знає Штефана, бо хотіла, щоби він їй як найбільше про нього писав, а знову Штефан не знав, що Ліда Романова сестра, бо через цілий той рік, коли Штефан учив Бобика, Роман був у війську і не привіздив до дому. Та коли показало ся, що вони обоє давнійше знайомі, то Роман немов урадував ся, а нераз знову якісь тіни ніби ніжности, ніби неохоти та недовіря скоро пересували ся по його лиці і скоро зникали.

Які-ж веселі вечери переживала та трійка! Збирали ся звичайно у Ліди, а зглядно Штефан приходив до Романа, і тоді або пересиджували всі трое в Лідиній кімнатці, або частійше вибирали ся на проходи. Раз мали йти на прохід, та звів ся вихор і понесло снігом, тай мусіли сидіти в хаті. Роман як звичайно почав жартувати і просив Штефана, аби оповів яку байку, бо він конечно хоче якоїсь байки. Штефан теж жартуючи відпекував ся, нараз споважнів і сказав:

— Се пригадує мені той день, коли я вибирав ся перший раз до школи. Давно то діялось. Майже дванацять літ тому. Тоді я ще був таким наївним хлопцем! І тоді ще жив мій незабутий батько. І тоді був такий гарний погідний осінний ранок. Я й мої сестри і брат сиділи всі на приспі під хатою і їли морков. А сестри просили мене, аби я оповів байки, акурат так як ти тепер. І я казав — а вгадай якої?

— Думаєш не вгадаю? Певно про щастє! Чи ти тоді ще не мріяв про щастє?

— Ей, чому ні, мріяв! Лише тоді я ще не бачив його в таких виразних та ярих красках як тепер.

— А пригадуєш ще ту казку? То цікава річ учути казку про щастє.

— Чи пригадую! І так, і ні. Може не зовсім така, як тоді снуєть ся мені казка про щастє в думках.

— То розкажи! Чому-ж ти Лідо ні слова не скажеш?

— Не хочу силувати. Думаю, що пан Стефан і так оповість!

— Добре, буду оповідати, лише наперед прохаю вибаченя, як не буде йти дуже складно, бо я вже давно не говорив казок.

— На високій, високій горі, там всемогуча богиня щастя мала свій престіл із золота та самоцьвітів кований.

І гарні та лискучі були корони, що тисячами поскидані лежали у її ніг; та гарнійша, та більше лискуча була корона її золотого волося, що вінчала її чоло.

І ясні були шафіри, що ними були гаптовані її дорогі шати, і ясні зорі, що палали на її приказ у вечірньому небі, та яснійші сафіри і зорі с'яли в її очах.

І гарні були коралі і перли, що ними був украшений її престіл, та гарнійші коралі і перли були в її устах.

Перед нею все клонило ся: царі і пуждарі, королі і лицарі, фільники і купці, старі і молоді кланялись та хилились перед всемогучою богинею щастя та сонця.

Раз прийшов до неї один молодий лицар. Вірно він став перед нею і сказав :

— О щастє, так довго я шукав тебе і ніде не міг найти. Зійди хоч на хвилиночку до мене, нехай хоч часочок буду щасливий!

А вона всьміхнула ся таї сказала :

— Я ні до кого не сходжу сама. Мене треба заслужити добрим вчинками та працею; я лише тому вливаю в груди почутє щастя, хто заслугує на се.

А він відповів :

— Я син багатого пана. До праці я не звик, бо за мене всю працю чинили слуги. Я всього тільки ї працював, що вживав жита та його роскоший. Та щастя я не знайшов у нім.

— У тебе лишила ся ще чиста душа, що пізнає свої блуди й недостачі. Вертай на землю, старай ся жити більше для иньших ніж для себе, то може ї стрінеш ся зі своїм щастєм.

І молодий лицар пішов.

У темному лісі заскочив його вечір, і він шукаючи притулку, зайшов до хатки старого праведника, що жив у сьому темному лісі разом із своєю дочкою. Та дочка мабуть дуже була подібна до щастя, бо на її вид молодий хлопець забув про всі болі, турботи та чорну зневіру.

А рано сказав до неї :

— Чи хочеш піти зі мною у довгу та важку мандрівку житеву і стати моїм ясним сонцем?

Вона відказала :

— Пішла би я з тобою, та не можу лишити старого і немічного батька. Коли хочеш, то лиши ся тут з нами і будеш нам помагати управляти рілю і будеш помагати радою та вчинками всім бідним людям, що живуть там у долині в сумному та бідному селі.

І він лишив ся.

І в його серце вступило почутє безмежного та сьвітлого щастя: помагав бідним людям і глядів в очи своєї Весноньки і був душею її душі.

Та прийшов день і його Веснонька умерла.

Він з розпуки рвав волосє, товк головою до каміня і ходив на її гріб і горячо молив та просив :

— Веснонько, присни ся мені, покажи ся ще хоч раз, бо не дотримаю обіту даного тобі: заподію сам собі смерть.

А раз уснув на її гробі.

І злинула вона до нього, така чудова як була й за життя, лише тепер мала ще й білі крила, поклала на його рамени руку і сказала:

— Милій мій! Чому не дотримуєш обіту даного мені, а кидаєш такі страшні слова? Ти ж був щасливий стільки довгих літ! Чому-ж не хочеш тепер працювати для щастя інших. Не плач, милій, не вбивай ся. Невдовзі надійде день, коли сполучимо ся на віки!

Він пробудив ся і з ясним, радісним усміхом вернув до давно киненої праці. Тихо і в тяжкому труді вів своє убоге, самотнє житє і ждав дня, в котрому вона покличе його до себе на віки. — —

Останні слова казки давно перегули, а вони всі троє сиділи в задумі і ніхто не важив ся ворухити повної таємних шептів тиші.

Роман перший відізвав ся. Та ні Стефан ні Ліда не знали, що він властиво хотів сказати, бо почав був з лукавим усміхом на устах глядіти то на неї, то на нього, і якесь жартливе слово от-от мало схопити ся з його уст, та відтак щось немов іскорка великого чутя болю і ніжності засвітила ся в його очах задивлених на них обоє і він лише сказав:

— Дуже гарно дякую за гарну казку — певно власної композиції?

На се знов відповів Стефан: — І так і ні. І чув я дещо з того, і дещо свого доложив, тай зложилає от собі казка. Але час мені вже вибрати ся д' хаті.

І Стефан якось нервово схопив ся, убрав ся і прощаючись з Романом та Лідою скоро вийшов з хати. Відтак уже немов би уникав довших розмов у хаті. Вони дивно ворухили цілим його еством, немов неволили, і він лякав ся кожної хвильки, що довше не зможе терпіти і вибухне всім своїм чутєм і болем. А він не сьмів!

За те більше ходили на проходи. Так було всім вільнійше на тих далеких, зимових проходах!

Сніг сьвітлив тисячами блискучих іскор, дерева вдягнені в білий іней при сьвітлі зимового, заходячого, холодного сонця с'яли

дьяментами-жемчугами. А над усім ясніло голубе небо, червоніючись на заході пурпурою.

А нераз вертали з проходів аж пізнім вечером.

Тоді коли місяць ясно сьвіттив, зеленим сьвітлом сьвіт заливав, тоді як зірки сияли-мигтіли, тоді коли небо здавалося біле, і поле біле, і хати білі, сліпучо-білі. Їх трое тихою ходою, закутані в довгі чорні плащі, з білими, морозом зрумяненими щоками, із сияючими мов зорі очима, з щасливим, тихим усміхом на устах, ішли селом немов очаровані чудовою красою зимової ночі. Так було тихо, так тихо, лише сніг скрипів злегка від їх ходу; і було їм добре, і було їм любо.

Та часто, дуже часто щаслива усмішка зникала, натомість морщина острого болю з'являлася коло уст. Се було тоді, коли зближалися ближше до тих хаток, що здалека білілися та манили до себе.

О! в тих хатках можна-б побачити гарні образки щастя! Вони знали, які!

От там у нетопленій, діравій хаті плакала вдовиця з дрібними дітьми, майже опухлими з голоду.

А в тій знов хатчині на горах бився син з батьком за те, хто на весні буде орати таї сїяти „на цілинні“, а хто „на мандибуренці“.

А знову у тій великій, новій, батько вже щось з пів року лютював та бив доньку за те, що не хотїла віддавати ся за старого, а хотїла жити своїм життям та любити ся. На все село викрикував: „Го, го, нібого, вілитит ти любва з голови, як стане у хаті пусто таї зимно, а твій чоловік з розпуки, що не ме мати, чим тебе таї дітий погодувати, піде у коршму пити, а відтак буде тебе бити таї збиткувати. Але як будеш сита таї у гараздї, то прийде і любва, ни бій си“.

А до тої малої, похиленої хатини, що її не було й гаразд видко з поміж великих чужих оборогів та stodіл, прямував, а радше кривуляв п'яний-п'яніський мужик, і недоходячи навіть до хатнього порога, викрикував:

— Чуєш — біжи борзо до сусїди, зич сира, зич масла, зич пшенишної муки, роби пироги, бо я твій чоловік! Чуєш? З колїна вілупи, а давай минї пирогів. Я свій пан на своїй загородї, ая, докїм ше на своїй. Най си ше хоч раз ужию, бо як нї на весну вігоня, то хїба стану Жидам за Івана.

Виходила бліда, змучена, аж чорна жінка, хотіла його ввести до хати, аби не робив „покаяня“, але то не вдавалося їй. В відповідь діставала так по голові, що аж обливалася кровю, та проте бігла до хати боронити дітей від лютого звіря, що вже тепер їх виганяв з хати „до дідьчої матері“.

Врешті позбирала той свій „нещасливий“ дріб і плачучи та нарікаючи йшла до сусіди хоч „до опівночі, поки цес не вгамує сі“.

— То-м собі думала: робит уже цілий тиждень у місті, принесе д' хаті хоть який-такий крейцір, а він прийшов пеній-пеніський як ніч, тай заводит покаяне.

Та далі ті наріканя стихали, бо бідна жінка побачила чужих людей, до того ще панів... покірно поздоровляла їх та йшла далі до сусіди; а за нею бігли босі діти. Відтак ставала сирота коло порога чужої хати, тай смирним голосом просила: „пустіт“.

Ну, і ще багато гарних „картинок щастя“ бачили вони йдучи із тих далеких проходів, і їм ставало тоді бездонно сумно і совісно за те, що вони сміли колись мріяти про щасте: тоді раді би були одно від одного під землю сховати ся. І тоді завмирили їм на устах недомовлені слова, а голови хилили ся в низ.

Тишину переривав Роман.

Тихо підходив до Штефана тай казав:

— Чого ти Стефане замовк? Чи не снуєш часом мрій про щасте? Певно, коли бачить ся щасте иньших, то мимоволі починаєть ся мріяти і про своє! А ти Лідо? Ти що? Плачеш від щастя?!

Штефан ще не обзивав ся, за те Ліда не стерпіла.

— Ромку, дайже спокій! І за що ніби маєш когось мучити? Знаєш прецінь, що ніхто не говорить ніколи про безглядне щасте, ані не каже, що може бути щасливий, коли видить коло себе таке горе! Та прецінь власне тому, що стілько того горя всюди, треба старати ся його зменьшити. Як хто вміє: один помічу матеріальною, другий моральною. Та-ж ми не їмо хліба дурно, не живемо працію иньших, не кривдимо нікого. Певно, ми не в силі навіть нікому сліз осушити, не можемо багато поліпшити безвідрадної долі тих нещасних. Та прецінь се не наша вина, і по мойому ми краще-б зробили, коли би меньше нарікали та знеохочували ся, а взяли ся твердо до невдячної праці, кажучи собі по запорозьки: раз

мати родила! Що-ж? у нас страшні, безвідрадні обставини, але як то було за наших прадідів? Коли селянин не був навіть паном свого життя, коли його міг пан для простої забаганки застрілити мов пса і за те платив декілька талярів кари! У нас тепер лише більше рук до праці, більше охочих умів та щирих сердець, більше самовідречення, а будучність наша, а щастє наше.

— Ой, Лідо, Лідо, ти правдива пісня! Ну, починай же пеан про наше чудове житє, про щастє. Ні! я на правду не знаю, чи ви слїпі, що над краєм пропасти-безодні можете деклямувати такі палкі промови!?

— Слухай ти правниче, спокій по свої філософічно-пессімістичні нерви, тай не говори таке як старий дїд, що трясє ся над гробом.

— Но, но, Штефанку! Правда — філософія не мій фак і я не думаю навіть філософувати: я тільки беру річи реально. Ну, і цікавий я знати, як ви хочете працювати? Певно думаєте про роботу в народї. Ну, Лідо, не всьміхай ся так іронїчно! Здаєть ся, не думаєш, що я під роботою в народї розумію ходженє від хати до хати та читанє „Наймички“ Шевченкової? Ні! я розумію таки нашу серїозну роботу: твоє учительованє, Штефанову науку, мою будучу адвокатуру, взагалї всяку працю, що має якесь добро народу на метї. І що-ж? Розумїєть ся, що та вся робота має вести в першїй лїнії до самосвідомости національної та почутя народної чести серед люду. Ха, ха, ха, які-ж ви потїшні! Чи ви думаєте, що історія повернеть ся в зад і що ті, що нам уже раз видерли наші сьвятощі, схотять їх нам звернути? Чи думаєте, що наш оголомшений нарїд зважить ся виступити проти самоволї висших, що зважить ся бороти ся? Та-ж то майже самї раби. І хто нам поможе в тїй боротьбі? Чи наші вороги? Хиба би дурні! Однак наша мова буде в поневірці, бо ми лише бідний плебе, що висилає з поміж себе рік-річно декільки соток людий, котрі йдуть здобувати собі й иньшим щастє, та в котрих нема найвисшого ідеалу, бажаня вільности рїднього краю і котрі тому по дорозї гнуть ся, ломлять ся. А коли у деяких єсть у душі той ясний ідеал, то вони витримують до якогось часу, стоять при своїому твердо мов скала, та злигодні житя вганяють їх у могилу. Та сї послїдні — сї ще щасливї на против тих, що зломли ся або і впали: з тих ще хоч примір добрий, а з темних то ганьба, і сором, і несьвітський жаль, і грїх. Дарма, житє важке, боротьба за хлїб, то найперший людський

обовязок. А у нас, у наших ворогів у руках питане нашого життя чи смерті, то-ж коли ми вибираємо жити, мусимо ломити ся або гнути ся.

— Слухай Романа! А чи воно у Франції було відразу так як єсть?

— Се пусте! По перше: французька революція у нас не дасть ся перевести, бо тепер не ті часи. По друге: Французи воювали самі між собою за основні реформи, а ми мусіли-б з чужими. По третє: Коли французький плебе домагав ся зрівняня всіх ступнів, то мав за собою і низше духовенство і значну часть біднійшої інтелігенції. А наша інтелігенція, думаєш, пішла би в народом? Ну, ну, надій ся!

— Тепер, бачиш, договорили ся ми до краю. От, у свого власне вся біда. У нас нема свідомої інтелігенції.

— А бій ся Бога, як ти можеш таке говорити?

— Ти перед хвилию сам щось подібного сказав. І се таки правда. Принаймі на мою думку. На мою думку інтелігентний але правдиво інтелігентний і свідомий чоловік не потрафить ні упідлювати ся ні повзати. А се чп ж не упідлюване, коли хто походячи в народности слабшої, переходить до міцнійшої і ворожої, так як се дієть ся дуже часто у нас? Коли хто взагалі покидає свій низький рід, а пхає ся силоміць між вищих? Коли хто дрожить за свою власну шкіру, не оглядаючись на те, що тим шкодить иньшим?

— Ну, даруй! А коли він знає, що служачи своєму народови здохне з голоду?! Но, розумієть ся, що я сього не хвалю, але чистий розум велить не здихати, лише жити!

— Він не повинен так казати! То власне біда, що у нас розум грає часами за велику ролю, а сумління за малу, і взагалі, що ми надто кермуємо ся розумом і серцем, а сумління у нас на боці. Коли-б такий один з другим порадив ся з сумлінням, то воно би йому зараз пригадало, що коли він приміром не дістане найліпше платної посади, або не зістане совітником, то він ще не вмре. Але коли він і таких десять покинуть справу рідного люду, то будуть гинути повільною смертю сотки й тисячі тих, що він з поміж них вийшов, їх кривавим потом годував ся; на їх місце прийдуть сильнійші духом, тілом, культурою люди з ворожого племені, і на їх прадідівській, слізми та кровю зрошеній скибі зівують гніздечко для „бялего оржелка“.

— Се правда, що-ж коли отся пісонька переходить от рода в род. Кожен нарікає, що нема свідомої інтелігенції, а ніхто не вміє зарадити сьому лиху.

— Бо по мойому у нас дотепер за мало звертало ся і звертає ся уваги на вихованє. Коли дитині не вщипить ся з самого початку почуття обовязку та любови до рідного краю, а відтак ще й у школі вона нічого про те не чує, то як має з неї що доброго вирости? Та воно мусить бути ліпше: теперішні молоді, патріотичні професори сїятимуть правдиве зерно в душах своїх учеників, а ті верна засіяні в молоді душі глибоко впускають коріне. По мойому треба так повести дитину, щоб вона в пізнійшому житю поносячи навіть нелогоди та кари за своє правдиве поступуванє, уважала те з своєї сторони лише сповненєм обовязку а не жертвою. А коли всі будуть свідомі свого обовязку, тоді здаєть ся, не треба буде таких жертв, які тепер ще таки справді істнують.

— То ви мусите дуже любити своє учительське званє, коли з таким запалом і вірою говорите про нього. І видко, думаєте всі сили посвятити на те, щоб виховувати молоді покоління інтелігенції?

— Так, пані, буду старати ся зробити все, що в мойї силі. Бо доки у нас не буде свідомої інтелігенції, то доти і вся робота серед люду немислима. Нарід недовірчивий, і треба чистих рук і чистого та люблячого серця, щоб можна усунути всякі сумніви народні що до чистоти і щирости роботи серед нього. Але воно буде ліпше, як єсть, мусить бути ліпше.

— Ну, Штефанку, я бачу, що з тобою не договорив би ся. Певно, хто має таку сильну віру в добро як ти, то з ним не можна нічого вдїяти і зрештою я й не беру ся. Дай Боже таких більше! А тепер добраніч, мій ідеалісте, бо ми вже коло школи, а пора досить пізна.

— Ні, я не ідеаліст! Я лише той, що вірить в побіду добра над злом, і в те, що хто сповняє свої обовязки, для того навіть і серед наших тяжких обставин можливе щастє.

— А се не ідеалізм?

— Ну, ідеалізм, ідеалізм, нехай уже буде по твоему! Тільки лобачиш сам, що щастє єсть, і що я його знайду. В сьому часі почувую те більше, як коли будь перше. А тепер добраніч, Романе, добраніч панно Лідо!

Вона подала йому руку. А очі її с'яли яснійше від зір, а була така гарна мов би те щастє, що він ішов йому на стрічу. А місяць лив зеленаве сьвітло, жемчугами іскрили ся снігові поля. Вона-ж подала йому руку з таким глибоким поглядом у його очі, як тоді, коли збирала ся на баль і коли вперше думка: „двоє нещасливих“ явилась у неї. Чи й тепер та думка гостила в її голові?

— Ті, що йдуть на стрічу щастю — співало в її душі.

— Добраніч!

Пішов.

XIV.

Прийшли руські сьвята; Роман з Лідою поїхали додому, а по сьвятах одно до своєї школи в тихому селі, друге до Львова.

І Штефан теж не довго міг сидіти дома та сьвяткувати, бо мусів і брата везти до школи і таки постановив собі сьвято, що мусить здати іспит на четвертому році, се-б то так десь за пів року від тепер.

О, він добре чув, переконав ся про се тисячі разів, не раз, що без Ліди він не в силі довше жити. Та коли не здасть того професорського іспиту, то не буде міг мати її своєю жінкою, не осягне своєї найгарнійшої мрії, що вже від многих літ була провідною зорею його життя.

Ні, не через те, щоб вона (Ліда) не схотіла бути жінкою бідного суплента, тільки через те, що вона знає, яка присяга вяже його, знає, що він утримує свого брата та помагає мамі, то не хотіла-б віднімати у його дорогих хліба. Коли здасть іспит, то буде щось зовсім инше; тоді він може утримати і жінку і брата.

А коли вона не схоче його?!

На сю думку серце завмирає від страшного болю. Що тоді житє, що праця, що все? Що його мрії про щастє? Щастє — без неї!? Нема його, нема! Вона — його щастє! Лишень хвилинку, лишень годину — один золотий проміньчик за ціле сумне, голодне, холодне, безвідрадне житє. Ні! вона мусить полюбити його! Він розкаже їй усе, скаже як щиро її кохає, як довго, як вірно! Як працює, щоб лише заслужити собі на неї, на можливість назвати її своєю жінкою. Все їй оповість.

А сумліне кавало:

Тільки не тепер; аж тоді, як уже будеш міг просити її, щоб стала твоєю подругою. Тепер терпи і мовчи! Бо слухай, ану-ж вона не любить тебе, то чи стане в тебе стільки сили, щоб перемогти себе таї вчити ся далі? А коли ні, то тоді що? присяга дана батькови піде в забутє, бо ти будеш шалїв з розпуки і певно не схочеш більше працювати. Чи то буде чесно?!

От такі думки раз у раз снували ся по його голові. Серце казало, домагалось говорити, сумліне наказувало мовчати. І він мовчав.

Ходив на виклади, вчив ся, писав свою працю, бігав на лекції, та при тому мучив ся так страшно, так нелюдсько, що далі не ставало сили терпіти. І тисячі разів зривав ся, хотїв їхати, висповідати ся їй в усього, збути ся тої важкої непевности, та його сумліне казало йому тільки два слова: „Синку, не покинь їх“. „Присягаю, що не покину“.

Не сьміє нічого казати. Бо коли-б вона його відкинула, о, то він знає, що його жите зруйноване на все, що воно стратило-б весь свій чар, всю красу. Вона-ж йому дорожша над те сонце, вона дорожша над жите, над усе, — та не над честь. І тому він не сьміє тепер нічого казати!

— Синку, не покинь їх!

— Ні, не покину.

— — — — —

І Ліда мучила ся, тужила.

Прийшла любов, перша, велика, всемогуча і заволділа всім її еством, і наповнила душу горем і безмірним щастєм, перед очи поклала його хороший образ, в уха вілляла звук його голосу та сьміху. А в самотні, вечірні години все воскрешала його стать, а в хаті все носили ся тони його голосу, коли оповідав кавку про щастє. Отак немов живий стоїть перед нею і мов живий говорить. І хоче вона ще раз вдивити ся в його очи і відповісти весело таї щиро, та бачить лише пусту хату довкола себе, а його немає. І їй стає тужно та болюче.

— — — — —

І так ішли дні, минали тижні, проходили місяці, що їм здавали ся віками-роками.

Находили Великодні сьвята.

Був зелений початок мая.

ЛІТЕРАТ.-НАУК. ВІСНИК XXVI.

Штефан хотів не їхати до дому на сьвята, щоб не бачити її та не мучити ся ще гірше відтак. Але мусів їхати хоч на місяць, коли хотів здавати в осени який іспит. Душевна мука та важка умовá праця молодого історика підірвали його сили, і він мусів поїхати домів, відсвіжити ся та подихати сільським воздухом.

Роман вибрав ся теж до сестри, та мав ще перед тим вступити до дому, і тому умовив ся з Штефаном, що той прийде до школи аж за тиждень по своєму приїзді на село.

Приїхав Штефан до дому, а дні пливуть ще скучнійше ніж у Львові. Не сходить вона з думки.

От кілька кроків перейти і вже міг би побачити її, поглянути хоч раз в її очі. Не можна. Роман ще не приїхав. А врешті, він, Штефан, таки найліпше зробить, коли зовсім уже не піде до школи. Найліпше! Пощо роздирати вже й так від болю ледви живе серце. Але розумованя на ніщо не здавали ся і ноги самі несли його все в поблиз школи. Нераз іде, задивить ся на бідну школу. серце забеть ся радісно та живо, відтак огорне нераз такий сум та жаль його душу, що він знову втікає далеко-далеко; та в уяві все шріє стара похилена школа, очі душі бачуть нутро тої школи, убогу кімнатку, а посеред неї її, його Ліду кохану, таку чудову як погідний, літній день. І так було майже що дня. А прецінь міц Штефан мило забавити ся, бо дістав запросини, щоб був ласкав не гордити, відвідати, і від сьвященика і від економа, у котрих було по кілька донечок, кожда хоч нині під вінець, а Штефан молодий гарний хлопець, а яке становище може вже мати! Та він не хотів ніде йти і сидів дома.

Дома мало що змінило ся.

Мати троха постаріла ся, та за те була веселійша, бо зять був добрий і Марії добре живеть ся. Катрусю вже теж сватають — ну, не богачі, та не в богацтві щастє. Чесний, не п'янюга, то ґрунт. Антоць ходить до гімназії, вже в четвертій класі, і вчить ся добре; Доцька ще мала, та все єсть поміч у хаті.

— І все би добре, — думала мати — коби лишень він не слабував, її Штефанко любий, її синочок добрий, що їм усім не дав загинути, та сам відай загине. Але ні, Господь милосерний не позволить, він ще дасть їй дочекати ся від сина онуків. Хто знає, чи він уже не має якої панни?

Часами зачіпала за те, та він не відповідав, лише зривав ся тай летів у ліс.

А як раз таки виразно запитала, він відповів :

— А як же би я мамко міг тепер свою долю з чимось везати? Най ще. Як здам той екзамент, що сі до нього тепер учу, та буду мати певний кавалок хліба, то може й приведу вам невісточку. Бо тепер ще нема як. Таже не оженю ся, а Антося не вігоню. Як-ем присег дедикови, так слова додержу.

Мати тихо заплакала таї сказала : „Простибіг“, і більше вже за те не говорила.

А Штефан далі тужив і ждав того дня, коли приїде Роман. Ну, і надійшов той день.

У Штефановім серці почала ся знову боротьба. Іти? не йти? Іти? не йти? Нарешті таки пішов. Ішов мов на весіле і мов на смерть! Побачить її, увидить її знов. Побачить ті очи глибокі, злотисті; побачить ті уста, що до них день у день, кожної хвилі, години молив ся. А може вопа заручена? Чув раз, як якісь жінки говорили його мамі за якусь „професорьку“, що до неї приїздить якийсь панич таї отакі-о великі „букети“ цвѣтів привозить. Може то до Ліди? Ішов мов на смерть. Та таки йшов. Прецінь з приятелем мусить побачити ся!

Вже таки бачить Штефан Лідину домівку.

Стара, похилена, дах латаний, стіни пообдирані від весняних дощів. Тільки краси, що зелений городчик перед вікнами, та кілька верб, що розвивають ся, зелено пишають ся.

От там у малій, вохкій кімнатці сидить вона певно з братом, та говорять щиро, запально. Її очи горять, уха ловлять слова щирі та рідні. Гірка й її доля, Штефан знав, яка гірка! То певно не про неї говорили ті жінки! Він в те не вірить, щоб вона коли мала приймати сама яких муштин, хіба може раз приїхав який пробувати щастя. Ні, то певно не про неї говорили!

Його кроки стають повільніші, несміліші; серце так сильно бєть ся, мов би хотіло вискочити з груди. А може таки вернутись?

Чув пісню! Чий то голос? Мягкий, оксамітовий, не дуже високий і не дуже сильний... Її? А пісня якась народня, бо й такі слова, і мелодія така.

Ой коли іду, земельку сьвяту
Сльозами поливаю;
Ой куди іду, земельку сьвяту
Тугою засіваю.

А з тої туги ростуть квіточки,
Квіточки дрібнесенькі;
Нарву квіточок, тай зівю вінок,
Тай пуцу на річеньку.

Коли-б ти вінку, із рути звитий,
Та вмів заговорити;
Ти-б йому сказав, ти-б йому вповів,
Як мені тяжко жити.

Штефан стоїть і слухає, і впоюєть ся звуком її голосу, і слухав би так цілий вік тої пісні — така тужна, така тужна. Але що-ж він робить? Чи то гарно? Тепер уже таки мусить іти, бо-ж то не гарно підслухувати. Раз дивив ся на Ліду без її дозволу, тепер підслухує пісню.

Йде ближше. Двері від її кімнатки зачинені.

Підходить до них і непевно стукає. Спів уриваєть ся, а по-слідні згуки линуць так скоро, як скоро зриваєть ся сполохана шулікою дрібна пташина. Відтак чути скорі кроки. Ліда біжить до дверей сама, отвирає і весело скрикує:

— То ти, Романе?

Здивована стає, очи спустила, ніяково їй.

— Добрий вечір, пані! Ні, то я! Дуже перепрашаю, я не знав, що Романа ще нема. Ми умовились, що він уже нині рано приїде. Дуже перепрашаю!

— Нема за що! Та прошу до хати. Той незносний Роман все щось вистроїть.

— Не хотів би я перешкаджати.

— Але-ж прошу; як може мені перешкодити найліпший приятель мого дорогого братика?

Він і вона чують, що їм би не те хотілось говорити; що не такі слова поплили-б, коли-б вони дали волю устам висловити те, що серце хоче сказати.

Мовчать хвилю обоє.

Відтак ідуть у глуп кімнати, вона сідає на софці, він подалеки на кріслі.

Вона перериває мовчанку.

— Давно приїхали?

— Тиждень тому. Приїхав полічити ся троха.

— Знаю. Писав мені Роман, що за много працюєте.

— Ой той Роман. Також не має про що та про кого до пані писати.

— Пише про свого найліпшого приятеля.

І знов той розговор нещирий. Чи се вони хотять собі сказати? Чи се говорять їх очи, що палахкотять мов те сонце, що на заході сияє?

— Вже ваша праця готова? Коли оголосите?

— Не думав над тим.

„Ну, як він нечемно відповідає! І чого ті нерви розходили ся!“ — думає сам про себе Штефан.

А вона: „Такий був повний запалу, надій, а тепер такий охлялий, байдужий!“

— А може ви вже кинули мрію здавати тепер іспит? Чого якісь такі знеохочені, зовсім иньші як були в зимі? Вже перестали йти на стрічу щастю? — пробувала жартувати.

Засьміяв ся з тиха.

— Щастє!

— Що, то я таки не помиляюсь! Ну, які ви муштини слабодухи. Вже майже у своїй мети, і знеохочуєте ся.

— Ні, пані! Тільки що до моєї мети ще дуже далеко.

— Як же се? Ще так недавно оповідали ви з таким одушевленням про своє званє, про свою працю. Так недавно снували мрії про те, що от-от досягнете ціль свого життя, станете до великої праці народнього відродження, будете сіяти золоті зерна правди в душі своїх учеників, виховувати нове покоління свідомої інтелігенції, а тепер... Чому такі сумні? Чи такі дуже хорі?

Мовчав, а сумні, важкі тіни туги снували ся по його обличчю.

— Простіть, що я оце наговорила! Я не повинна була мішати ся в те. Хто зна, яке горе пригнітає вашу душу, а я беру ся читати вам мораль.

— Се нічого, я заслугую на се. Мені-ж не вільно бути слабодухом. Хто має такі обовязки як я, той не сьміє ніколи мріяти про особисте щастє.

Знов хвилю мовчав. Далі говорив тихо мов до себе.

— Властиво мої обовязки тепер не збільшили ся, тільки зміцнила ся думка, що вже від кількох літ сверлує мою душу, що сновнеце своїх обовязків, се ще не єсть особисте щастє. А бажанє

того щастя роете тай росте. Коби тільки хвильку, малу хвилиночку
визнати його.

Що було в тих його словах, що в них дрожало?

То було щось безконечно солодке і безконечно болюче, а вона
склонила голову й мовчала.

Глянув на ту її опущену головку — ні, так не схиляється
голова в особи, котрій зовсім байдуже наше горе, або котра не
розуміє нас.

Ах, у нього не стане сили довше мовчати, не стане сили дов-
ше скривати. А як вона не любить його, а коли загнивається,
а коли відтрутить його? Тоді лишень най шире відповідь собі —
буде він учити ся далі, візьме ся до праці? Ні! тоді все про-
пало. Бо коли би він її менше кохав, менше цинив, коли-б вона
не була його першою і останньою любовю, тоді було би що инь-
шого. А так? — О Боже, Боже, за що Ти кажеш так терпіти і —
і — за що Ти, Боже, дав мені таке тонке та чутке сумління?

Вона підняла голову і глянула на нього.

Який він незвичайно блідий, як мусить терпіти! Ох, вона би
своє жите з охотою віддала, щоб відняти в нього хоч крихту того
терпіня. Та як?

Підходить до нього. Кладає руку на його рамя, легенько-ти-
хесенько будить його з задуми.

— Що вам такого? Такий біль голови?

Він піднімає очи, стрічає ширий, отвертий погляд її золота-
вих, сонічних очий.

— Тепер мені вже нічого, вже зовсім добре, а то справді по-
гано розболіла ся голова.

— За много працюєте, абсолютно за много.

— Ні, я тепер таки зовсім нічого не роблю, бо хоч би й хо-
тів, то сили нема; врешті хочу того іспиту позбути ся ще сеї
осени, а як не вилічу ся тепер, то ще готова мене вчіпити ся ве-
лика слабість. Я собі тепер великий пан: приїхав до дому, там усі
працюють, що аж піт із них цюрком котить ся, а я собі ціліський
день шляю ся по лісах та лугах. Скавано — вільний птах.

— Вже знов зачинаєте полином приправляти?

— Ну, ні вже, ні. Буду тепер зовсім гарно-тихенько сидіти,
тай коли позволите, правити вам компліменти. Які ви чудові, які
у вас гарві-прегарні очи! Ну, видите, як нескладно йде?

Хвилю помовчав.

— Не гнівайтеся, та то бачите так. Я тому тепер такий незносний, що не хочу погодитися з тим, що мусить бути, лише хочу чогось такого, що хто зна, чи й можливе в світі. І тепер приміром, я хотів би бути веселим, приємним, та біль, що кипить у серці, не дає виговорювати веселих, милих слів. Я вам се кажу лише тому, бо хочу оправдатися з мого дивного поступування. Вірте мені, що мені дуже тяжко і тому я такий. Простіть і прощайте, а коли приїде Роман, то прошу, скажіть йому, най буде ласкав коли зайти до мене. А тепер добраніч і ще раз просвіт.

Витягла до нього руку.

— Я не гніваюся, Стефано. Я-ж розумію, що не все можна бути веселим. Мені лишень, вірте мені, дуже вас жаль, що починаєте втрачати віру в щастя, що той, котрий перше сам до борби закрівався, починає сумніватися про наслідки тої борби. Я не гніваюся, Стефано.

Перший раз так його назвала. Як м'яко, як любо звучить те слівце в її устах!

Стоїть ще хвилю перед нею з похиленою в низ головою і шепче:

— Так пані. Така судьба жде кожного шаленого біднягу, що сьміє мріяти про особисте щастя, а тим щастям уважає дівчину з золотистими очима!

В неї голова починає ходором ходити; жовті, сині, зелені колісця бігають поперед очі, а серце так сильно, сильно б'ється. Вона блідне, опускає голову в низ. Ні! так не схиляє голову дівчина, що не розуміє нас!

— Лідо!

— Що таке?

— Лідо, ви знаєте?

— Що таке?

— Я вас люблю!

Вона ще гірше блідне і тихесенько каже:

— Добре, Стефано.

Як він ждав сього слова! Він, здається, літами-віками на нього ждав!

Бере її руку, і мов безумний тулить раз враз до уст; до нестяму цілує, аж віддишу йому вже не стає.

— Лідочко, пісенько, найдорожша, любочко моя, ти любиш мене?

— Люблю, Стефане.

— Будеш моєю, будеш ждати—хто зна, може рік, може два, я не крию того перед тобою, що ми не зможемо скорше побрати ся заким я здам іспит. Бо ти знаєш, які обовязкі тяжать на мині. Впрочім неправда, вони не тяжать, то не тяжкі обовязки, бо я через них годен тебе. Будеш ждати?

— Хоч би десять літ, Стефане.

— Зірочко моя, сонічко ясне, щастє моє! Що мені тепер праця, що голод, що всі невігоди життя! З моєю пісонькою мені нічого не страшно. Як я тебе люблю! як люблю, кохана! Не гнівай ся, любя, що я так поступив, що так довго сиджу в тебе, а ти сама, що може наражую тебе на людську обмову. Ні, знаєш, я таки конче здам іспит сеї осени, і ми вже тоді будемо на все належати до себе. Побачиш, як я тебе кохаю! А тепер, хоч як гірко, треба прощатись. Оставай здорова, пісенько моя сердечна, сні о мині!

Ще раз взяв її рученята в свої, і цілував, цілував до нестями. А відтак пробував іти. Та лише дійшов до порога, якась магічна, непереможна сила силувала його обернути ся і ще раз і ще раз глядіти в її сонічні очі. Далі зблизив ся до неї, і очима просив поцілуя.

Зрозуміла, та не відповідала; лише невинні уста тремтіли, а напів прижкнені очі щось соромливо-роскішно нашіптували, своїм промінем ясним говорили.

Зрозумів мову її очий та уст, і зблизив свої горячі, чисті уста до її дріжучих, невинних уст. І пив з них щастє і жите, і впивав ся.

— Мій перший поцілуй — шепнув відтак. — Чи єсть більше щастє на сьвітї?

А її очі говорили, що нема, і його серце співало про те.

— Тепер уже йди!

— Тепер уже йду. Прощавай, кохана, та згадуй мене. Тепер уже до тебе не прийду, аж коли Роман приїде, бо люди лихі.

Ішов, вона проводила його аж за хатний поріг, коли тут же здалека побачили Романа.

Він зняв капелюх і кричав:

— Витайте, витайте! А Штефанку, чого так поспішив ся?

— От-ти стидав ся-б! Гарно дотримуєш слова, не ма що сказати. Чи в тебе тепер девята рано?

— Ну, та воно видиш, тепер пята пополудни, але якось так прийшло ся. А ти від давна вже ждеш на мене? Прости, завтра вже певно того не зроблю.

— Та що-ж ви тут стоїте, ходімо в хату, бо-ж ти Ромку з дороги. Я вас троха прийму, погощу. Хіба, що вам, Стефано, вже задовго ждати?

Війшли до хати. Ліда привитавши ся з братом, пішла до своєї спіжарні с. є. малих сїнок, де стояла шафа з її припасами господарськими, а Роман з Штефаном витали ся. Як же вони щиро-щиро поцілували ся, як ще ніколи дотепер. Особливо Штефан.

— Романо, слухай, я люблю твою сестру.

— Ну, се я тобі вже давно хотїв сказати. Ну, а вона що?

— І вона мене любить.

— Питав?

— Питав!

— Коли?

— Нині.

— Ну, ну, ти невинний Штефанку! Дивіть но, як він уміє дівчат баламутити.

— Тихо ти, не говори таке! Я не баламучу, я люблю. Як би ти міг знати, як люблю!

— Але-ж знаю, знаю! І що? Почуваєш може тепер щастє?

— Безмежне, брате! Яке-ж то воно буде, коли вона буде моєю, коли будемо все разом!

— Навприкрить ся.

— Тихо, поганий! Романо, чи ти відчуваєш се: що день бацити її, глядіти в її очи, цілувати її уста, слухати її голосу, її пісень, відгадувати її бажаня! Романо, чи єсть в раї більше щастє? Не сьміє ся! Я-ж знаю, що не буду міг сотворити їй такого раю, якого вона гідна. Але-ж ми й не мріємо про рай такий, де не буде ні бурь, ні боротьби. Ми будемо йти до щастя, до сонця золотого стрімкою та тернистою стежиною; та вона буде моєю радістю, а я її силою, і ми рука в руці перейдемо разом важке життя, бо у нас в душі буде яснїти щастє.

Вона вже була вийшла до хати, та так тихесенько стала на порозі і промінними очима гляділа на нього. Побачив її, скоривши кроками пішов їй на стрічу і знову їх руки злучили ся, а очі ся-яли-горіли мов сонце, мов щасте, що йшли до нього.

— Ну, ну, сих двоє примусять мене, невірного Тому, повірити в щасте. Дай-же вам Боже на віки тої віри не викинути з серця!

По хвилі:

— Гм, шкода, що я так не маляр або не різьбар! З вас така пара, що не надивив би ся. Історія з піснею — чудова пара!

— От слухай, Ромку, ти ліпше зробив би, наколи-б і собі пошукав такої пісні. Але правда, такої другої пісоньки як моя, нема. Та хоч би трохи і не така, то вір, що ніщо так не підноси́ть чоловіка, як любов гарної, невинної дівчини.

— Га, ти-ж сам кажеш, що такої другої нема.

— А ще гіршої я не хочу. Ну, і зрештою, то я маю собі шукати жінки?! Нещаслива би вона була! Та-ж я би її замучив своєю милою вдачею. І може я маю теж іти на стрічу щастю? Пуста робота! Як у кого в душі нема щастя, то він ніде не знайде його. Хіба ще, як би ти, Лідо, висватала мені яку панночку!

— Добре, буду сватати.

— Ну, ну, полишім се. О тім потім. Тимчасом прости, але я таки голодний. Як уже ти заложила стіл, то проси, аби я їв. Бо я знаю, що ви ситі тим, що дивитесь на себе, а я таки хочу їсти.

Сим хотів сердешний хлопець покрити свій біль.

„Тільки я, немов заклятий,
Дивлюсь, дивлюсь, тай нишком плачу,
Що без пригоди, мов негода
Минула молодість моя“.

По підвечірку пішли всі трое на прохід, а люди ставали тай вглядали ся. Казали:

— Марчуччин панич з професорською то така пара, гейби два янголи з неба. Що він білий, а вона ще біліща. Що у нього волосся як у баранчика білого, а у неї таки злотне. Що у нього очі го-

любі та ясні, а у неї ще ясніші, лиш якісь також гей золотні — „панські“. Але вона добра панна, то вже нема що казати. Діти за нею гинуть; тай він, коби здоров, то раз панич годний, то раз син добрий. Стара нені душі в нім не чує.

І ще того самого вечера писала Ліда довгий, предовгий лист до своєї матусі; і ще того самого вечера казав Штефан мамі, що за пів року введе їй невісточку, гей сонічко в хату. А стара мати довго ще, довго стояла сеї ночі перед образами та молила Бога за долю свого сина.

На другий же день, коли Штефан прийшов до Ліди, то вони обоє пішли найперше до його мамі. Вона і перше прихильно відносила ся до професорки, тепер же взяла лагідно Лідину руку і тихо-моляче промовила:

— Люби його, душко-пані. Він такий у мене, гей то сонічко добрий.

У відповідь на се припала Ліда устами до старечих, поморщених рук і палко цілувала.

І пані Емілія раділа, коли в неділю (скорше не могли) завітала до неї любі гості. Зпав камінь з її серця: її дорога Лідочка мала зазнати того великого щастя, яке дає любов коханого мушчини.

Навіть п. Херський був задоволений, лише приговорював:

— Має густ, їй Богу має густ! То собі хлопчика вибрала! Але ті теперішні діти! Самі собою розпоряджають, навіть не порадять ся нікого. І сказати правду — мають рехт!

Минули Великодні сьвята, поїхав Штефан з Романом до Львова, і Ліда лишила ся знову сама, лише з думками про нього.

Що дня і що години вона згадувала його, пригадувала всі подробиці, що чула про нього. І те, як він натерпів ся ще дитиною, і що переміг у школі, і як мучив ся на університеті. Згадувала ті сьвята, котрі були такі і для неї і для нього прикрі. Як він потих страшних місяцях голодованя та сумних сьвятах у далекому Львові відібрав свою стипендію, отряс ся з довгів, зміг зачати

хоч трохи по людськи жити, дістав дві лекції, тай якось перебивали ся оба з братом. Як думка про неї, про його Лідочку, була його провідною зорею, не опускала його ні на хвилю. І він працював що лише ставало сил, аж виборов собі поважане у товаришів та професорів, зміг працювати в своєму фаху і на полі літературному, а все йшов на стрічу щастю, на стрічу їй.

І вона, Ліда, вже не сумувала, не сьміяла ся з своїх мрій, лише працювала ще більше ніж перед тим, щоб лише стати ся, бути гідною подругою тому білявому, гарному, доброму хлопцеві, та хоч в части сповнити просьбу свого батька: бути вжиточною своїй народи. Коли вони вже поберуть ся, ну, то вона не буде вже дальше учителькою, але постараеть ся в иньший спосіб нагородити те, що уступає з учительованя. Бо-ж уже те, що вона буде провідною зіркою життя і праці свого коханого Штефанка, а він же каже, що без неї не може жити! се вже — — — ей ні, се щастє, а не сповненє свого обовязку! Але вона буде з ним спільно працювати, певно не буде в його домі лише предметом роскоші та забави! Ні, вона буде його під'ємом у житевій борбі, його добрим духом, буде старати ся стати для нього таки правдивим щастєм. А він каже: кожен чоловік може стати ся позиточним членом суспільства, коли лише свою хоч би й невелику працю сповняє чесно, ревни і охочо. Коли всі його думки і вчинки стремлять до того, щоби приспорити бодай одну цеголку, бодай один камінчик більше на вдвигненє величної будівлі народнього відродження.

Оттакі мрії снувала Ліда літними вечерами, а Штефан учив ся, працював, писав, приготовляв ся до іспиту.

Був ранній ранок пізної осени, та в ковалевій хаті було вже всьо на ногах. А перед хатою стояв віз запряжений парою коний. Фірман петерпливо ждав.

За хвилю вийшла з хати пара молодих людей, Штефан і Ліда Марчуки. Ще раз прощали ся вони з усім родом, ще раз просили старої нені, аби їхала з ними, а вона ще раз казала, що з свого села не хоче йти. А відтак пішли обоє ще на сільський цвинтар, на могилку коваля Андрія, прощали ся з нею, взяли трохи сьвятої землі і зжовклої, морозом звареної травиці — на спомин, в далеку, та нову дорогу. А потім ішли селом, а за ними весь рід —

відпроваджували трохи. Не хотіли ще їхати, ішли, щоб доволі надивити ся на ті кохані місця, де були такі щасливі. Ішли повагом, поволи, притулені близько-близько до себе, без слова, без звуку, лише серце било ся від щастя.

На небі с'яло ясне, величне сонце, по небі собі йшло та вказувало шлях.

А вони, рука в руці, йшли на стрічу тому сонцю, щастю золотому, в далекий, чужий край — у галицьку Сибір.

СПОВІДЬ.

(записки одного з багатьох).

Присвячується сестрі Оксані.

I.

Він узяв у руки перо. Вмокнув його в каламар.

Помахав ним над аркушем білого паперу. Далі поклав його біля того паперу, а сам одкинув ся на спинку віденського фотелю, що стояв перед його бюро, покритим синім, трохи волохатим су-кном, і на яким стояла лампа, біля неї каламар, потім попільниця, повна окурків од цигарок та сивого попелу, а також по боках бюро лежали книжки: Кобзарь, „Also sprach Zarathustra“ Ніцше та „Вікт. І.“ Перо ото поклав він біля паперу на край бюро, а сам замислив ся, відкинувшись на фотель і заплющивши очи.

Він був у такій позі, як мертвець: бліде як полотно обличчя його було змучене, з синіми жилками по-де-куди, які, здавало ся, ще більше додавали йому болісної блідости, а під очима помістилися чорні півкільця — слід безсонних ночей та якогось страждання.

Високе чоло, чорне як воронове крило волосся на двоє розчесане, трохи лише широкий ніс та невеличкі чорні вусики, рівне підборіддя та овальне обличчя — се все могло б зробити його навіть не поганим, але надто болізна блідість і мертвота сього обличчя справляли вражіння якоесь непримне, вражіння мертвеччини...

І невеличка кімнатка, де він жив, якоесь не до речі спокійно та байдужно окружала його чотирма своїми стінами, без жадного виразу співчуття байдужно дивились із них на його очи фотографій, що висіли на них, а тиша, не цілком повна, але досить спокійна,

до того ще змішана з порушеною сьвітлом від лампи темрявою, яка більше опановувала закутками кімнатки, лишаячи сьвітле місце на бюрі та довкола його, якое непрямю гармоніювала в сим виразом його обличя, додаючи йому ще більше і яснійше того холодного відблиску мертвечини...

Але ось він розплюшив очи і вираз їх немов накинув раптом на весь його вид сутінь, таку повну смутку та душевного болю сутінь... Ще бліднішим могло видатись обличе, а не більше живим. Сі глибокі очи, хоч і повні затаєного болю, повні навіть якоїсь байдужости відчаю, апатії до всього, все не оживляли його обличе.

По обличю було видно, що в його душі щось діється боляче, гостре й туге, що стискає й роздирає її, шматує й наповняє горячими стражданнями; також ясно було раз, що він уже давно стражда душею, а друге, що рішучість на щось спинила ся у нїм: вона хижо вибухала йому в неспокійному погляді його глибоких, матово-синїх очей.

Що-ж його турбує? Чого болять душа, що її гнітять? Та ось він сам на се питанє збираєть ся відповідати читцеві; бо прийняв ізнов до руки перо...

— Ні, більше не можу так пробувати!.. Не можу, не можу так далі існувати... Душить воно мене!... Спогади невпинно постають у душі й своєю могутністю та ясністю, яка раз-у-раз сьвідчить, що се був не страшний сон, а дійсність, сьвіжа й непереможна, — гнітять, калічать мою душу... Як би я хотїв, як жадав би, здаєть ся, пів життя свого за се віддав би, щоб се був власне сон, а не така виразна дійсність...

Але даремна праця жадати сього: се було, се на завжди лишило ся мені в душі, розливши ся в прикрі спогади, о, які прикрі, які болячі вони! Отроєно ними її, мою скалічену душу, і що було, того не зміниш, не скрасиш, тай скрашати я не хочу, а повернути те, що ранійше було, що лише приємне по собі спожаліне покинуло в душі, не повернеш, не зробиш ся таким, як ранче був! Ні!... О, чому ми невинні, сиріч дурні, родимо ся на сьвіт, чому ми не всезнаючі? Тоді-б отсих помилок не траплялось...

Але ні, й се не допомогло-б, се-б не вдержало часом ту плазовиту жагу, яку нам вкида природа в наше тіло, яка мені отрутою, пекельною отрутою стала на все жите. Я вже не той, що був, о ні, я вже не тільки не той палкий юнак в величїми й гарними замірами; я й не можу, не здолаю вже ніколи бути ним... Тепер я

розбитий самим собою... От що найприкрійше, найболячше, се те, що я розбитий власне самим собою... Я нинішній — розбитий тією людиною, що був нею ранійше. О, як гірко се, власне се спізнавати!... А також ізнов стати тим, чим був я ранче, не можу, не почуваю на се в собі моральної сили.

І от найкраща мрія моя химерна, найкраще бажанє, яке й сьмішить і бісить мене, се або щоб те все був сон, або щоб тепера на віки заснути, забутись... Як би забутись, заснути на віки, на віки, аби нічого не почувати, аби цілком не істнувати, так тихо, непомітно, прокволом перейти в ніщо й зникнути, аби без болю, без перелому, без турбот! Бо увесь я виболів так, що жадного куточка живого нема у мене в душі, й тільки уві сні, коли довго натинявши ся по околицях міста або по вулицях і ватомивши ся в смак заплющу очи й самосьвідомість із самочутєм лишить мене, тільки тоді щасливий я, хоч прямо й не почуваю свого щастя. Але й сон до мене, сей жаданий завжди та сподіваний сон, приходить в ряди-годи, а частійше я або мучу ся, лежачи на ліжку і вперши очи в важку темряву, або сидячи біля отсього бюро, в сих от чотирьох обридлих стінах, сьвідках усіх моїх душевних мук і тернінь, або нарешті бачу сні страшні, бридкі сні з пригод, які вбили мене в мені...

Я не аскет з пересьвідчення... Разом же з тим усе моє жите до тієї події, яка розбила його, було аскетичне...

Памятаю своє жите... Воно було чудне. Людина я горда, самолюбна, навіть егоїстична, але більш усього горда. Все своє жите я збудував сам, поклавши фундаментом свою гордість. Люблю згадувати про своє жите до тієї події, люблю тим, що воно було не схоже з житєм иньших, се перше; а друге, було збудоване власне й виключно мною самим, без жадної запомоги довоколишніх людей... Я навіть тепер пишаю ся ним перед собою, але собою нинішнім я гордую власне за те, що я не довів до краю того, що сам же почав будувати, що сам одним помахом зруйнував, не придержавши лише єдиного поводу тієї оброті, яку я накинув на свою істоту.

З самого малку я вже був завжди самотній, ніколи не йшов поруч із однолітками, завжди їх цурав ся... Круглий сирота з дитячих років, себе я памятаю в домі дядька, серед його дітей, які мене не любили за те, що я не тільки не приймав участі в їх забавках, але завжди з погордою дивив ся на них. Я більше любив, як ще жили ми в селі, в літку швендяти по гаях та лугах, або

сидіти над річкою... Ніякі особливі думи, памятаю, мене не сповняли, а лише хотіло ся бути одному, самому серед простору ланів, або в гущавині гаю. Сьмішили мене між иньшим ласки родителів, які наділяли вони своїм дітям; не знаю навіть тепер, чим се вияснити: може се було почуте задрости, бо змалку я не зазнав справді тихих і лагідних пестошів повних любови, а може й просто я не мав ніжности в своїм серці. Взагалі я погано памятаю своє дитинство, бо воно було одноманіте, повне самотности або ворожнечі в відносинах до иньших. Діти мене частенько дразнили, родителі їхні звивали „вовчком“, селянські діти звивали мене „панничем“ і цурали ся мене... Потім літ у 14, уже в гімназії, прокинула ся мені в душі якась жадоба знатя, але поруч з тим, як я все більше та більше читав і розвивав ся, в мені ріс якийсь вельми критичний настрій... От ще, між иньшим, ніколи ні в гімназії, ні потім у мене не було ні приятеля, ні товариша. Все людське житє, що було довкола мене, виступало мені так ясно, з усіх боків, і весь лад його, всі мотиви суперечок, усі відносини між ними були мені глибоко не до вподоби. Мені марило ся щось краще, але се не значить, що я марив про згоду між людьми. Ні, я вчасно почав не вірити в людей, не вірити в те, що вони здібні дати собі своє щастє, що вони можуть стати нарешті кращими й що, мовляв, рай тоді запанує серед них.

Ні, в людей я не вірив, не вірив, що добро може прищепитись їм, але в саме се добро я повірив. Такі думки наповняли мою голову в останній гімназіяльній класі і розвили ся в цілу ідею, коли я вступив на університет.

Сю ідею існування я виробив ще з самого першого курсу університету, в яким я тепер на останнім курсі. „Для себе тільки жити“, думав я, „се вельми еґоїстична мета й з нею важко жити на сьвітї, бо рідко мати-меш задоволенє, коли ти хоч трохи осьвічена людина. Для себе жити, щоб удосконалювати себе морально — се вища мета, навіть варта, щоб їй присьвятити житє, але все-ж се буде еґоїстично в той час, коли кращі сили гинуть, спільно стаючи за загальне добро...“ Але жити стільки ж для себе, скільки й для иньших, от що мені сподобалось. От що я взяв за засновок своєї ідеї і розвинув її таким побитом. Людий, як людий, з усіма їх хибамн щиро полюбити я почував, що не можу, бо вони здавались мені вельми низькими в своїй несилї бороти ся з своїми вадами й злом, вельми нерозвитими, щоб цїнити сю любов до них,

вельми нечулими, щоб відчували їх. Також люблячи себе, я не хотів приносити їм дрібної користі, бо вони не здолають, я певен, зрозуміти її, бо взагалі кожна людина з окрема сливе ніщо, а в спільнім складі уявля дещо, що здібне поступати під впливом отаманів, передових людей. Моя гордість могла бачити мене тільки в ряді отсих останніх; тим, не почувавши в собі жадного особливого таланту, я поклав удосконалювати себе морально для себе і для того, щоб нарешті стати вище натовпу, стати для нього прикладом. Почувавши в собі незвичайні здібности, а головню дотепність до сталої й посаджої праці, впертої, витревалой праці розумової, до того ще велику силу волі, я поклав собі принести такий ужиток людям, який би був великим і одразу замітним. Я поклав віддати ся праці вповні, цілком. З самого вступленя свого в університет я так прийняв ся працювати, що незабаром став знаннями вищим не тільки від колеґ, але й не раз міг змагати ся з професорами, частенько таки добре припираючи до стінки менче видатних із них...

Так от сій праці я віддав ся увесь, а особливо-ж тому самовдосконаленю, теорію якого я все розвивав і розвивав, аби нарешті стати вище всіх людей.

От, між иньшим, я держав ся такого погляду, що найкраще вдосконалювати себе в нащадках, бо таким робом можна швидче досягти до відродженя людськості. Через се ось яке понятє любови складо ся мені: з'єднати ся з дівчиною душею й тілом з тією метою, щоб продовжувати ся в нащадках, щоб продовжувати в них удосконаленне. Се особливо припало до вподоби моїй гордості, бо се відкрило мені й невмірущість у будуччині. Така любов до дівчини повинна осяюватись чутєм, і лише в такім разі вона варта в очах тієї людини, яка намагаєть ся вдосконалювати себе.

І от для всього сього я поклав собі ранійш усього стати цілком моральним, безхибним як тільки мога, і на всі погляди, то-б то на погляди всіх доктрін, аби жадна „людинка“ не могла попрікнути мене в жадній хибі. Се мені спершу було вельми до вподоби, але за останній час я почув, що чутє самотности все більше та більше опановує мене, що я потроху починаю втомляти ся від самого себе. Я сам собі став ніби деспотом, але моя гордість не давала мені навіть у глибині душі признатись собі до того...

Всі свої молоді захвати, всі пориви серця, все, що могло би буяти чутем, усе те я віддав під абсолютну, деспотичну владу розуму і таким побитом накинув оброть на всю свою істоту.

Мені здасть ся, що вся помилка вийшла з того, що я вельми вже віддав ся одному собі, що я нарешті став егоїстом у своїм намаганні до власної мети. Річ в тім, що всьому початок і кінець я завжди намагав ся відшукати в самім собі, так кажучи, цілком відсахнув ся від людей: в собі хотів знайти завждішню повністю душевну, в собі хотів відшукати ту силу, яка знищує всі супереки, що часом з'являють ся в душі, в собі одним і самім шукав приятеля, товариша, раба й пана. В мені по повелінню моєї сили волі все повинно було й починатись і кінчатись, і ні в яким разі не повинно було ділити ся з людьми, бо їх я не вважав вартими сього... В останній час, ото кажу, все частійше та частійше находило на мене чуте незадоволення самим собою, бо шукаючи багато в самім собі, й головне, що тільки в самім собі, я переважно мало знаходив, а довкола опріч самотності, самотності, по мойому ж бажаню нічого не було... Нарешті, памятаю, захотілось мені людей, але йти до їх не просто, певно, а так, щоб і до душі дістати — заваджала мені моя гордість. Захотілось мені душі, щоб мене привитала, і в часи незадоволення собою на мене находила туга за якимсь теплим почутєм“.

Тут він на мить спивив ся й пробув без писаня декільки хвилини, навіть раптом поклав перо, а сам почав ходити по кімнаті нервовими крокамиї.

II.

Знов сів, і вже цілком збентежений примусив перо бігти-летіти по папері, ледви виписуючи слова:

„Любов прекрасна тільки тоді, коли душі еднають ся в одно, коли повстає гармонія між двома осібниками різних полів, аби самовдосконалювати ся в нащадках. Таке єднанє тіл і душ — красна, справжня любов... А я! О, муко совісти! Я, сам собі постановивши такий ідеал, сам же й зруйнував його, зламав так грубо, стежачи за власним почутєм жаги, зламав у ту мить для себе неспостережно, в запалі якоїсь чисто звірячої жаги... Проклятий той час, коли я побачив її! Але ні, не час, а я від себе проклятий тим, що перший зруйнував свій ідеал, свою гордість. Нема тепер, нема мені від мене ж самого прощєня.

Бувши юнаком самотним і не бувалим у суспільстві, завжди одиноким, ні з ким не сходячи ся, я раптом познайомив ся з нею на студентських вечірницях офіційного характеру, і вона зробила на мене велике вражінє... Але чого власне вона на мене його зробила, чого иньші, з ким я стикав ся ранійше, не могли вдіяти сього, а вона раптом так сприяла на мене?... В такім певно настрої я був, утомлений самим собою й жадаючи в останній час особливо зійти ся з ким будь, зійти ся з людьми... Статурна, з пружними грудьми, з відкритим тоді лоном та раменами, з блискучими хижістю очима, тією хижістю, яка роз'їда молоду істоту своїм розтліваючим гострим зубом, вже не молода, але в такій порі, коли краса особливо розвертаєть ся і палає, в утому в руках і в чорних, горячих очах (оті очі й збили мене з пантелику!) вона якось зачарувала мене неспостережно для мене... Як споглянула вона на мене своїми очима -- прекрасні очі, сі очі й нині лише єдині лишили ся в моїй душі — так наче запалила мені щось у середині, наче пожежою щось там запалало, полумя якесь, владне своєю приємною палючістю, в мить обхопило моє серце... Я познайомив ся з нею і першу мить був навіть у метушині, так зрозумілім тим, які не привикли поводити ся з жіноцтвом. Але вона сама розпочала розмову, втягла в неї мене непомітно, навіяла на мою душу чаривного спокою. Я шилував ся нею, багато балакав, і сам дивував ся, як я можу плести такі дурниці та нісенітницї про жіночу красу, про танці, про легку музику і т. и. Потім упав я навіть тоді в журливий тон, почав балакати про свою самотність, про душевну неповність, а вона показала стільки щирої співучасті, а також журливо розповідала, що й вона нещасна, що все її жите пройшло не так, як їй шрілось, що вона не зазнала щирого почуття від людей, що вона сумує, бо ні з ким їй слова промовити, ні з ким справді розумним побалакати, що й чоловік її був людина суха, прихильна більш усього до своїх урядових справ, що вона була за ним, за старим і бридким, не по власній охоті, а по просьбі родителів, що вона сумує, журить ся, що жите її пройшло без радощів, без пестощів серця, без жадного щирого почуття, що вона лише починала цвистити, коли їй не дали навіть розцвистись, бо він, її чоловік, бувши старим, як мороз повялив її молоду і т. и. і т. и., все се було темою її палкої розмови. При сім так щиро засмутили ся були її чорні очі, що я знайшов навіть якусь тужливу ірацію в її духовій істоті...

— Заходьте до мене, побалакаємо, розвіємо свою тугу та душевну незадоволеність! — нарешті вимовила вона при кінці вечірниць, дала мені свою адресу, а потім зникла, як хмарка з неба, лишивши в моїй душі ту журбу, що буває предтечою закохання...

То чудна журба... Вона приємніша, ніж саме кохане і хоча я не зазнав справжнього кохання, лише був нещасним, особливо потім, спізнавши все, — то власне тепер, коли моя душа переживає в спогадах усю ту ганьбу, яку вросило мені в серце те прикре кохане, спогад тієї журби перед коханем — милий мені й тепер...

За все своє хоч і не довге, але важке життя тільки того вечора, єдиного вечора, навіть не вечера, а тієї ночі, бо від 1—3 години, я був справді щасливий, як ніколи раніше... В душі щось клопочеться, оповиває її приємним смутком, так тихо, тихо щемить; тим особливо й приємно, що щемліне те тихе, і потихеньки отроє всю душу, як отрута кров. І от душа оповита тією тихою, лоскочучою журбою, зітхаючи ніби все росте й починає ширяти в думках, нарешті опановує цілу істоту журба вже густа, але приємна своєю силою й чарівливою новизною... Тільки, кажу я, в ту мить почував я, що в моїй душі запалюється якийсь ясний, гарний огник, — ні, я сієї журби перед коханем так не взивав тоді, бо не так мав визначні почуття, щоб думати, що я кохаю, і тоді лише на мить я почував повністю у власній душі.

Вона, розкішна, в повнім розвитку власних фізичних та духових сил, така могутня в уяві, з тими чорними, палкими очима, з струнким, уже жіночим, вповні розвинутим станом, трохи нещасна, трохи ображена й граційна в своїй меланхолічній журбі, такою ото стояла вона переді мною, ставши мені якоюсь ніби хмаркою, приємною, рожево-прозорою, як перша весняна хмаринка в моїй переповненій пориванем душі... На другий день ще був ранок, а я вже не йшовши в університет, одяг ся й поплів ся до неї...

Чудне почуття владало мною. Те почуття було велике, гостре, небажане бути на самоті з самим собою, а також повне незадоволене самим собою.

Тільки ріжниця між тим незадоволенем, що иньшим разом до сього дня напливало на мене, і тим, що тоді ото налетіло, може виразитись власне в тім, що раніше в такі хвилі мені на душу налягав якийсь безпросвітний гніт, тяжкий та повний самотності, страшною часом, що кусала серце, і рішучої, що дразнила нерви, такої самотності, коли до нестяму бажаєть ся перед собою бачити

людину яку будь, аби живу, а гордість заваджає самому шукати її, піти по неї, або до неї, від чого ще більше розпалюєть ся злість на самого себе; нині-ж мені було журно й тоскно, що я покинутий усіми, що ніхто, мовляв, не хоче йти і прохати мене, щоб я був ласкав і згодив ся на розвагу собі від нього. Так певно я-б був повинен висловити те почуте, що заваджало мені йти до людей, а разом з тим хотіло ся в диссонанс усьому, щоб вони не покидали мене. Взагалі-ж годі вже я ніби згубив владу над самим собою, й було сумно, що ніхто мене не хоче, не може привітати, але в усій тій журбі вже відчувала ся надія, що незабаром і моє серце буде повне, душа ширяти-ме вільно.

Як вернув ся я до дому, й сам не памятаю. Згадую тільки, що почував себе вкрай розбитим духово, але все се було не ясно, ніби після того, як довбнею по голові вцілено... В своє зеркальце, що завжди стояло в мене на бюрі, я не міг подивити ся, бояв ся в нього поглядіти, бо мені здавало ся, що побачу там таку низьку та бридку фізіономію, що мене занудить... Се почуте було таке гостре й так я бояв ся, щоб не побачити свого зогидженого морально обличя, що навіть сховав зеркальце в шухляду, перевернувши його так, щоб навіть і випадково не побачити себе в ній. А сам почав ходити по кімнаті.

Як грубо, як низько все скінчило ся!...

Вона ще не скінчила своєї туалети, над якою мабуть завжди довго возькала ся, коли донесли їй, що я прийшов... Впустила мене і просто так, ніби не знарошно, вбігла до мене, попрохала вибаченя, чарівно засьміялась, але не втікла...

Сі неприкриті сливе нічим груди, сі рамена викохані, ся по-стать після ліжка така палка та буяюча силою... Потемніло в очах.

Сам не знаю, як я опинив ся в її півтемінім будуарі, бо всі ролети були ще спущені й ліжко не прикрите. Памятаю, що п'ятьма одразу ніби запанувала в мені, з рожевим і запашиим відлиском, бо в будуарі було й рожево й пахло. Се тільки й памятаю, як я миттю опинив ся в її обіймах і все, що потім було — не знаю, не згадаю, як се могло зі мною трапитись: усе потемніло в очах, а як у них посьвітліло, то я раптом примітив у неї на обличі зморшки, як промінь біля очий, а також срібну волосину в чорнім волоссі... Я схопив ся, зразу схаменув ся, почув ніби мене роздавили; хотів щось з собою зробити, хотів щось казати, чи що, але раптом зацлющив очі й в мент вискочив із будуару, далі з квартири, поле-

тів по східцях як шалений, навіть двірника злякав, і в такім стані духа прибїг ото до дому...

Все в голові й у почутях цілком переплуталось...

Перше я лише почував, що я вчинив якусь величезну підлість, яка наповнила цілого мене, й ото в першу мить я став навіть собі гидким. Але далі, як згадав я себе й свій ідеал, своє жите доси й його ідею, то вже тоді гніт злочину наліг на мене так міцно й щільно, що я цілком не вбачав ні в чім просьвіту... І одна за другою мисли, гострі як бритви врізували ся мені в душу, й кожна шматувала її, а нова знов попадала в туж рану, й біль непереможний, страшний своєю силою все зростав та зростав... В ті хвилини все так ясно заходило мені в голову, кожна думка була така виразна, так визначно мучила, різала мене...

Прикрійше всього стало тоді, як я почув, що я її не кохав, не встиг ще покохати, лише збирав ся закохатись; а тепер, після сієї незвичайної події почув, що ненавиджу її, але більше себе...

„Ненавиджу себе!“ — промовив я й сам собі здав ся в ту мить таким зогидженим та бридким, що мені було гидко почувати себе; ні рукою я не сьмів доторкнути ся до себе, ні подивити ся на себе...

Яким би чоловік не був егоїстом, але випадають такі хвилі, коли він себе вповні й справді ненавидить, і навіть, здаєть ся мені, чим більший він егоїст, тим більш в такі хвилі — проте дуже рідкі, тим сливе неможливі на спостереженє — ненавидить себе... Між иньшим згадав я в ту мить усю ту хвилю тихої журби, що вчора промайнула мені... То була хвиля тихої журби, приємної, але ся подія знищила всю ту приємність її, отруїла серце не приємним, тихим, чарівливим смутком, а згнітила його важким камінєм.

— В одну мить, в одну шалену мить я зразу впав так низько, в одну мить зруйнував усього себе, якого так давно будував! О горе, як боляче се спізнавати! — от така приблизно мисль раптом врізала ся мені в серце. Воно стислось. Душа була до того обурена, що була здібна в кожній комашці вбачити слона: я стогнав просто під гнетом тієї хуртовини, що знялась так раптово — тим то й силу вона таку мала, що була несподівана — в моїй отвертій на той час, нічим, так кажучи, не захищеній душі.

І раптом я почув, що я тепер роздушений хробак і більше нічого. Ранійше я був раб, але раб самого себе; ніхто иньший крім мене не був паном наді мною, а тепер я тільки хробак та ще й

роздушений чийсь недбалим рухом, бо я бажав удосконалення і от потихеньку, помаленьку ліз до того вдосконалення, та був гордий і задоволений уже й тим, що хоть і не швидко, а йду вперед; і таким ото робом я підняє ся по троху вже на чималу високість, коли раптом упав з тієї височини, впав із неї в мить, одну лише недовгу мить, а так довго здіймав ся на неї!...

— О, що робити? — питав я себе особливо тим, що я почував, що роздушений, розбитий, не матиму вже сил, аби знов почати брати ту високість, аби знов помалу на неї здіймати ся, що тепер я вже нового себе не збудую... Особливо-ж іще тим, що тоді, як перший раз я брав оту високість, а почав піднімати ся на неї просто з п'яти, а тепер мені й до п'яти здавало ся так саме далеко, як від сієї останньої до вершини, бо я лежу на дні безодні, так я низько впав!.. Так я тоді думав і в відчаї впавши на ліжко та віткнувши голову в подушку, питав себе: „Як тепер жити? Як тепер бути?!“

III.

„Але варто завважити ось що:

Частенько буває, що коли на небі зберуть ся хмари в купу якогось хаосу, накидають ся з страшенною силою одна на одну й ревуть від болю страшним громом, і блискають блискавками й трясуть злякану, причаєну, тремтячу землю,—раптом вигляне сонечко, перемінить увесь хаос на космос, огріє його, натхне його тихощами, засяє радісно в кожній краплині й робить ся скрізь так тихо, радісно й ясно...

Аналогічно сьому стало ся тоді й зі мною.

— Покута є для мене, полягає вона ось у чім, — виглянула як сонечко думка в моїй голові. — Се сотворити нову ідею із свого плазовитого гріха; з дитини, яка буде наслідком мого гріха, зробити ідеал, із сієї нової людини сотворити далеко краще, ніж я думав із себе сотворити, одразу почавши його вихованє на високости, й тим самому одразу зняти ся ніби на крилах на ту високість!

От яка думка з'явила ся мені, як сонечко в тьмі, і осьвітила й огріла мене, як сьвітить і гріє воно, і надихнула в душу тихощів так можливого щастя. „В смерті лежить початок воскресеня“, от що мені сподобало ся, так, що я миттю скочив із місця і повний радости, як дитина, коли їй зроблять щось приємне, почав плигати

по кімнаті, а мрії мої малювали мені моє воскресенє в моїй дитині, не по одній лише плоти, але й по духу, в таких рожевих, принадних та розкішних фарбах!...

День до вечера сяк так провів я все думаючи, як упорядкувати справу, чи оженити ся з нею, чи так жити, бо се в моїх очах було все одно, бо річ була не в тім, а головне в виховані того, що буде наслідком мого й її вчинка.

Проти неї навіть якесь неприємне почутє запанувало в мені. Вона, як жінка, виступала переді мною в найгідшім сьвітлі: вона, думав я, не мала на стільки жіночости, щоб адержати тоді, ранком, моє почутє; не тільки те, але навіть сама сливе цілком сприяла тому почутю. Вона розкрила ся тоді ніби навмисно й так нагло, так ясно, що мене се перелякало... Ні, жінка доти тільки лишаєть ся на своїм місці й доти лише вона гарнє й витворне не тільки тілом, а й душею творінє, доки щоки її червоніють від сорому при кожному надто вільнім руху хлопця, доки очи її опускають ся соромливо під палким поглядом його, і доки чистий її погляд, єдиний погляд здібен зупинити на місці найпалкїйшого чоловіка. Еге, тільки доти жінка єсть жінка... В противнім разі вона вже або простітутка, або недалеко від неї... Одно се неприємне почутє, яке все зростаючи перекидало ся в догадку, таку немилу й навіть прикру, отроювало мою радість.

У вечері я поклав піти до неї й разом усе вяснити. Зібрав ся йти, але якесь погане почутє під впливом оттого ранішнього почутя, яке все не покидало мене, опанувало мною і мені між иньшим було чогось соромно йти до неї з своєю ідеєю, щось подібне до тієї боязни, щоб не сипнути свиням бісеру, і просто до того було взагалі соромно, що мене то ніби пекло всього, то я блід.

— Ну, як його в очи її показати ся після того, що було ранком? Ну, як то я позичатиму очий у Сірка?—думав я. А се почутє тягло з собою якесь розчарованє в собі й навіть у всім. Взагалі кажучи, найгірший стан духа мав я тоді, але таки переміг себе, зібрав ся й пішов... Пішов на своє лихо...

Вона жила на одній з головних улиць міста, на другім поверсі займала дві кімнати, вбрані гарно й не без смаку, так властивого взагалі гарненьким жінкам, а таким як вона, то навіть якось особливо. Платила вона за сю квартиру, було видко, чимало, й убранство було навіть розкішне... Так ото ввійшов я в передпокій; вона сама стріла мене, така скромна, в скромненькій до-

лица сукуї, навіть із соромливим, трохи опущеним поглядом, навіть трохи ахнула побачивши мене, проте якась нещира ухмілка не кидала її уст. Але я добре не запримітив сього тоді, бо був у великій метушні. Мені самому було страшно ніяково, навіть моя ідея чогось ніби поблідла в моїх очах...

Вона покликала мене в витальню.

Коли ми сіли з нею поруч на мягкій канапці в витальні, де приємний рожевий шорок неясно освітляв усе, накидав на все вбранство прозорий ніби килим сьвітла, бо горіла лямпа не повним огнем і абажур був темно-рожевий і давав мягкий і заспокоюючий відблиск і надихав у душу якихось приємних тихощів, — та коли я побачив, що вона збентежена та замисливши ся так журливо схилила ся на спинку канапки й задумано дивить ся в долину, кудись туди, де так вільно, хороше, де не протилежна сіра стінка камяниці, лише злегка на покрівлі вкрита сніжком, попсованим уже, ні, де сніговий простір поліг на безкраїх ланах, де ніч із срібним сяєвом розпростерла ся над ним і тисячами срібних, чарівних тіний укрила його білість, де гаї стоять замислені, вбрані сивою, чарівною наморозю, наче казкові картини, фантастичні від холодного сьвітла місяця, вражають своєю таємністю; коли все отсе промайнуло мені в уяві, то я почув, що я її знов ніби кохаю, якесь таке гарне почуте напало на мене, що я здібен став вірити, що ранішня подія — неприємний привид, а дійсність переді мною...

— Що се з вами, що ви такі невеселі? — нарешті вимовив таки я.

Вона глянула на мене таким тужливим, широким поглядом і мовила зітхнувши :

— Ох, тяжко на душі.. Тяжко бути самою серед натовпу, якому ти потрібен лише для втіхи, який може тільки або холодним поглядом обміряти тебе, або посьміятись...

— Чого-ж вам журити ся?

— Е, де вам зрозуміти!... Хто мене пригріє — провадила вона далі, — хто приголубить, хто серцеві дасть вільний рух, дасть йому забити ся швидче, хто розтопить ту кригу, що облягла його... — мовила вона все тужливим, тихим голосом, який прокрадав ся як злодій мені в душу й грав там на жалісливих струнах...

— Хто пригріє... Питаєте, хто приголубить? — почав я.

— Еге! Хто зглянеть ся щиро, чуєте, щиро? Хто щиро подивить ся на тебе, як на людину, що жадає глибокого й справ-

жнього почуття, хто дасть у своїй душі відночити тобі, хто тебе відчує?...

І помовчавши мовила :

— Ніхто !... Людям нічого не треба, окрім звірячих утіх.. О, вони бридкі, бездушні, гидкі, гидкі... — мовляла вона з притиском.

— Я здібен, я можу тебе пригріти коло своєї душі, я хочу дати серцеві твому вільний рух — палко вимовив я під впливом і її слів і погляду такого тихого, повного широкого смутку, а також під впливом тихої обстанови довкола...

— О, невже ти маєш стільки теплощів у душі? — вимовила вона, і се вже було вимовлено патетично.

Деякі з таких осіб, як вона, іноді й щиро нещасливі, мають особливість топити своє нещастя в задоволеннях, хоч які-б вони були, а про те, що вони нещасливі, не люблять забувати, іноді втомивши ся від горя, а іноді просто для красивого словечка, й тоді надто люблять впадати в патос. Вони в такі хвили ніби впивають ся своєю ролею бути нещасливими... Вона, здаєть ся, власне належала до таких... Але тоді я так не думав, бо тої фальшивої струнки в її голосі тоді не спостеріг ясно, може тим, що був під впливом ранньої мови її, а між гармонією звуків вельми може загубитись і не вразити вуха, та ще непривичного вуха, малесенька фальш, особливо коли звертаєш увагу на основну ідею гармонії, а не на віддільні її частки; чи може й тим, що не хочеш сподівати ся тієї фальші. Ні, кажу, тоді я не думав ні про що, а сів ще ближше біля неї, обхопив її ніжно за стан, і притиснувши до себе почав тихим голосом, але в пориванні, мовляти :

— Ми не досконалі; ми сьогодні ранком упали. О ні, ми не впали, бо нас звязуватиме ідея вдосконалення в нашій дитині. Се нас очистить, се нам допоможе підняти ся, в сім ми воскресемо... Правда?... Ти віриш? Віриш, що ідея створити безмірно краще від себе може стати найкращим, найчистішим звязком між нами, хоть ми й швидко так нині ранком кинулись одо одному в обійми... Ёге ж? Чи здібна ти в се вірити?... Чи здібна зрозуміти сю ідею, чи стане у тебе сили виконати її? О, стане, стане, бо ти жінка, ти можеш зрозуміти, що коли ми віддамо ся сій ідеї, то тоді ми не будемо почувати того холоду довкола серця. Ні, ти тоді загриєш його власним же тілом в формі маленького творіння, якому даси жите

і з якого ідеал зробимо ми спільно... Так?... Розумієш? Почуваєш? Кажі-ж, кажи, чи згода? Чого-ж ти мовчиш?...

А вона дійсно мовчала, уперто якось мовчала, аж при останніх своїх словах я почув, що вона здригнула ся, далі затрясла ся ніби в лихоманці, наче в ній у середні щось кинуло ся; далі відіпхнувши мене, як розреготеть ся півгістеричним, півшаленим реготом, у яким також відчувала ся ясно якась злість й вплив насміх, і між поривами того реготу вона мовила :

— Ха, ха, ха, от дурне... ха, ха, ха... ідеальне хлопя... Хлопчику мій дурницький... і жалко мені тебе... й сьміх... ха, ха, ха...

Я скочив із місця, нічого не розбираючи, навіть — се я добре й надто ясно памятаю — ущипнув себе, аби пересьвідчити ся, що я не сплю, але в сю мить почув от що :

— Ха, ха, ха... невже ти, сьвятенький студентуку, дитинко маленька, бач що видумав, сидячи собі як сич один і читаючи романи та розумні теорії, дурні для практики, вдосконалювати ся в дитині... Ха, ха, ха! Певно ти, кажу, не догадав ся, що я коко-тка, розумієш... — тут вона ввернула слово, яким виражають ся наші селяни для визначеня ранійше названого нею понятя „коко-тка“. — Чи може ти й сього ніколи не чув, ха, ха, ха!...

Я почув, що ніби мене хто обухом по голові вицілив : ноги мої почали підкошувати ся, але я зібрав останні сили і з жахом вибіг із кімнати на східці й біг, ніби мене з гармати вистрелено, все чуючи в вухах той демонічний її регіт і злі, кусливі слова...

О, в ту мить, як я йшов до дому — я майже біг, а не йшов — як я зненавидів її і всіх, усіх людей! Як мало — думав я — вони дали мені щирого, теплого почутя, як мало дали щастя, а тепер усі, всі до одного сьміятимуть ся з мене! Весь сьвіт мені в уяві став одним суцільним насьміхом із мене... А більше за всього в ту мить я ненавидів себе. Я в своїх очах був тоді таким плюгавим, яким ще ніколи не був перед самим собою...

Ол. Пляуц.

(Конець буде).

Мирослав Стецишин.

Над Тихим Океаном.

Переді мною простягала ся далека-предалека дорога. Я йшов нею вже довгий час і не знав, коли вона скінчить ся. Вітер шумів і засипав мені порохом очи. Сонце пекло. Спрага докучала мені. Голод мучив мене. В ночі я не відпочивав, а йшов поміж холодною мракою все дальше і дальше до своєї мети. Я не ставав ніколи.

І я чув велику втому. Сили опускали мене.

Знеможений упав я раз у придорожний рів. Я не пробував уставати. Хоч би й земля потрясла ся, я був би не підніс ся. Якесь одеревіне заволоділо мною. Я лежав горілиць і бездушно глядів на високе небесне склепінє. Глядів на вершки дерев, що колихали ся над моєю головою. Вони похиляли ся часом від сильніших подувів вітру і ставали ся тоді подібними до велетнів.

Сонце припекло мої очи і я обернув ся на бік та дивив ся на безкрає срібне зеркало океану. Там далеко за овиду, дець аж від берегів Китаю котили ся по нїм величезні філі, увінчані піною, бігли живо до скалистого берега, розбивали ся о нього і скажено ревли. Повітря дрожало від страшної, таємничої мелодії ревучих хвиль.

Високо в повітрі перелітали з криком із дерева на дерево птахи; крик їх був прикрий і вражав як кликанє о поміч. Я дивив ся на них і бачив причину їх несупокою.

На однім із найвисших дерев сидів хлопець і довгою деревляною тичкою тручав із гвізд молоденькі пташки, що не вмiли ще літати. Під деревом на землі сидів инший хлопець і лапав викинені.

Що хвиля спадала з гнізда на землю чорна, неоперена пташинка. Деякі здихали відразу, інші підносили ще великі голови на безперих шиях і незугарно машерували по землі. Тоді молодий ловець доганяв утікачів і кричав:

— А де ти йдеш, огидо, ге-е?

Ловив пташата за крила і зі спокоєм правдивого янкі розбивав їх голови о пень. Часом відривав їм ноги і відкидав на бік.

Мати-птаха кидала ся як божевільна, сідала майже на рамена молодого сьмільчака, чіпала ся його кня, чіпала ся галузок над самою його головою, біла дзюбом, як молотом, о пень, відривала малі галузки і захриплим голосом видавала страшні оклики розпуки. Коли хлопець викидав на землю молоде пташа, тоді вона опускала крила і падала на землю до ніг хлопця, як би благала у нього смерті. Отвирала дзюб, але голосу не могла добути. Біла ся крильми і скакала як божевільна...

Хлопці побили всі її діти і відійшли. Тоді вона підняла ся в гору і кружляла хвилю над деревом. А потім спустила ся на дерево, сіла на галузку над пустим гніздом і впила в нього очи. Сиділа як закам'їла і не ворушила ся. Гляділа — шукала своїх дітей...

А мої повіки спустили ся тимчасом на очи і я заснув глибоким сном. І я не бачив уже, що діяло ся далше.

Castro Valley, California, 30 вересня 1903.

ІЗ ПОЕЗІЙ Г. ГАЙНЕ.

I.

Коли я про горе своє всім казав,
То кожний зітхав, та уперто мовчав ;
Коли-ж я те горе у вірші одіг,
Тоді я багато хвалі запобіг.

II.

Щокою мої щоки ти торкни ся,
Тоді наші сльози зіллють ся ;
І серцем до серця міцнійш пригорни ся —
Огнем вони зразу займуть ся.

І як в .оте полумя ринуть струмками
Ті сльози загальні страждання,
То міцно обнявши тебе я руками,
Умру від журби й раювання...

Переклад Олекса Новаленко.

III. Два ґренадири.

Два ґренадири до Франції йшли,
Що були в полоні в Ресії,
А як у німецьку квартиру прийшли,
Повісили голови сьві:

Ось тут і почули сумну новину :
Не встояла Франція в полі,
І армія славна програла війну,
І сам цісар, сам цісар в неволі.

Оба гренадири заплакали в мить :
 „Ой доле-ж ти наша погана!“
 Один сказав : „Ох, як болить!
 Пече моя давняя рана!“

Другий сказав : „Я труп зовсім!
 Хоч тут би кости скласти!
 Та в мене жінка й діти й дім, —
 Без мене їм пропасти!“

„Що нам з жінок, що нам з діток!
 В нас висші бажаня і болі!
 Хай на жебри йдуть, як нема чим жить!
 Мій цісар, мій цісар в неволі!“

„Одно прошу тебе, мій брате :
 Коли я тут загину,
 Візьми моє тіло до Франції геть,
 Сховай у французьку глину.

„Почесний хрест зложи на грудь,
 Карабін дай у руку,
 Червону стрічку не забудь,
 Припережи шаблюку.

„Так буду лежати і слухать і ждять,
 Мов стійка в могилі укрита,
 Аж поки не вчую : гармати гримлять
 І стукають кінські копита!“

„Се їде мій цісар почерез мій гріб!
 У блисках, брязкоті зброї!...
 І встану я також оружний у глід
 На нові побіди і бої“.

Переклав *Іван Франко*.

Зельма Лягерлеф.

Чуда Антихриста.

Р О М А Н .

»Коли прийде Антихрист, буде видавати ся зовсім рівним Христови. Тоді настане велика нужда, а Антихрист буде ходити від краю до краю і роздавати бідним хліб. І позискає багато прихильників«.

Сицилійський народній переказ.

В С Т У П.

І. Візія кесаря.

Коли Август був кесарем у Римі, а Ірод королем у Єрусалимі, зійшла одного разу велика, сьвята ніч на землю. Була се найтемнійша ніч, яку коли будь виділи люди; можна було думати, що вся земля запала ся в пивницю. Неможливо було відрізнити воду від землі і не можна було зорієнтувати ся на найпевнійшій дорозі. Інакше й не могло бути, бо з неба не доходив ніякий промінь сьвітла. Всі зорі полишали ся нараз дома, а добрий місяць відвернув своє лице від землі.

Як темрява, таксамо глибока була тишина і мовчанка. Ріки зупинили ся в своїм бігу, ніякий вітрець не ворухив ся, а навіть листя осики перестало тремтіти. Коли-б хто пішов над море, то побачив би, що хвилі не бились о беріг, а коли-б хто пішов на пустиню, то пісок не шелестів би під ногами.

Все неначе скаменіло і не рушалось, аби не ворухити сьвятої ночі. Трава не сьміла рости, мряка не сьміла падати, а цвітати не важили ся видавати запаху.

ЛІТЕРАТ.-НАУК. ВІСНИК ХХVІ.

5

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Підчас тої ночі не нападав жаден хижий звівр, не кусала жадна гадюка, не гавкали пси. А що ще величнійше, жадна пезжива річ не могла-б була нарушити сьвятости тої ночі, даючи ужити себе до поганого діла. Ніякий витрих не був би отворив замка, а жаден ніж не був в стані пролити кров.

Як раз тої ночі в Римі вийшов маленький гурток людей із царського замка на Палятині, прямуючи через форум на Капітоль. Саме вчорашнього дня дорадники питали кесаря, чи не матиме ще против того, аби йому на сьвятій горі Риму збудувати храм. Август не дав пізнати своєї згоди, бо не знав, чи подобаєть ся богам, аби він мав храм коло їхнього, і відповів, що хоче ще нічною жертвою для свого сторожа-духа розвідати ся про їх волю в сій справі. А тепер у товаристві кількох повірників був він у дорозі, щоб принести ту жертву.

Август велів нести себе в лєктиці, бо вже був старий і численні сходи Капітоля були би для нього за важкі. Сам держав у руці клітку з голубами, які хотів принести в жертву. Не товаришували йому жерці ані дорадники ані вояки, тільки його найближші приятелі. Ті, що несли смолоскипи, йшли на перед, напаче-б хотіли пробити дорогу в нічній птьмі, а за ними йшли невільники, що несли триногий вівтар, жертовну одіж, ножі, сьвятий огонь і всі иньші знаряди, уживані при приношеню жертви.

По дорозі кесар балакав весело зі своїми повірниками і тому ніхто з них не завважав безмежного спокою і тишини ночі. Аж коли вийшли на самий вершок Капітоля і стали на пустій площі, призначеній під новий храм, пізнали, що дієть ся щось незвичайного. Се не могла бути ніч, як иньші, бо на шпилі гори побачили вони дивне явище. Спершу думали, що се старий, спорохнавілий пень оливного дерева; опісля, що се прастарий камяний образ із храма Юпітера переніс ся на сей шпиль. Нарешті видалось їм, що се не може бути ніщо иньше, тільки стара Сібілля.

Чогось такого старезного, спорохнавілого і велитенського не бачили ще ніколи. Та стара жінка була страшна. Коли-б не було з ними кесаря, всі були-б повтікали до своїх ліжок.

— Се вона! — шептали між собою, — вона, що має стілько лїт, як зерен піску на побережю її вітчизни. Чому як раз сеї ночі вийшла зі своєї яскині? Що хоче звістити кесареви і країні, вона, що свої пророцтва списує на листю дерев і знає, що вітер донесе віще слово до тих, які його потребують?

Були такі налякані, що всі були би попадали лицем до землі, як би Сібілля була лиш ворухнулася. Але вона сиділа так тихо, неначе-б була без життя. Сиділа скулена на найскрайвійшій шпилі скали і отїнивши очи рукою дивилася в темну ніч. Сиділа, неначе-б вийшла на шпиль, щоб могти лучше видіти, що діється в далекій далечині. Такої ночі вона певне не могла бачити нічого.

Тепер кесар і все його товариство завважили, яка глибока темрява панувала. Ніхто з них не міг бачити на долоню перед очима. А яка тишина! Яка мовчанка! Не могли навіть чути глухого шуму Тибра. А повітря душило, зимний піт виступив їм на чоло, а їх руки були задубілі і безсильні. Думали, що мусить діяти ся щось страшного. Та ніхто з них не хотів показати, що боїть ся, тільки всі говорили кесареви, що се добрий знак: уся природа заперла дух, аби поздоровити його духа.

Але в дійсности стара Сібілля так була захоплена одним явищем, що навіть не знала про прихід кесаря Авґуста на Капітоль. Її дух витав у далекій країні і здавалось їй, що йде через велику рівнину. В темряві попадала ногами безнастанно на щось неначе маленькі горбики. Схилялася і доторкала ся рукою. Ні, се не були горбики, лише вівці. Йшла проміж великі череди сонних овець.

Завважила ватру пастухів. Горіла серед поля, і вона пішла до неї. Пастухи лежали при ватрі і спали, а біля них лежали довгі палиці з острими кінцями, котрими вони боронили череду перед дикими звірями. А ті малі звірі з блискучими очима і буйними хвостами, що закрадали ся до ватри, чи се не були шакалі? А пастухи не кидали на них палицями, пси спали собі спокійно далі, а дикі звірі полягали коло людей на спочинок.

Се бачила Сібілля... Але про те, що діялось за її плечима на шпилі гори, не знала нічого. Не знала, що там поставили вівтар, запалили вугле, насипали кадила, а кесар вийняв із клітки одного голуба, щоб його принести в жертву. Але його руки були такі немічні, що він не міг удержати птаха. Одним рухом голуб вирвав ся і пропав у пїтьмі ночі.

Коли се стало ся, двораки поглянули з недовірем на Сібіллю. Думали, що се вона спричинила нещасте.

Вони-ж не знали, що Сібілля все ще думала, буцїм то вона при ватрі пастухів, і вслухувала ся в легенький тон, що пронизував мертву тишину ночі. Довго вслухувала ся в нього, заки завва-

жила, що він не йде від землі, а з хмар. Вкінці піднесла голову до гори і побачила високо в темряві ясні, промінясті постаті. Се були малі гуртки ангелів, що при блаженнім співі літали понад землею, неначе чогось шукаючи.

Саме коли Сібілля прислухувалась ангельському співови, кесар готовив ся до нової жертви. Обмив собі руки, очистив вітар і велів подати собі другого голуба. Одначе хоч напружив усі сили, аби його вдержати, гладке тіло висунуло ся з руки і птах полетів у непроглядну ніч. Кесар налякав ся. Впав перед порожнім вітарем на коліна і молив ся до свого духа. Просив у нього сили відвернути все те нещасте, яке неначе звіщала отся ніч.

І сього зовсім не чула Сібілля. Всею душею вслухувала ся в ангельський спів, що все кріпшав. Вкінці став він такий сильний, що побудив пастухів. Вони підняли ся на лікті і побачили над собою ясніючі гуртки срібнобілих ангелів, що високо в темряві маяли довгими рядами, немов перелетні птиці. Одні мали в руках лютні і скрипки, иньші цитри й арфи, а їх спів звенів так весело, як діточий сьміх, так безжурно, як щебетане жайворонка. Коли се вчули пастухи, повставали, аби пійти до гірського міста, де жили, і звістити чудо. Ішли з трудом вузкою, крутою стежкою, а стара Сібілля йшла за ними. Нараз на горі стало ясно. Велика, ясна зоря палала над нею, а місто на її вершині мінило ся як срібло в сьвітлі зір. Усі розсипані гуртки ангелів спішили туди в радісним окликом, а пастухи так прискорили свої кроки, що майже бігли. Прийшовши до міста, побачили, що ангели зібрали ся над низькою стайнею недалеко міської брами. Був се нужденний будинок під соломяною стріхою, а за задню стіну служила гола скеля. Як раз над сим будинком стояла зоря, а ангелів надлітало щораз більше. Одні сїдали на стрісі або на стрімкій скалистій стіні, иньші маяли з розпущеними крилами над будинком. А від промінястого лету була ясність високо високо.

В тій самій хвилі, коли над гірським містом заясніла зоря, прокинула ся вся природа, і люди, що стояли на вершку Капітоля, мусїли се завважити. Вони почули подув сьвіжого, але лагідного вітру, довкола них розходив ся милий запах, дерева шумїли, Тибр почав гудїти, заясніли зорі, а місяць став нагло високо на небі і осьвітїв землю. З під хмар надлетїли два голуби і сїли на раменах кесаря. Коли стало ся се чудо, Август підніс ся в гордій радости, а його приятелі і невірники попадали на коліна.

— Ave Caesar! — закликали. — Твій дух відповів тобі. Ти бог, котрому будуть молити ся на вершку Капітоля!

А сей поклін складала одушевлена громада кесареви так голосно, що вчула їх стара Сібілля. Се збудило її в її духового видіння. Опустила своє місце на краю скали і зійшла поміж людей. Неначе чорна хмара виринула з глибокої пропасти і пересунула ся через гору. Вона була страшна в своїй старости. Розкудочене волосє звисало тонкими пасмами в її голови, сугави згрубли, а почорніла шкіра покривала тіло як кора дерево.

Одначе могутня і наказуючи пошану йшла вона до кесаря. Одною рукою взяла його за руку, а другою показала далеко на схід.

— Глянь! — приказала, а кесар підніс очи і поглянув. Сьвіт отворив ся перед його очима і вони бачили найдальший схід. І він видів бідну стайню під стрімкою скалою, а в отворених дверех кілька пастухів на колінах. В стайні бачив молоду матір, що клячала перед малою дитиною, яка лежала на землі в малих яслах.

А великі, костисті пальці Сібіллі вказували на ту малу дитину.

— Ave Caesar! — говорила Сібілля з іронічним сьміхом. — Се бог, котрому будуть молити ся на вершку Капітоля.

Август подав ся перед нею в зад, як перед божевільною.

А на Сібіллю найшов могучий віщий дух. Її мутні очи почали палати, її руки простягнули ся до неба, її голос змінив ся, неначе то не був її голос, але одержав таку звучність і таку силу, що можна було його чути в цілім сьвіті. І вона говорила слова, які, здаєть ся, читала під зорями:

„На версі Капітоля моліть ся до обновителя сьвіта,
До Христа чи Антихриста, та ніколи до смертних“.

Сказавши се, перейшла поміж ряди наляканих людей, зійшла поволи з гори і зникла.

На другий день велів Август строго заборонити народови будову храма для себе на шпилі Капітоля.

Замість нього збудував храм для новонародженого божого дитяти і назвав його вітварем неба — Ara coeli.

II. Свѣте дитя Риму.

На вершку Капітоля стояв монастир Францісканів. Але він виглядав не як монастир, а радше як твердиня. Неначе вежа над морем, із якої слідають за неприятелем.

Біля монастиря стояла чудова базиліка Sancta Maria de Ara-soeli. Базиліку збудували на пам'ять того, що звідси Сибілля показала Августови Христа. А монастир збудували, бо бояли ся сповнення пророцтва Сибілли, що на Капітолі можуть молити ся до Антихриста. І монахи вважали себе вояками. Коли йшли до церкви на спів і молитву, здавало ся їм, що йдуть на вали твердині і пускають безліч стріл на нападаючого Антихриста.

Безнастанно жили в думках про Антихриста, а вся їх служба Богови була боротьбою, щоб його не допустити на Капітоль.

Натягали свої капузи, аж їм очі отінювало, і сиділи і слідили. Від постійного напруження став їх зір горячковим і вони все думали, що вже відкрили Антихриста. — Він тут, він тут! — кликали. І ворушились у своїх бурхливих рясах і піднімали ся до боротьби як ворони, зібрані на шпиль скали, коли побачать орла.

Але одні говорили: — Що допоможуть молитви і покута? Сибілля сказала: Антихрист мусить прийти.

А другі відповідали: — Бог може зробити чудо. Коли-б боротьба не мала ні на що придати ся, то він не був би нас остеріг через Сибілля.

Рік за роком боронили Франціскани Капітоль ділами покути, милосердя і проповідю божого слова. Берегли його століте за столітем, а люди чим дальше, тим більше робили ся безсильними і слабими. І говорили монахи між собою: — Царство сього віка не зможе вже довго устояти ся. Воно потребує обновителя свѣта, як за часів Августа. Вони рвали собі волосе і бичували себе, бо знали, що відроджений — се мусить бути Антихрист, і що се було-б відроджене сили та насильства. Як хорого переслідує його недуга, так не давала їм спокою думка про Антихриста. І вони бачили його перед собою: він був у такій мірі багатий, як Христос бідний, у такій мірі злий, як Христос добрий; у такій мірі почитаний, як Христос понижений.

Він мав міцну зброю і йшов на чолі кривавих злочинців. Розвалював церкви, мордував духовних і узброював людей до бо-

ротьби, так що брат ставав против брата і кожний бояв ся свого ближнього і ніхто не знаходив спокою.

І на вид кожного чоловіка сили і насиля, що перепливав по морі часу, кликали з вежі на Капітолі: — Антихрист! Антихрист!

А на вид кожного з них, що зникав і загивав, кликали монахи „Осанна“ і співали „Te Deum“. І говорили: — Завдяки нашим молитвам погибли злі, заки змогли вийти на Капітоль.

Але се була тяжка мука для гарного монастиря, бо його монахи ніколи не могли знайти спокою. Їх ночі були ще сумніші, як їх дні. Привиджувало ся їм, що дикі звірі вдирають ся до келій і простягають ся біля них на тапчанах. А кожний дикий звір — то Антихрист. Але одним привиджував ся він як дракон, иньшим як гриф, третім як сфінкс. Прокинувши ся зі сну, були втомлені як після важкої недуги.

Одиною потіхою тих бідних монахів був чудотворний образ Христа, що містив ся в базиліці Ага соелі. Коли який монах доходив до розпуки, то йшов до церкви, аби при тім образі знайти потіху. Переходив цілу базиліку і входив до добре замкненої каплиці коло головного вітара. Там запалював посьвячені свічки і молив ся, заким отворив скринку в вітарі, що мала подвійний замок і залізні дверці. І доти клячав, доки дивив ся на образ.

Образ представляв мале вповите дитя, але мав золоту корону на голові, золоті черевики на ногах, а ціле дитя ясніло від дорогих клейнотів, які йому надарували ті, що були в потребі і просили у нього помочи. А стіни каплиці були покриті образами, що показували, як воно ратувало їх серед огню і морської бурі, як уздоровляло хорих і помагало всякого рода нещасним. Бачучи се монах радував ся і говорив: — Слава Господу Богу! Є ще Христос, якого обожають на Капітолі!

Монах бачив, як обличчє образа всміхало ся до нього в містично свідомій могутности, і його дух злітав у святі простори непохитної певности.

— Що може тебе повалити, о сильний? Перед тобою згинає святє місто свої коліна. Ти святє дитя Риму. Ти увінчаний, до котрого молить ся народ. Ти могутній, що приходиш з підмогою, силою і потіхою. Тебе одного будуть обожати на вершку Капітоля.

Монах бачив, як корона образа зміняла ся в авреолу, що слала проміне по цілім світї. А в котрий бік він поглянув за

напрямом проміння, всюди бачив сьвіт повний церков, де молили ся до Христа. Неначе могутній володар показував йому всі замки і твердині, що боронили його царства.

— Нема сумніву, ти не можеш упасти, — говорив монах. — Твоє царство мусить устояти ся!

І кожний монах, що бачив образ, почував себе на кілька годин потішеним і заспокоєним, аж доки знов не опановував його страх. Але коли-б монахи не мали образа, то їх душі не могли би знайти ані хвилі спокою.

І так минав монахам на Агасоелі час серед молитви і боротьби, а образowi ніколи не бракувало сторожів. Як лише один увільняв ся від свого переляку, спішили иньші заняти його місце.

І хоч найбільша часть тих, що вступали до монастиря, кінчила божевілем або передчасною смертю, ніколи не хибло монахів, бо се вважало ся великою честю перед Богом, бороти ся на Агасоелі. Таким чином та боротьба кипіла також перед шістьдесятьма роками, а задля слабости часу монахи бороли ся в більшим завзятем, як коли будь, і ждали Антихриста так певне, як ніколи перед тим. В тім часі прибула до Риму богата англійська дама. Вона пішла до Агасоелі і оглянула образ; він так їй сподобав ся, що здавалось їй, що не зможе жити, коли не посяде його. Вона раз-у-раз ходила до Агасоелі, щоб його бачити, а вкінці просила монахів, аби їй його продали.

Але коли-б вона навіть усю мозаїкову підлогу великої базилики покрила золотими монетами, і тоді монахи не були-б захотіли продати їй того образа, що був їх єдиною потіхою.

Одначе Англичанка була так закохана в образі, що без нього не знаходила розради ні спокою. А що не могла ніяким способом осягнути своєї цілі, то наважила ся вкрасти образ. Не думала про гріх, якого допускає ся, лише чула могутній потяг і палку жадобу і воліла наразити свою душу, як відмовити своему серцю радости, посісти пожадане. А щоб осягнути свою ціль, веліла найперше зробити образ зовсім такий сам, як той на Агасоелі.

Образ на Агасоелі був вирізаний з оливного дерева в гетсманського саду, але Англичанка відважила ся веліти вирізати зовсім такий самий образ із вяза. Образ на Агасоелі мальований не людською рукою. Коли монах, що його вирізував, приладив фарби, вазнув над роботою. Коли прокинув ся, образ був уже помальований. Помалював сам себе на знак, що сподобав ся Богу. Але

Англичанка посьміла дати земному маляреви так помалювати свій вязовий образ, щоби був зовсім такий самий, як сьвятий образ.

Для сфальшованого образа справила вона корону і черевички, але не з золота, — се була тільки позолочена бляха. Замовила дорогоцінності, купила перстені і нашійники, ланцюжки і нараменник і підшви з дорогого каміня, — але все те було з мосяжу і скла. І вбрала образ так, як богомольці вбрали правдивий.

Коли образ був уже готовий, взяла шпильку і написала нею на короні: „Моє царство лише з сього сьвіта“. Неначе сама бояла ся, що не зможе відрізнити образів одного від одного. І неначе хотіла через се заспокоїти своє сумління.

— Я-ж не хотіла зробити фальшивого образа Христа. Я-ж написала на його короні: „Моє царство лише з сього сьвіта!“

Опісля вбрала ся в великий плащ, сховала під ним образ і пішла до Агасоелі. І просила, щоби їй дозволили змовити молитву перед образом Христа.

І стояла в сьвятині і запалили сьвітло і отворили двері і образ кидав на неї проміне. В тім почала вона дрожати, неначе-б мала зімліти. Монах, що був з нею, побіг до закритті по воду, а вона лишила ся сама в каплиці. А коли він вернув, вона вже сповнила сьвятотатство, забравши собі сьвятий чудотворний образ, а на його місце поклавши фальшивий і безсильний.

Монах не завважив заміни. Замкнув фальшивий образ зелізними дверцями і подвійним замком, а Англичанка пішла зі скарбом з Агасоелі домів. Поставила його в своїй палаті на мармуровім постументі і була така щаслива, як іще ніколи.

На горі в Агасоелі, де нічого не знали про понесену втрату, шанували фальшивий образ Христа, як давнійше правдивий, а коли надійшло Різдво, збудували йому по звичаю в церкві на прочуд гарну гроту. Тут лежав він, промінястий як дорогий камінь, на лоні Марії, а довкола стояли пастухи і ангели і мудрці. І доки стояла грота, приходили діти з Риму і Кампанії, котрих висаджували на малу амбону в базиліці Агасоелі, відки вони проповідували про вроду і любов і велич і могутність малого Христа-дитяти.

Та Англичанка жила в великій трізові, аби хто не відкрив, що вона вкрала образ Христа з Агасоелі. Тому не признавала ся нікому, що її образ правдивий.

— Се наслідуваний образ, — говорила. — Він такий подібний до правдивого, як лиш може бути, але се лише наслідване.

Припадково була в неї італійська служниця. Йдучи одного дня через кімнату, стала вона перед образом і заговорила :

— Бідний ти Христе-дитино, що ти не Христос-дитина ! Коли-б ти знав, як правдива дитина лежить у своїй красі в гроті на Агасоелі, а Марія і сьвятий Йосиф і пастирі стоять перед ним навколішках. І коли-б ти знав, як діти, стоячи на малій амбоні, кланяють ся йому і посилають поцілуї і так гарно про нього говорять, як лиш уміють !

За кілька днів прийшла мала служниця знов перед образ і сказала :

— Бідний ти образе Христа, що ти не образ Христа ! Чи знаєш, що я сьогодні була на Агасоелі і бачила, як правдиве дитя несли підчас процесії. Несли над ним бальдахін, а весь народ падав на коліна, і співали і грали перед ним. Ти ніколи не будеш при таких чудовім обході !

А за кілька днів знов прийшла мала служниця і заговорила до образа :

— Знаєш, Христе-дитино, що не еси Христом дитиною, для тебе лучше тут стояти ! Бо правдиве дитя кличуть до хорих і воно їде до них у золотім повозі, але не може їм помогти і вони вмирають у розпуці. І починають говорити, що сьвяте дитя з Агасоелі втратило силу чинити добро та що молитви і сльози вже не зворушують його. Се лучше для тебе, що стоїш, де стоїш, ніж мають кликати тебе, а ти-б не міг помогти.

А найближшої ночі стало ся чудо. О півночі при монастирській брамі Агасоелі щось дуже сильно задзвонило. А коли сторож брами не дуже квапив ся відчинити, почало стукати до брами. Стукало остро немов дзвінком металем і голос ішов по всім монастирі. Всі монахи позривали ся з ліжок. Усі, кого мучили страшні сні, позривали ся з думкою, що се прийшов Антихрист.

Коли одначе отворено, на порозі стояв малий образ Христа. Його мала рука тягнула за дзвінок, його мала нога в золотім черевіку була простягнена, аби стукати в браму.

Сторож брами взяв зараз сьвяте дитя на руки. Тепер побачив, що воно мало сльози в очах. Ах, бідне сьвяте дитя йшло в ночі через місто ! Що воно там мусіло бачити ! Стільки бідноти і стільки нужди і стільки злочинів і стільки проступків. Страшно подумати, як воно при тім мусіло терпіти !

Сторож брами пішов зараз до ґвардіяна і показав йому образ. І дивували ся, як він міг вийти в ночі.

А ґвардіян велів ударити в дзвони і скликати монахів на богослуженє. І всі монахи прямували до великої, мрачної базиліки, аби ві всій сьвяточности поставити образ назад на своє місце.

Марні і втомлені йшли туди і дрожали в важких рясах. Богато з них плакало, неначе-б уникнули небезпеки смерти.

— Що з нами сталось би, — говорили, — коли-б були нам узяли єдину потіху? Чи се не Антихрист звабив сьвяте дитя Риму зі сьвятині?

Коли хотіли вложити образ Христа до скринки в каплиці, побачили фальшивий образ, той з написом на короні: „Моє царство лише з сього сьвіта!“ Оглядаючи пильнійше образ, знайшли той напис. Тепер звернув ся ґвардіян до монахів і промовив:

— Брати, заспіваймо *Te Deum* і обтягнім стовпи церковні шовком і запалім усі сьвічники і лампи і обходити-мемо велике сьвято. Від коли існує монастир, був він місцем жаху і проклятя, але задля терпінь тих, що тут жили, Бог зіслав нам ласку. Тепер уже минула всяка небезпека! Бог увінчав боротьбу побідою, а те, що тут бачите, се знак, що Антихриста не почитати-муть на Капітолі. Бо щоб слова Сібіллі не лишили ся несповненими, зіслав Бог сей фальшивий образ Христа зі словами Антихриста на короні і допустив, щоб ми молили ся до нього, як коли-б він був великим чудотворцем. Але тепер можемо відпочити в радості і спокою, бо темне слово Сібіллі сповнило ся, до Антихриста молили ся тут. Великий Бог і всемогучий, що знищив наш страшний жах і сповнив свою волю, при чім сьвіт не потребував оглядати противообраза Сина Чоловічого. Щасливий монастир Агасоелі, що стоїть у божій опіці і сповняє його волю і дізнає його надмірної ласки!

По сих словах ухопив ґвардіян своїми руками фальшивий образ, перейшов з ним через церков, отворивши велику головну браму, вступив на платформу. Під ним були високі і широкі сходи ві сто девятнацятьма мармуровими ступнями, що йшли в Капітоля неначе в пропасть.

І він підняв образ високо понад головою, крикнув голосно: „*Anathema Antichristo!*“ і кинув його з висоти Капітоля на діл — у сьвіт.

III. На барикаді.

Коли богата англійська дама прокинула ся в ранці, завважила, що нема образа, і надумувала ся, де би його шукати. Думала, що ніхто иньший не міг його взяти, як лиш монахи в Агасоелі. І пішла швидко до Капітоля шукаючи згуби.

Так прийшла до великих мармурових сходів, що ведуть до базиліки Агасоелі. І її серце забило ся дико з радости, бо на найнижшій ступні лежало власне те, чого шукала. Вона взяла образ, сховала під плащ і пішла домів. Тут положила його знов на давнє місце. Коли одначе опісля потонула в огляданю його краси, завважила шрам на короні. Зняла її з образа, щоб побачити, яка велика шкода, а при тім упали її очи на напис, який вона сама зробила: „Мое царство мише з сього сьвіта!“

Тепер уже знала, що се фальшивий образ Христа і що правдивий вернув знов до Агасоелі.

Стратила надію, аби його навад дістати і порішила найблизшого дня виїхати в Риму, бо не хотіла тут лишати ся не маючи образа. Та від'ївджаючи взяла з собою наслідуваний образ, бо він пригадував їй те, що вона любила, і він супроводив її ві всіх подорожах. Вона ніде не знаходила спокою, лиш усе подорожувала і таким чином образ обвозила по цілім сьвіті.

А всюди, де він приходив, маліла власть Христа, хоч ніхто добре не знав, чому. Бо ніщо не виглядало більше безсильним, як той нужденний вязовий образ, прикрашений мосяжними перстеньми і скляними перлами.

Коли богата Англичанка, властителька образа, вмерла, перейшов він з її спадщиною на другу Англичанку, що також безнастанно подорожувала, а з сеї на третю.

Раз — се було ще за часів першої подорожуючої Англичанки — прийшов образ до Парижа.

Коли в'їздив до міста, там була як-раз революція. Купи народа сунули з диким криком вулицями і кричали: „Хліба!“ Рабували склени і кидали камінєм на палати богачів. Против них виходило військо, а вони виривали плити з хідника, накопичували вози і домашні знаряди і будували собі барикади.

Коли-ж над'їхала богата Англичанка в своїм подорожнім возі, купа народа обступила віз, змусила її висісти і забрала віз на барикаду. Коли пробували вмістити віз між тисячними річми, що

з них складала ся барикада, випав із нього на землю великий куфер. Замок розбив ся, а між різними розсіпаними речами був також образ Христа. Люди кинули ся на нього, аби його обдерти, але швидко пізнали, що його прикраси неправдиві і без вартости, і почали з нього насміхати ся. Він переходив з рук до рук між бунтівниками, аж один із них почав оглядати корону і завважив слова, що були написані на ній: „Моє царство лише з сього сьвіта!“

Чоловік вимовив сі слова зовсім голосно, а вся юрба закричала, що малий образ буде їх боевою відзнакою. Вони помістили його на вершку барикади і прикріпили наче прапор.

Між оборонцями барикади знаходив ся також чоловік, що не був бідним робітником, але вченим, який усе своє жите провів за книжками. Він знав пужду, що пригнітала людей, і його серце було повне співчуття і він вічно шукав способу, як би поліпшити їх долю. Трицять літ думав і писав про те, не знаходячи ніякого виходу. Коли-ж почув поклик до бою, послухав його і вийшов на вулицю. Вхопив за зброю і пішов разом з бунтівниками, думаючи, що загадку, якої він не міг розв'язати, може вдасть ся розв'язати насилем і силою, та що бідні зможуть вибороти собі лучшу долю.

Цілий день стояв він на барикадах і боров ся, а довкола нього падали люди, кров брызкала йому в лице, а нужда жита видавала ся йому ще більшою і більш оплаканою, як коли будь.

Та кілька разів розвіював ся дим пороху, перед його очима яснів малий образ, що в вирі боротьби держав ся кріпко високо на барикаді. Кожного разу, коли він бачив той образ, прошибали його мозок слова: „Моє царство лише з сього сьвіта!“ Нарешті видалось йому, неначе-б ті слова стояли перед ним написані в повітрі і починали то огнем, то кровю, то димом миготіти перед його очима. Він затих. Стояв німо з шапкою в руці, але перестав бороти ся. Нараз знав уже все: се було слово, за яким шукав ціле своє жите. Тепер уже знав, що хотів сказати людям, сей нужденний образ дав йому розв'язку.

Хотів піти в сьвіт і проповідувати: „Ваше царство лише з сього сьвіта! Тому мусите дбати про те жите і жити як брати! І маєте ділити свої богатства, аби ніхто не був багатий, але ніхто й бідний. Маєте всі працювати і земля має належати до всіх і всі

маєте бути рівні. Ніхто не має голодувати, ніхто не має улягти покусі розкошів і ніхто не має терпіти нужди на своїм віці!"

Такі думки прошибли його мозок, коли він стояв на барикаді, а коли се йому стало ясне, відложив зброю і вже не брався більше до боротьби і розливу крови.

Швидко опісля барикаду знов напали і здобули. Військо побідило і придушило бунт і ще перед вечером панував порядок і спокій у великим місті. Тепер післала Англичанка своїх слуг шукати за втраченим добром і вони знайшли дещо, хоч і не все. А що знайшли найперше на здобутій барикаді, то образ, викинений із Агасоелі.

А чоловік, що підчас боротьби став мудрим через образ, почав голосити сьвітові нову науку, яка називається соціялізм, а єсть антихристиянство. Вона любить і вирікається і вчить і терпить, як християнство, так, що ві всім схожа на нього, як фальшивий образ із Агасоелі на правдивий образ Христа. І як фальшивий образ вона говорить: „Мое царство лиш із сього сьвіта!“ І хоч образ, що розширив ту науку, незамітний і незвісний, то сама наука не незамітна і не незвісна, але вона ширить ся по сьвіті, аби його визволити і перетворити.

З кожним днем розширяється вона щораз більше. Іде по всіх краях і носить много назв і впливає так спокусливо через те, що всім прирікає земне щастє й уживанє, і таким чином здобуває більше прихильників, як що будь иньше, що йшло по сьвіті від часів Христа.

ПЕРША КНИГА.

І. Монджібелльо.

З кінцем сїмдесятих років жив у Палермі бідний хлопець Гаetano Алягона. Те імя було його щастєм, бо коли-б він не був одним із старих Алягонів, то був би вмер з голоду. Адже він був лиш дитиною і не мав ані гроший ані родичів. А так Єзуїти в „Sancta Maria in Gesu“ прийняли його з милосердя до монастирської школи.

Одного дня, коли він був як-раз при виучуваню своїх лекцій, прийшов один патер і викликав його зі школи, бо якась своячка

хотіла його видіти. Своячка! Він усе чув, що всі його свояки вимерли. Але патер Йосиф говорив, що се правдива сіньора, яка з ним споріднена і хотіла-б його забрати з монастиря. Що раз гірше! Вона хотіла б його забрати з монастиря? На се-ж вона не має права! Адже він має бути монахом!

Він не хотів зовсім бачити сіньори. Чи не може їй патер Йосиф сказати, що Гаetano ніколи не опустить монастиря і що просити сього безцільно?

Ні, патер Йосиф думав, що не випадає казати їй від'їхати, не бачивши його, і потяг Гаetана до гостинної салі.

Там стояла вона біля вікна. Мала сиве волосє, брунатну шкіру, а очі чорні і такі круглі як перли. На голові носила за-слону з коронок, а її чорна одіж була зношена і майже трошки зелена, як найстарша ряса патра Йосифа.

Побачивши Гаetана перехрестила ся.

— Слава Богу, се правдивий Алягона! -- сказала і поцілувала його в руку.

Говорила, що прикро їй, що Гаetано прожив дванацять літ, а ніхто зі свояків не питав про нього. Але вона не знала, що один із другої лінії живе.

Як вона довідала ся?

Так: Люка вичитав його імя в газеті. Він був між тими, що одержали премію. Сьому вже буде пів року, але до Палермо далека дорога. Мусіла щадити і щадити, аби зложити гроші на дорогу. Швидше не могла прибути. Але прибути і побачити його мусіла. Santissima madre! Вона була така рада! Вона, донна Еліза, також Алягона. Її муж, уже небіщик, був з роду Антонеллі. Єсть іще один Алягона, її брат. Він живе в Діяманте. Але Гаetано певне не знає, де Діяманте.

Хлопець заперечив головою.

Ні, сього вона могла сподівати ся, і вона сьміяла ся.

— Діяманте лежить на Монте К'яро. Знаєш, де Монте К'яро?

— Ні!

Зморщила брови і подивила ся хитро.

— Монте К'яро лежить на Етні, коли знаєш, де Етна.

Се вийшло так сумно, неначе-б за багато вимагано, аби Гаetано знав щось про Етну. І вони сьміяли ся всі троє, вона, патер Йосиф і Гаetано. Дійшовши до сьміху, вона стала зовсім иншою людиною.

— Чи хочеш іти і бачити Діаманте і Етну і Монте К'яро? — питала швидко. — Етну мусиш бачити! Се найбільша гора на світі. Етна — цариця, а довкола стоять перед нею гори на колінах і не сміють піднести очий на її обличчя.

Опісля почала розповідати про Етну все можливе. Думала певне, що се його звабить.

І се була правда, що Гаetano доси не думав, що се за гора Етна. Він не знав, що в неї сніг на голові, а ліс на бороді, виноград обняв її стан, а по коліна стоїть вона в помаранчових лісах і бродить по них. А з середини вибухають із неї великі, широкі, чорні ріки. Ті ріки дуже дивні: пливуть без шуму, творять хвилі без вітру, найгірші пливачи можуть їх переходити без моста. Він відгадав, що вона має на думці ляву. А вона тішила ся, що він се відгадав. У нього така добра голова. Не дармо він правдивий Алягона.

А та Етна така велика! Треба три дні, щоб її об'їхати, і три дні, щоб виїхати на її шпиль і знов вернути ся! А крім Діаманте єсть там п'ятдесят міст і чотирнацять великих лісів і двіста малих гір, які властиво зовсім не малі; але Етна така велика, що вони при ній виглядають, як рій мух на дащі церкви. А є там печери, де могло-б помістити ся ціле військо, і старі, дуплаві дерева, в яких могла-б ціла череда овець схоронити ся перед непогодою!

Все, що лиш де-будь є дивного, знайдець ся на Етні. Там є також ріки, яких треба стерегти ся. Їх вода така студена, що чоловік мусів би вмерти, як би її напив ся. Інші знов ріки пливуть лише в день, а ще інші лише в зимі, а інші знов пливуть майже все глибоко під землею. А є ще жерела теплі й сірчані і болотяні вулькани.*)

Була би шкода, як би Гаetano не видів тої гори, бо вона така гарна. Неначе чудове шатро підносить ся вона до неба. Пестра вона, як карувель. Він мусить її бачити рано і вечером, бо тоді вона червона; мусить її бачити також у ночі, бо тоді вона біла. Чи він думає, що вона не може прибирати різних барв, бути синьою, чорною, бурюю і фіолетовою? Або чи вона не має заслони, як яка сінбора? Що вона не подібна до стола, застеленого

*) Сицилійці називають їх »Маккалюба«.

плюшовим обрусом? Що не має туніки з золотих ниток і плаща з павлячих пер?

А чи не хотів би він знати, як се воно властиво єсть, що старий король Артур має там сидіти в одній гроті? Донна Еліза говорила, що се певне так, бо коли раз єпископ із Катанії їхав через гору, втікли йому три мули, а парубок, що шукав за ними, знайшов їх у гроті в короля Артура. Тоді просив король парубка сказати єпископови, що його рани вже загоїлись і він може прийти зі своїми лицарями Круглого стола і впорядкувати все те, що на Сицилії не в порядку. А хто має очи, аби видів, той добре знає, що король Артур ще не опустив своєї готи.

Ґаетано не хотів дати ся їй звабити, але думав, що може бути для неї трохи ввічливійшим. Вона все ще стояла; він пішов і приніс їй крісло. Лиш нехай тому не думає, що він хоче йти з нею. Йому дійсно подобало ся слухати, як вона розповідає про свою гору. Се так забавно, що гора вміє стільки штук. Вона очевидно не така, як Монте Пеллеґріно коло Палермо, що лише так собі стоїть. Етна може димити як комин і викидати огонь, як смолокип. Може гриміти, дрожати, викидати ляву, накидати каміне, віщувати погоду і прятгати дощ. Коли Монджібелльо лиш рушиться, валить ся місто за містом, неначе-б се були домики з карт.

„Монджібелльо“ — так називаєть ся також Етна. Називаюць її Монджібелльо, бо се значить: гора гір. І вона заслуґує на таку назву. Ґаетано бачив, що донна думає собі, буцім то він не зможе їй оперти ся. Вона мала так багато зморщків на обличчю, а коли сьміяла ся, то вони збігали ся разом як сїть. Се завважив він, стоячи перед нею. Се виглядало так дивно. Але він іще не злапав ся в ту сїть. Та вона питала, чи Ґаетано дійсно має охоту йти на Етну. Бо в горі єсть багато увязнених велитнів і чорний замок, якого стереже многоголовий пес. Також єсть там велика кузня і кривий коваль з одним лиш оком на середній чола. Але найгірше з усього те, що в глибині гори лежить єрчане озеро, яке кипить, як озеро оливи, а в нїм сидить Люциєр з усіми проклятими. Ні, — говорила вона, — він певне не має не охоти піти туди.

Зрештою нема ніякої небезпеки жити там, бо гора боїть ся сьвятих. Донна Еліза говорила, що гора боїть ся всіх сьвятих, а найбільше сьв. Аґати з Катанії. Коли-б Катанійці все захву-

вали ся супротив сьвятих так, як повинні, то ані землетрясенє ані лява не могли-б їм зробити шкоди.

Гаetano стояв зовсім близько коло неї і сьміяв ся з усього, що вона говорила. Чому вона мусіла прийти і чому він не міг заставити себе не сьміяти ся? Вона дивна сіньора.

Нараз сказав він, щоб її не ошукувати:

— Донна Еліза, я хочу бути монахом!

— Так, хочеш? — сказала вона. І зараз почала знов розповідати про гору.

Говорила, що він повинен тепер добре слухати, бо тепер приходиться до самого найважнішого. Він мусить піти з нею на полудневу сторону гори, доки не стануть близько великої катанійської рівнини, а там вони знайдуть на одну долину, на велику, широку і півокруглу долину. Вона зовсім чорна, бо на неї сплили в усіх сторін ріки ляви. Там лиш саме каміне, а ні одного стебельця. Одначе що думає Гаetano про ляву! Донна Еліза догадувала ся, що він думає, що вона лежить гладко і рівно на Етні, як на вулиці. Але в Етні така безліч усякої погані. Мусить знати, що всі ті гадюки, дракони і чарівниці, які сиділи в ляві і варили ся, вилетіли також підчас вибуху. Вони лежали і вертілись і повзали і обвивали ся одні довкола одних, і пробували дістати ся на холодну землю і задержували одні одних серед мук, доки лява довкола них не застигла. А тоді не могли вже вийти звідти. Ні, ніколи!

Та лява знов не така густа, як йому здається. Хоч там не росте трава, то все таки можна побачити дещо иньшого. Але він певне не зможе вгадати, що таке. Воно підносить ся в гору і паде на долину, згинається і повзе в гору, ходить на колінах, на голові й на ліктях. Пнеть ся по стінах долини в гору і на діл, складається з колючок і гудзів, має плащ з павутиння і порох у перуці, і звивається й корчить ся як хробак. Що би се було? Нічого иньшого, лиш кактус. Чи він знає, що кактус виходить на ляву і робить землю плодючою як хлібороб? Ніхто иньший не може бути паном ляви, тільки *figus indica*.

Патер Йосиф поглянув на неї і засьміяв ся весело. Кактус, се найлучший кобольд на Етні, але кобольд кобольдом... Кактус, се Серацен, бо він має невірлиці. Де лише кактус запусить коріне, мусить мати коло себе мігдалове дерево. А мігдалові дерева, то ніжни, гарні дами. Вони певне не відважились би піти самі на

те чорне поле, але се їм нічого не pomoже. Вони повинні і мусять іти. О, що бачити-ме Гаetano, коли-б пішов туди! Коли весною мігдалові дерева стоять у повнім білім цвѣті на чорнім полі серед сивих кактусів, то виглядають так невинно гарно, що хочеть ся над ними плакати, як над уведеними царівнами.

Нарешті повинен він довідати ся, де лежить Монте К'яро. Він вистирчає в тої чорної долини. Вона пробувала поставити просто на землі свою парасольку: оттак стоїть та гора. Зовсім просто. А як долина чорна, так Монте К'яро зелений. Пальма коло пальми, галузка коло галузки. Се пан у квітчастім шляфроці, король з короною на голові. На своїй голові держить він ціле Діаманте.

Перед хвилькою мав Гаetano велику охоту захопити її за руку. Та чи се випадає? Так, випадає. Притягнув її руку до себе, як зрабований скарб. Але що з нею зробити? Може погладити? Коли так зовсім легенько спробує одним пальцем, то вона може зовсім і не завважить. Може би також не завважила, коли-б і двома пальцями? Може навіть ні, коли-б поцілував цілу руку. Вона говорила й говорила, не завважуючи зовсім нічого.

Мала йому ще багато сказати. І то щось такого веселого, як та історія про Діаманте!

Говорила, що місто лежало колись на долині. Але надійшла лява і заглянула огняними очима в долину. Чи надійшов судний день? Місто в найбільшій поспіху забрало свої доми на плечі, на голову, під пахи і пігнало на Монте К'яро. що як-раз був під рукою. Викрутасами бігло воно на гору. Коли вже було досить високо, кинуло міську браму і шматочок міського муру. Потім пігнало спірально довкола гори і всюди лишало доми. Доми бідних людей могли містити ся, як собі хотіли. Не було часу клопотати ся про те. Не можна було більше жадати, як тісноти, неправильности і крутих вуличок. Велика вулиця йшла спірально довкола гори, так як бігло місто, і здовж неї кинуло воно в однім місці церков, а в другім палату. Але стільки порядку було ще, що найліпші річи дістали ся на самий верх. Коли місто вийшло на шпиль гори, розвіслало торговицю, а на вїй ратуш, соборну церков і стару палату Джерачі.

Коли-б Гаetano Алягона хотів піти з нею, вона взяла-б його з собою на вершок гори на торговицю і показала-б йому, які маєтности мали старі Алягони на Етні і в катаньській долині і де

вони на вершині збудували свій замок. Бо там се видко, а крім того ще й багато иньшого, а власне ціле море.

Гаetano не завважив, що вона так дуже довго говорила, але патер Йосиф, що зрештою дійсно не був нетерпливий, усе таки сказав зовсім лагідно :

— Тепер ми дійшли до вашого власного дому, донна Еліза !

Але вона запевняла патра Йосифа, що в неї нема що бачити. Що вона передівсім хотіла показати Гаetanoви, так се великий дім на Корсо, званий літною палатою. Він не такий гарний, як палата Джерачі, але за те великий, і коли старі Аляґони були ще могучі і поважані, прибували туди на літо, щоб бути ближше до снігу Етні. Як сказано, з вулиці нема на що дивити ся, але в середині має дім чудове подвіре з отвертими присінками на стовпах на обох поверхах. А на дасі розстелюєть ся тераса. Вона виложена синіми і білими цеглами, а на кожній випалений герб Аляґонів. Чи він не хоче піти і все те оглянути собі ?

Гаetanoви прийшло на думку, що донна Еліза повинна бути до того приавичаєна, аби дома приходили до неї діти і сідали їй на коліна. Мабуть вона не завважила-б, коли-б він се вчинив ? Він попробував. Таки так. Вона до сього привикла. Вона зовсім не завважила сього.

Вона говорила дальше про палату. Там є великі, гарні кімнати, де старі Аляґони бавили ся і танцювали. Є там велика саля з музичною галерією, є старі меблі і стінні годинники в формі малих, білих алябастрових храмів, що стоять на чорних підставках з гебанового дерева. В тих кімнатах не живе ніхто, але вона піде в них туди. Він певне думає, що вона живе в тій літній палаті. Ах, ві, там живе її брат, Дон Ферранте. Він купець і має на долині склеп, але що він іще неженатий, то на горі все стоїть, як стояло.

Гаetano питає себе в думці, чи може ще довше сидіти на її колінах. Се дивно, що вона нічого не завважувала. І то щастє, бо инакше вона ще подумала б що він собі вибив в голови стати монахом. Але вона була тепер більше, як коли-будь, занята своїми відносинами. Її лице зарум'яніло ся трошки не вважаючи на його брунатну краску, і вона кілька разів підтягнула дуже забавно брови в гору. Опісля зачала оповідати про своє житє.

На перший погляд дім донни Елізи найменший у місті. Він лежить як-раз против палати і се його одинока прикмета. В неї

малий склепик, у яким продає медальони і свічки і все потрібне до богослуження. Але — мимо всього її респекту перед патром Йосифом — на тій торговлі не можна тепер стільки заробити, як давнійше. За склепом міститься мала робітня. В ній працював її чоловік, що вирізував образки святих і кульки до чоток, бо синьор Антонеллі був артист. А біля робітні міститься пара малих, правдивих мишачих нор, де ледви можна обернути ся і сидіти скульпеним, як у старих королівських тюрмах. Сходами висше єсть пара курників. В однім із них вона розістлала трохи соломи на гніздо і поставила кілька бантин. Там зможе Гаetano бавити ся, коли прийде до неї.

Гаetano думав, чи не погладити-б її по лиці. Вона певне буде сумна, що він не зможе їхати з нею. Може-б її трошки погладити? Він поглянув крадьки на патра Йосифа. Сей сидів, як звичайно, дивлячи ся до землі і постогнуючи. Він не думав про Гаetана, а вона, — вона певне не завважить того.

Говорила, що має служницю Пачіфіку і парубка Люку. Але не багато дізнає від них помочи, бо Пачіфіка стара, а відколи оглухла, то стала така дразлива, що не може їй нічого помагати в склепі. А Люка, що яко різьбар повинен би властиво вирізувати святих, яких вона могла би продавати, не має ніколи часу сидіти в робітні, але йде в огородець і доглядає цвєтів. Аякже, вони мають також огородець на каменистім поли на Монте К'яро. Але нехай він не думає, що там єсть щось незвичайного. В неї нема нічого такого, як у монастирі, се вже Гаetano може собі представити. Але вона так радо хотіла би забрати його, бо він один із старих Алягонів. А дома вона і Люка і Пачіфіка говорили між собою: „Що будемо питати, чи мати-мемо ще більше клопоту, — коли-б ми його лише дістали сюди!“ Ні, Мадонна знає, що вони не такі. Але питає, чи він міг би без дечого обходити ся, щоб міг проживати у них.

Тепер вона вже скінчила, а патер Йосиф запитав, що на се скаже Гаetano. Бо воля ректора, — говорив патер Йосиф, — аби Гаetano рішав сам. А щоб він вийшов на світ, против сього не мають нічого, бо Гаetano остатній у своїм роді.

Гаetano всунув ся легко з колін донни Елізи. Але відповісти! Се не така легка річ. Бо було дуже трудно сказати сїньорі: „Ні!“ Патер Йосиф прийшов йому в поміч.

— Преси сіньору, Гаetano, аби ти міг відповісти їй за кілька годин. Хлопець ніколи не мав иньшої думки, як зістати монахом! — пояснив він донні Елїзі.

Вона встала, взяла парасолю і пробувала виглядати веселою, але в її очах стояли сльози.

— Певне, певне, — говорила, — що він повинен мати час до намислу. Але коли-б він знав Діаманте, то не потребував би того. Тепер живуть там лише хлібороби, але колись був там єпископ, багато сьвящеників і безліч монахів. Тепер їх там нема, але їх не забули. З того часу Діаманте все ще вважається сьвятим містом. Там обходять більше сьвят, як деінде, там мають багато сьвятих, і ще нині приходить туди сила богомольців. Хто живе в Діаманте, ніколи не може забути Бога. Адже-ж він уже до половини сьвященик. І тому може йти зовсім спокійно. Але нехай надумається, коли хоче. Вона прийде завтра.

Гаetano okazaв ся печемним. Відвернув ся від неї і вибіг за двері. Не сказав ні одного слова, що він вдячний за те, що вона приїхала. Він знав, що патер Йосиф очідав сього від нього, але він не міг. Коли подумав про великий Монджібелльо, якого не побачить ніколи, і про донну Елїзу, що не верне ніколи, і про школу і про замкнене монастирське подвірє і про своє ціле замкнене житє! Патер Йосиф може собі ще раз стілько від нього очікати. Гаetano мусїв утекти.

І се був крайній час. Коли Гаetano уйшов яких десять кроків, йому зібрало ся на плач. Йому було так жаль донни Елїзи! Ах, адже-ж вона мусить так сама вертати домів! Адже-ж Гаetano не може їхати з нею!

Він почув, як прийшов патер Йосиф, і сховав своє обличє до стїни. Коли-б лише міг перемогти хлипанє!

Патер Йосиф ходив і стогнав і буркотїв як звичайно. Переходячи коло Гаetана став і зітхнув глїбше.

— Се Монджібелльо, Монджібелльо, — говорив патер Йосиф, — ніхто не може йому оперти ся.

Гаetano відповїв йому тим, що почав ще дужше плакати.

— Се гора так манить його, — буркотїв патер Йосиф.

— Монджібелльо, се неначе ціла земля. На нїм уся краса і пишнота, всі рослини і степенї температури і чуда землі. Так, ціла земля приходить нараз і манить його.

Гаetano чув, що патер Йосиф говорить правду. Неначе-б земля розпростерла рамена, аби його обняти. Чув, що мусить учепити ся стіни, аби не дати увести себе.

— Лучше, коли він побачить землю, — говорив патер Йосиф. — Коли-б він остав ся в монастирі, то вічно тужив би за нею. А коли побачить землю, то може знов затужить за небом.

Гаetano не розумів іще, що думає патер Йосиф, коли сей узав його на руки, заніс до гостинної салі і посадив донні Елізи на коліна.

— Мусите взяти його, донно Елізо, бо ви його здобули, — говорив патер Йосиф. — Покажіть йому Монджібелльо, то й побачите, чи зможете його задержати.

А коли Гаetano сидів знов на колінах донни Елізи, чув себе таким щасливим, що було для нього неможливо втекти ще раз. Так був зловлений, неначе-б увійшов у Монджібелльо, а гора замкнула ся за ним.

II. Фра *) Гаetano.

Гаetano прожив у донни Елізи місяць і був такий щасливий, як лише може бути дитина. Вже подорож в донню Елізою була неваче їзда з газелями і райськими птахами, а жити в неї значило, як коли-б кого носили на золотім престолі і отіняли від сонця.

Опісля прибув до Діаманте славний Францісканець патер Гондо, і донна Еліза з Гаetano ходили на торговицю слухати його. Бо патер Гондо не проповідував ніколи в церкві, а збирав людей довкола себе біля криниці на торговици або біля міської брами. Вся торговиця роїла ся від людей, але Гаetano, що сидів на поручю сходів ратуша, видів іще добре патра Гонда, який стояв на басені криниці. Він думав головою, чи се може бути правда, що монах під киреєю мав шпичкасту сорочку, а шнурок, яким був підперезаний, був з гузами і зелізними кільцями, аби міг йому служити до бичованя.

Того, що патер Гондо говорив, Гаetano не міг розуміти, але дроз пробігала його на думку, що бачить перед собою лиш одного сьвятого. Поговоривши з годину, патер дав знак рукою, що хоче

*) Фра по італійськи (від латинського frater) значить братчик, монах.

хвильку відітхнути. Зліз із басена криниці, сів і сховав лице в долоні. Коли монах так сидів, Гаetano почув глухий шум. Чогось подібного він не чув іще ніколи. Се весь народ говорив: „Благословен, благословен, благословен!“ Усі разом. Найбільше шептали і буркотіли лиш се слово, ніхто не говорив його голосно, на те їх побожність була за надто велика. І всі нараз знайшли те саме слово. „Благословен, благословен!“ — несло ся по цілій торговлиці. „Благословенні твої уста, благословен твій язик, благословенне твоє серце!

Голоси лунали глухо, немов придушені плачем і зворушенням, одначе все таки неначе могуча буря летіла воздухом. Неначе шум у тисячах морських мушель.

Се захопило Гаetана о много більше, як проповідь монаха. Він не знав, що діяти, бо той легкий гамір зворушував його, неначе-б мав його задушити. Він поліз по залізній решітці, наставив ся понад иньших і почав говорити те саме, що вони, але богато голоснійше, так, що його голос лунав понад усіми.

Донна Еліза чула се і, здасть ся, була незадоволена з того. Вона стягнула Гаetана на діл і не хотіла довше лишатись, але пішла з ним до дому.

Але серед ночі зірвав ся Гаetano зі свого ліжка. Він убрав ся в свою одіж, звязав усе, що мав, у вузлик, насадив капелюх і взяв під паху черевики. Хотів утекти. Не міг довше видержати у донни Елізи. Коли почув патра Гонда, стали Діаманте і Монджібелльо нічим для нього. Все иньше було для нього нічим против того, щоб бути таким, як патер Гондо, і щоб люди так його благословили. Гаetano не міг жити, коли не міг сидіти при криниці на торговлиці і оповідати легенди.

Одначе коли Гаetano лишить ся далі в огороді донни Елізи і їсти-ме броскви та помаранчі, то не почує ніколи довкола себе гамору людського моря. Він мусить піти геть і стати пустинником на Етні, мусить мешкати в одній із печер і жити корінєм і овочами. Не сьміє ніколи належати до жадного чоловіка, не сьміє ніколи стригти свого волося і нічого иньшого носити на своїм тілі, як кілька брудних лахів. Таким чином за десять чи двацять літ виглядати-ме як звір, і говорити-ме як ангел.

Се зовсім не те, що ходити в оксамітній одежи і гарнім капелюсі, як се він робить тепер. Зовсім не те, що сидіти у донни Елізи в склепі, брати з полиці одного сьвятого за другим і слу-

хати її оповідань про те, чим вони заслужили ся. Нераз брав він ніж і кусень дерева і пробував вирізувати образи святих. Одначе се було дуже трудно, а ще мабуть труднійше стати святим самому. Але він не бояв ся ніякої трудности ні відреченя.

Висунув ся зі своєї кімнатки і зійшов через сїни і сходи на долину. Мав іще лиш вийти через склеп на вулицю, але на остатнім ступни сходів зупинив ся. З ліва від сходів продирав ся крізь шпару в дверех слабій проміньчик сьвітла.

Се були двері до кімнати донни Елїзи, і Гаetano не сьмів іти далі, бо в його прибраної матери ще сьвітило ся. Не сплячи мусіла-б його почути, коли-б отвирав важкий засув склепових дверей. Сїв тихенько на ступінь, аби переждати.

Нараз прийшло йому на думку, що донна Елїза як-раз тому мусить так довго сидіти і працювати, аби заробити для нього на їду й одіж. Се дуже зворушило його, що вона його так дуже любить, що аж так дбає за нього. І він зрозумів, який біль справив би її, коли-б утік.

Коли се прийшло йому до голови, почав плакати.

Але рівночасно почав також сердити ся на донну Елїзу. Як вона може бути така дурна і сумувати задля того, що він утече! Се-ж буде для неї така радість, коли він стане святим чоловіком. Се повинна-б бути для неї нагорода за те, що вона прибула до Палермо і забрала його з собою.

Коли так хотів потішити донну Елїзу, плакав сам що-раз сильнійше. Йому так було її жаль, що не знав, яка їй належить ся нагорода. Адже-ж вона не потребувала зовсім сумувати. Гаetano хоче лише десять літ перебути там на горі, а опісля верне як славний пустинник Фра Гаetano. Тоді йти-ме вулицями Діаманте, окружений великою купою людей, як патер Гондо. А вулиці будуть прикрашені хоругвами, а всі доми будуть позавішувані килимами, диванами і вінками. А він стане перед склепом донни Елїзи, а донна Елїза не пізнає його, тільки схоче впасти перед ним на колїна. Але він не допустить до того, лише сам упаде на колїна перед донною Елїзою і буде просити її, аби йому простила, що він перед десятьма роками втік від неї. „Гаetano, — скаже тоді донна Елїза, — ти давш мені море радости за краплю терпіня. І я мала-б тобі не простити?“ Гаetano бачив усе перед собою і се було так гарно, що він плакав щораз сильнійше. Бояв ся лише, що донна Елїза може почути його плач і вийти і застати його тут.

А тоді вона його не пустить. Мусить розумно поговорити з нею. Чи може їй колись зробити більшу радість, як коли тепер піде геть?

Але тут не ходить виключно о донну Елізу, бо суть іще Люка й Пачіфіка, що також будуть радувати ся, коли він верне сьвятим. Усі вони підуть з ним до торговиці. Там буде ще більше хоругвів, як на вулиці, а Гаetano проповідувати-ме зі сходів ратуша. А зі всіх вулиць і кутків напливати-ме народ. А Гаetano так буде говорити, що всі впадуть на коліна і кликати муть: „Благослови нас, Фра Гаetano, благослови нас!“

І тоді він уже не піде нікуди з Діяманте, а поселить ся під великими сходами перед склепом донни Елізи.

А люди приходять-мутуть до нього з хорими, а засмучені йти-мутуть до нього за потіхою.

Коли проходити-ме сіндако (голова) міста Діяманте, цілувати-ме руку Гаetана. Донна Еліза продавати-ме образ Гаetана в склепі.

А похресниця донни Елізи Джіанніта поклонить ся перед Гаetanoм і ніколи більше не назве його дурним монастирським хлопцем. А донна Еліза буде така щаслива...

— — — — —
— — — — —

Ах...

Гаetano підскачів і прокинув ся. Був ясний ранок, а донна Еліза і Пачіфіка стояли над ним і дивили ся. А Гаetano сидів на сходах в черевиками на колінах, у капелюсі на голові і зі своїм вузликом коло ніг. Донна Еліза і Пачіфіка плакали.

— Він хотів утекти! — говорили.

— Чому ти сидиш тут, Гаetano?

— Донно Елізо, я хотів утекти!

Гаetano був у добрім настрою і відповідав так відважно, не наче-б се було найприроднійше в сьвіті.

— Утекти? — повторила донна Еліза.

— Я хотів піти на Етну і стати пустинником.

— А чого-ж сидиш тепер тут?

— Не знаю, донно Елізо, я мусів, видно, заспати.

Тепер донна Еліза показала, яка вона засумована. Притиснула руки до серця, як коли-б мала страшний біль, і сильно плакала.

— Але я вже лишу ся тут, донно Елізо, — сказав Гаetano.

— Ти лишиш ся тут! — закликала донна Еліза. — Про мене можеш собі йти! Подивись на нього, Пачіфіко, так виглядає невдячний! Се не Алягона. Се авантурник.

Кров ударила Гаетанови в лице, він підніс ся і зробив такий рух рукою, що донна Еліза здивувала ся. Се був рух, властивий усім мущинам її роду. Се був її батько й її дід, по тім пізнавала всіх могучих панів із роду Алягонів.

— Ви тому так говорите, донно Елізо, бо не розумієте ся на річи. Ні, ні, ви нічого не розумієте, ви не знаєте, чому я мушу служити Богови. Але тепер дізнаєте ся про се. Дивіть ся. Було се давно. Батько й мати були такі бідні і ми не мали що їсти, а опісля пішов батько шукати роботи і вже більше не вернув, а мати і ми діти були близькі голодної смерті. Тоді сказала мати: „Ходімо шукати батька!“ І ми пішли. Але надійшов вечір і йшов великий дощ, а в однім місці переходила через дорогу ціла ріка. Мати питала в одній хаті, чи не могли-б ми переночувати. Ні, нас відправили. Мати і ми діти стояли на дорозі і плакали. Мати підбрала свою одіж і пішла в воду, що шуміла через дорогу. Малу сестричку держала на руках, велику сестру вела за руку, а на голові мала великий вузол. Я йшов із заду, як лиш міг. Я бачив, як мати спотикнула ся. Вузол упав їй з голови в воду, мати хотіла його зловити і при тім випустила сестричку. Кинула ся за нею, але тепер вода вхопила велику сестру. Мати кинула ся за ними, але ріка пірвала також її. Я налакав ся і вискочив на беріг. Патер Йосиф говорив, що я виратував ся, аби служити Богови за померших і молити ся за них. І тому мав я бути найперше монахом, і тому хотів тепер іти геть на Етну, аби стати пустинником. Інакше не можна, донно Елізо, я мушу служити Богови!

Донна Еліза була вся зворушена.

— Так, так, Гаetano, — сказала, — але се мене так бо-
лить! Я не хочу, аби ти покинув мене!

— Ні, я вже не піду, — відповів Гаetano. Він був у такім добрім настрою, аж неначе мав охоту сьміятися. — Я вже не піду!

— Чи можу поговорити з паном пастором, аби тебе можна було післати до семінарії? — запитала покірно донна Еліза.

— Ні, але що ви сього не розумієте, донно Елізо, що ви не розумієте сього! Я-ж говорю, що не хочу йти від вас нікуди. Я видумав собі щось иньше.

— Що-ж ти собі видумав? — запитала вона з болем серця.

— Ви собі думаєте, що я щó тут робив, сидячи на сходах? Я мав сон, донно Елізо. Снило ся мені, що хочу тікати звідси. Так, я стояв у склепі і хотів отворити склепові двері, але не міг, бо було так багато замків. Я стояв у темряві і отворяв замок за замком, але їх було все більше та більше. Я підняв страшенний крик і подумав: „Тепер певне прийде донна Еліза!“ Нарешті двері відчинили ся і я хотів вибігти, але в тій самій хвилі почув вашу руку на своїх плечах і ви втягнули мене до середини, а я махав руками і ногами довкола себе і бив вас, бо не міг піти. Але ви, донно Елізо, мали сьвітло при собі і я пізнав, що то не були ви, лише моя мати. Довше не міг я видержати, але так страшно налякав ся, бо-ж мати вже не жиє. Але мати взяла вузлик, який я ніс, і почала з нього випаковувати, що там містило ся. І вона сьміяла ся при тім і була весела, а я також був веселий, що вона на мене не сердить ся. Се було так дивно: що вона випакувала з вузлика, все були малі образки сьвятих, які я повирізував, сидячи у вас у склепі, а всі були такі гарні. „Вмієш уже тепер, Гаetano, вирізувати такі гарні образки?“ — питала мати. „Так“, — відповів я. „То можеш тим служити Богови“, — сказала моя мати. „То таким чином не потребую йти геть від донни Елізи?“ „Ні“, — відповіла мати. І саме як мати се говорила, ви збудили мене!

Гаetano поглянув з тріумфом на донну Елізу.

— Що розуміла під сим твоя мати? — роздумувала донна Еліза. Гаetano відкинув голову в зад і всьміхнув ся.

— Мати думала, що ви мене повинні дати на науку, аби я міг служити Богови, вирізуючи гарні образки ангелів і сьвятих, донно Елізо!

III. Хресні сестри.

На чудовім острові Сицилії, де старі звичаї задержали ся більше, як де-будь инде на полудни, панує загально звичай, що кожний чоловік уже в своїм дитинстві вибирає собі „хресного брата“ або „хресну сестру“, які мають держати його дитину до хресту, коли він мати-ме діти.

Але се не одинока користь із тої звязи. Хресна рідня му-сить любити себе, помагати собі обопільно і мстити себе. Свому хресному братови можна повірити всі свої тайни. Йому можна передати гроші і любку, не боячись ошуки. Хресна рідня так собі

вірна, як коли-б була від одної матери, бо їх звязь заключаєть ся перед San Giovanni Battista (св. Іваном Хрестителем), якого боять ся найбільше з усіх святих.

Є також звичай, що бідні люди ведуть своїх на-пів дорослих дітей до богатих і просять, аби вони були хресною ріднею їхнім молодим синам і дочкам. Який се чудовий вид, коли в день святаго Хрестителя бачить ся всіх тих малих, святачно одягнених дітей, як ідуть через великі міста, шукаючи собі хресної рідні. Коли родителям удасть ся знайти своєму синові богатого хресного брата, то вони такі раді, неначе-б могли лишити йому панський маєток у спадщині.

Коли Гаetano прибув до Діаманте, приходила до склепу донна Елізи все одна мала дівчинка. Вона мала червоний плащ і островерху капузу і вісім грубих, чорних льоків, що висували ся з під капузи. Вона називала ся Джіанніта і була дочкою Оліві, що продавала ярину. А донна Еліза була її хресною матір'ю і тому много думала про те, як би зробити їй найбільше добро. Тому коли надійшов день св. Івана, наняла донна Еліза віз і поїхала до Катанії, що віддалена чотири милі від Діаманте. Вона взяла з собою Джіанніту і обі були в святачнім строю, донна Еліза в чорнім шовку з перлами, а Джіанніта в білій тюлевій одіжи з цвітами. В руках мала Джіанніта кошик з цвітами, а на цвітах лежало гранатове яблуко. Їзда донні Елізі і Джіанніті повела ся добре. Прибувши вкінці до білої Катанії, що лежала на чорнім просторі ляви, заїхали вони перед найгарнійшу палату міста. Ся палата була така висока й велика, що бідна мала Джіанніта зовсім влякала ся, що має туди йти. Але донна Еліза ввійшла відважно до середини і її завели до кавалера Пальмері і його жінки, до яких належала палата.

Донна Еліза пригадала сіньорі Пальмері, що вони приятельки з молодих літ, і просила, аби Джіанніта могла бути хресною сестрою її дочки.

Сіньора Пальмері пристала на се, і закликала малу сіньорину. Було се маленьке чудо з тонкого шову, венеціанських коронок, з великими, чорними очима і з розкішним, густим волосем. Її мале тільце було струнке і тонке, так що її майже не можна було завважити. Джіанніта подала їй кошик з цвітами, а вона прийняла його ласкаво. Довго і поважно оглядала вона Джіанніту, обходила її довкола, а опісля подобались їй її гладкі, прості льоки. Побачивши

їх побігла по ніж, розділила гранатове яблуко і дала половину Джіянніті. Їдючи яблуко, держались вони за руки і рецитували отсей стишок:

„Сестро, сестро дорога,
Я твоя, а ти моя!
Твій мій дім, їда, напій,
Щастє і талан весь мій,
навіть рай мій — він є твій!“

Опісля поцілували себе і назвали себе хресними сестрами.
— Тепер ти ніколи не повинна мене лишити в пригоді, хресна сестро, — промовила мала сіньоріна, і обі дівчинки були дуже поважні і зворушені.

Швиденько стали вони такими добрими приятельками, що плакали, коли мусіли розстати ся.

Одначе опісля минуло дванацять літ, а обі хресні сестри жили кожда в своїм сьвітї і не бачили одна одної ніколи. За весь той час проживала Джіянніта тихо в домі своїх батьків і не ходила ані одного разу до Катанії.

Та опісля стало ся дійсно щось дивного. Одного пополудня сиділа Джіянніта в кімнаті за склепом своєї матери і гаптувала. Вона була дуже зручна і тому часто прямо засипали її роботою. Але гаптованє хапає за очи, а що в кімнаті Джіянніти було темно, то вона відхилила трохи двері від склену, аби було виднїйше.

Якось зараз по четвертїй годині переходила туди стара вдова по мельнику Роза Альфарі. Склеп донни Олівії був дуже принадний, коли дивити ся на нього з вулиці. Око падало крізь отворену половину дверей на великі коші зі сьвіжою яриною і ріжнобарвними овочами, а зза того всього виринали обриси гарної головки Джіянніти. Роза Альфарі стала і почала говорити з донною Олівією, — тільки длятого, що її склеп виглядав так принадно.

Роза Альфарі все стогнала і нарікала. Нині знов була вона в злім настрою, бо мусіла найближшої ночі їхати сама до Катанії.

— Се нещастє, — говорила, — що почтовий віз не переходить через Діяманте перед десятою годиною. Підчас їзди я засну і можуть мене обікрасти. А при тім що я пічну, прибувши о другїй годині в ночі до Катанії?

Тут відіавала ся нагло Джіянніта:

— Хочете всяти мене з собою до Катанії, донно Альфарі?

Вона питала півжартом, не дожидаючи відповіді. Але Роза Альфарі підхопила хутко її слова.

— Боже, хочеш їхити зі мною, дитино? — заговорила. — Хочеш на правду?

Джіянніта вийшла до склепу ціла румяна в радості.

— Ще-б не хотіти! — сказала. — Адже я вже дванадцять літ не була в Катанії!

Роза Альфарі дивила ся задоволена на дівчину, бо Джіянніта була велика і сильна, її очі ясніли житєм, а довкола її уст грав безжурний усміх. Се була прегарна товаришка подорожи.

— Збери ся, дитино! — сказала стара. — Їдеш зі мною, справа порішена.

Другого дня Джіянніта проходила ся вже по вулицях Катанії. Цілий час думала вона про свою хресну сестру. Тепер, коли була так близько неї, чула себе в дивнім настрою. Джіянніта любила свою хресну сестру, і то не лиш тому, що Сан Джіованні приказав, аби хресні сестри любили себе взаємно. Вона уявляла собі малу дівчинку в шовковій одіжи як найгарнійшу істоту, яку коли-будь виділа. Вона стала ся майже божком Джіянніти.

Про свою хресну сестру зпала Джіянніта лиш те, що вона не вийшла ще за муж, а жила все ще в Катанії. Її мати вмерла, але вона не хотіла кидати свого батька, а лишила ся господинею в його домі.

— Мушу так урядити ся, аби її побачити, — думала Джіянніта.

Кілько разів бачила елегантний екіпаж, гадала собі: „Та, що в ній їде, може бути моя хресна сестра“. І вона придивляла ся проїзжим, аби переконатися, чи котра з них не була подібна до малої дівчинки з буйним волосем і великими очима.

Її серце зачало бити дуже голосно. Вона вже тужила за своєю хресною сестрою. Вона також була ще незамужна, бо молодий різьбар Гаetano Алягона, який їй подобав ся, не виявляв ніколи охоти женити ся з нею. Через се Джіянніта часто гнівала ся на нього, а не найменше злило її й те, що не зможе ніколи запросити свою хресну сестру на своє весіле.

Вона гордила ся також своєю хресною сестрою. Вважала себе ліпшою від інших, бо мала таку панську хресну сестру.

То-ж скоро тепер, коли вже є в місті, піде до неї, то се осяє блиском усю її дорогу.

Коли вона так про те все думала, надбіг хлопець, що продавав газети. „Giornale da Sicilia, — кликав він. — Афера Пальмері! Великі шахрайства!“

Велика Джіанніта вхопила хлопця за карк, коли він біг попри неї.

— Що говориш? — кричала. — Ти брешеш, брешеш! — І мало не зачала його бити.

— Купіть перше в мене газету, сіньоріно, — сказав хлопець, — заки будете мене бити.

Джіанніта купила газету і почала читати. Зараз натрапила на „Процес Пальмері“.

„З огляду на те, що та справа розбирається нині перед судом, — писала газета, — хочемо її описати...“

Джіанніта читала й читала, аж доки не зрозуміла. Не було ні одного м'язу на її тілі, який не дрожав би з жаху, коли нарешті розчовпала, в чім діло.

Батько її хресної сестри, що мав великі винниці, був зовсім зруйнований, бо винниці знищила філюксерка. Та се було ще найменше. Він спроневірив добродійний фонд, який йому повірено. Його увязнили, і нині мала відбутися судова розправа. Джіанніта зімняла газету, кинула її на землю і потоптала ногами. На ліпше вона не заслуговувала, коли приносила такі новини. Тепер стояла зовсім пририта, що щось такого мусіло їй притрапити ся, коли приїхала вперше за дванацять літ до Катанії. „Господи Боже, — подумала, — чи в тім яке призначенє?“ Дома в Діаманте було-бнікому не впало на думку сказати їй, що тут діється ся. Чи було на те яке призначенє, що вона власне в день судової розправи мусіла бути тут?

— Слухайте, Роза Альфері, — промовила вона, — робіть собі що хочете, але я мушу йти до суду.

Джіанніта наважилась і ніщо не могло змінити її постанови.

— Чи ви не розумієте, що для сього, а не для вас Бог натхнув мене думкою їхати з вами до Катанії? — сказала вона до Рози Альфері.

Джіанніта не сумнівала ся ні хвилинки, що тут входить у гру щось надприродне. Роза Альфері мусіла пустити її і вона почала допитувати ся, де суд. Стояла між вуличниками і ремісниками.

в місці для пубрики і бачила кавалера Пальмері на лаві оскаржених. Був се гарний старий пан з білою острою бородою і з білими вусами. Джіянніта пізнала його зараз.

Вона чула, що його засудили на пів року вязниці і почала щораз яснійше пізнавати, що сюди прислав її сам Бог. „Тепер моя хресна сестра певне буде потребувати мене!“ — думала вона.

Вийшла знов на вулицю і допитала ся аж до палати Пальмері. По дорозі почула, що їде повіз. Поглянула і її очи стрітили ся з очима дами, що сиділа в повозі. В тій самій хвилі неначе хтось сказав їй: „Се твоя хресна сестра“. Дама в повозі була бліда, сиділа немов пририта і мала благаючі очи. Джіянніта відразу полюбила її. „Ти так часто весело настроювала мене, — сказала до себе, — бо я дожидала від тебе радості. А тепер я зможу тобі віддячити ся“.

Джіянніта була в зовсім побожнім настрою, йдучи горі високими, білими, мармуровими сходами до палати Пальмері, але нараз напав її сумнів. „Яка то може бути в тій божа воля, аби я зробила щось для тої, що виросла в таким богатстві?“ — думала. „Чи не забуває Господь, що я тільки бідна Джіянніта в Діаманте?“

Вона веліла слугі поздоровити сіньоріну Пальмері і сказати їй, що її хресна сестра хоче з нею говорити. Вона була здивована, коли слуга вернув і сказав їй, що нині не може бути принята. Чи мала тим задоволити ся? О ні, ні!

— Скажіть сіньорині, що я тут буду ждати хоч би цілий день, бо мушу з нею говорити!

— Сіньоріна за пів години опустить палату, — відповів слуга.

Джіянніта вийшла зовсім з рівноваги.

— Але ж я її хресна сестра, її хресна сестра, чи не розумієте сього? — сказала до слуги. — Я мушу з нею говорити.

Слуга всьміхнув ся і не рушив ся з місця. Але Джіянніта не хотіла дати себе віддалити. Адже її зіслав Бог. Він повинен би се зрозуміти, зрозуміти, — сказала вона і піднесла голос. Вона в Діаманте і від дванацяти літ не була в Катанії. Ще вчора по полудни о четвертій годині не думала про те, аби їхати сюди. Нехай лиш подумає, ще вчора о четвертій годині! Слуга таки не рушав ся з місця. Джіянніта власне забирала ся оповісти йому всю історію, коли розтворили ся двері. На порозі стояла її хресна сестра.

— Хто тут говорить про вчора о четвертій годині?

— Якась чужа, сіньоріно Мікаеля.

Тенер Джіанніта аж розсердила ся. Вона зовсім не чужа. Вона її хресна сестра, Джіанніта з Діаманте, що перед дванацяти роками прийшла була сюди з донною Елівою. Чи вона вже забула, що вони поділили ся Гранатовим яблуком?

Сіньоріна не слухала сього, тільки запитала з великим напруженем уваги :

— Що стало ся вчора о четвертій годині?

— Я дістала приказ від Бога, аби удати ся до тебе, хресна сестро!

Ся поглянула на неї здивована.

— Ходи зі мною! — сказала лякаючись рівночасно, що слуга може чути, що Джіанніта хоче сказати їй.

Вона перейшла через багато кімнат, заки зупинила ся. Тут обернула ся так швидко до Джіанніти, що ся аж налякала ся.

— Скажи мені зараз! — промовила. — Не муч мене, нехай зараз почую!

Вона була такогж росту, як Джіанніта, але зрештою зовсім до неї не подібна. Делікатнійше збудована, елегантна дама, виглядала одначе о много дикійшою і менше поздержливою, як сільська дівчина. Що відчувала, те видно було виразно на її обличчю. Вона зовсім не старала ся скривати се. Джіанніту так заскочило її прикре питанє, що не могла зараз відповісти. В тім хресна сестра в розпуді піднесла руки понад голову, а слова полили ся їй з уст. Говорила, що знає, що Джіанніта одержала приказ від Бога принести їй вість про якесь нове нещастє. Бог її ненавидить, вона се знає!

Джіанніта силеснула руками. Бог її ненавидить? Навпаки, навпаки!

— Так, так, — говорила сіньоріна Пальмері. — Так таки. — І неначе боячи ся в себе в тишині звістки, яку приносить їй Джіанніта, говорила далі. Не давала прийти їй до слова, але все їй перебивала. Всім тим, що трапилось їй в остатніх днях, була очевидно так налякана, що не могла запанувати над собою.

Джіанніта чейже добре розуміє, що Бог мусить її ненавидіти. Вона зробила щось таке страшне. Покинула свого батька, зрадила його! Джіанніта вчила ся певне четвертої заповіді. Опісля перебила себе новим наглим питанєм. Чому вона вже раз не скаже, яку

звістку приносить їй. Адже-ж вона не жде нічого, як лише чогось злого! Вона готова на все!

Але бідна Джіяніта не могла прийти до слова, бо скоро лише хотіла говорити, сіньоріну нападав жах і вона перебивала їй. Оповідала їй свою історію, немов хотіла наклонити Джіяніту, аби не була строга супротив неї. Джіяніта нехай не думає, що її нещастє лише в тім, що вона не буде вже мати власного повоза і льожі в театрі і гарної одежі і слуг і елегантного дому. Також іще не біда, що втратила всіх приятелів і тепер не знає, де має прихилити голову. Не найбільше ще нещастє й те, що їй так соромно, що не сьміє ні на кого очий піднести. Попри все те єсть іще щось о много гірше.

Вона сіла і хвильку мовчала, похитуючи ся як у тривозі. Коли одначе зачала говорити Джіяніта, вона перебила їй. Джіяніта не може собі навіть подумати, як її батько любив її. Він держав її все в богатстві і роскошах, як яку княгиню. Вона не много для нього вчинила, тільки заставляла його видумувати для своєї приємности всякі дива. Се не була ніяка жертва з її сторони, що вона доси не вийшла за муж, бо вона ніколи не любила нікого крім свого батька, а її власний дім був гарнійший, як який-будь иньший. А одного дня прийшов до неї її батько і сказав: „Мене хочать увязнити. Ширять звістку, що я вкрав, але се неправда!“ Я йому повірила і помогла сховати ся перед карабінерами. І вони даром шукали його в Катанії, на Етні і в цілій Сицилії.

Але коли поліція не могла знайти кавалера Пальмері, почав народ говорити: „Він великий пан і великі пани помагають йому, бо инакше вже давно були-б його знайшли“. А раз прийшов до сіньоріни Пальмері префект Катанії. Приняла його з усміхом, а префект прийшов, як коли-б хотів говорити про рожі і гарну погоду. Опісля-ж сказав: „Хочете, сіньоріно, оглянути сей папірець? Може хочете прочитати сей лист? А може хочете звернути увагу на сей підпис?“ Вона читала й читала. І що побачила? Її батько не був невинний, її батько брав чужі гроші.

Коли префект відійшов, пішла до свого батька. „Ти винен,— сказала до нього. — Можеш собі робити, що хочеш, але я вже більше не поможу тобі“. Ах, вона зовсім не знала, що говорить. Вона все була така горда. Не була-б могла знести, аби її імя покрито ся соромом. В тій хвилі бажала собі, аби її батько радше

вмер, ніж мало се стати ся. Може йому навіть сказала се. Не знає добре, що тоді говорила.

Але від тоді Бог покинув її. Стали ся страшні річи. Її батько взяв її за слово. Вийшов із кривки і сам віддав ся в руки власти. А від коли сидів у вязниці, не хотів більше бачити її. Не відповідав на її листи, а коли посилала йому їсти, завертав страву нерушану. Се найстрашнійше в усього. Він, здаєть ся, думає, що вона хоче його смерти.

Вона дивила ся на Джіянніту в таким жахом, як коли-б ждала засуду на смерть.

— Чому не говориш того, що маєш мені сказати? — тягла далі. — Ти мордуєш мене!

Але вона не могла змусити себе до мовчання.

— Мусиш знати, — говорила далі, — що ся палата продана, а купець винаймив її якійсь англійській дамі, що ще нині хоче спровадити ся. Деякі її річи привезено сюди ще вчора, а між ними малий образ Христа. Я бачила його, Джіянніто, переходячи через вестібуть. Виняли його з подорожної торби і поклали на землі. Він виглядав такий знищений, що нікому не впало би на думку звертати на нього особлившу увагу. Його корона була подіравлена, а його пеленки брудні, а всі малі прикраси, якими був покритий, були заржавілі і пооббивані. Коли я його так побачила на землі, підняла, занесла до кімнати і поклала на столі. А коли я се робила, впало мені на думку просити у нього помочи. Я впала перед ним на коліна і довго молила ся. „Поможи мені в моїй великій потребі!“ — говорила я до Христа-дитяти.

— Коли я так молила ся, здавало ся мені, що образ хоче мені відповісти. Я підняла голову, але дитя лежало так само німе, як перед тим. В тій самій хвилі почав бити годинник. Ударив чотири рази, неначе-б сказав чотири слова. Здавало ся, немов би Христос відповів на мою просьбу чотири рази. Се знов додало мені відваги, Джіянніто, і я поїхала до суду, аби бачити мого батька. Але він не подивив ся ані раз на мене за цілий час, як стояв перед судьями. Я вибрала хвилю, коли його відводили, і кинула ся в вузкім проході перед ним на коліна. Але він, Джіянніто, дозволив вивести мене воякам, не промовивши до мене ані слова. Бачиш тепер, що Бог ненавидить мене. Коли я вчула, що ти говориш про вчора пополудни о четвертій годині, напав мене такий жах. Христос-дитя

зсилає мені нове нещастє, подумала я. Він мене ненавидить, бо я зрадила свого батька.

Сказавши се вона нарешті замовкла і слухала, запираючи дух, що скаже Джіянніта.

— Бачиш, бачиш, чи се не дивно? — відізвала ся та. — Від дванацяти літ не була я в Катанії, а нині мусіла так несподівано приїхати. Про все те я нічого не знаю, але коли стала ногою на вулиці і довідала ся про твоє нещастє, зараз сказала я до себе: „Се мене Бог посилав. Він закликав мене сюди, аби помогти моїй хресній сестрі“.

Очи сіньоріни Пальмері звернули ся на неї неспокійно з питанєм. Тепер певне має прийти новий удар. Вона вібрала всю свою відвагу, аби його перенести.

— Що хочеш, хресна сестро, аби я для тебе зробила? — запитала Джіянніта. — Знаєш, що я думала, йдучи вулицею? Запитаю її, чи хоче йти зі мною до Діаманте, думала я собі. Я там знаю дім, де можемо дешево жити. А я буду шити і гафтувати і ми зможемо з того вижити. Коли я ще була на вулиці, то думала, що се дасть ся зробити, але тепер бачу добре, що се неможливе. В тебе иньші житєві вимоги... Але скажи мені, чи не могу чого иньшого зробити для тебе? Ти не повинна-б мене відіпхнути, бо мене зіслав Бог.

Сіньоріна нахилила ся до Джіянніти. „Ну“, — сказала з жахом.

— Ти повинна дозволити мені зробити для тебе, що могу, бо я люблю тебе, — говорила Джіянніта, потім упала на коліна і обняла її.

— Не маєш мені нічого більше сказати? — запитала сіньоріна.

— Хотіла-б мати, — відповіла Джіянніта, — але я лише бідна дівчина!

Було дивно бачити, як тепер риси обличчя сіньоріни змякли, шкіра набрала краски, а очи почали яснити. Тепер показало ся, що вона — велика красуня.

— Джіянніто, — сказала вона так тихо, що ледви можна було чути, — думаєш, що се чудо? Думаєш, що Бог може задля мене творити чуда?

— Певне! — відповіла шепотом Джіянніта.

— Я просила образ Христа, аби поміг мені, а він посилав мені тебе. Думаєш, що се Христос-дитя післав тебе, Джіянніто?

— Певне, що він, певне!

— Отже Бог не опустив мене, Джіянніто?

— Ні, Бог не опустив тебе!

Хресна сестра сиділа і плакала хвилию. В кімнаті було зовсім тихо.

— Коли ти прийшла, Джіянніто, я думала, що мені нічого не лишаєть ся, як відібрати собі житє, — сказала по хвили. — Я не знала, куди йти, і думала, що Бог ненавидить мене!

— Але скажи мені, що маю вчинити для тебе, хресна сестро? — питала Джіянніта.

У відповідь сінборіна піднесла її до себе і поцілувала.

— Вже досить, що тебе післав малий Христос-дитя, — сказала. — Се-ж досить, коли я знаю, що Бог не опустив мене!

IV. Діяманте.

Мікаеля Пальмері була з Джіяннітою в дорозі до Діяманте. Вони всіли до поштового воза о третій годині рано і поїхали гарною дорогою, яка по долішнім склоні Етні окружав гору. Але ще було зовсім темно і вони не бачили околиці.

Молода сінборіна не нарікала на се. Вона сиділа з понуреними очима і вглубляла ся в своє горе. А й тоді, коли почало дніти, не хотіла піднести очий, аби розглянути ся довкола. Аж зовсім близько коло Діяманте вдало ся Джіянніті наклонити її оглянути краєвид.

— Глянь лише! Се Діяманте, що має стати твоєю вітчиною, — сказала вона.

Ліворуч від дороги побачила Мікаеля Пальмері могуту Етну, яка відтинала цілий кусень неба. За гори викочувало ся як-раз сонце, і коли найвищий рубець соняшної кулі показав ся над горою, неначе почав горіти білий сніг на шпилі і сипати проміне та іскри.

Та Джіянніта пригадала їй поглянути також на другий бік.

А на другім боці побачила вона цілий зубчастий гірський ланцюх, що окружав Етну неначе мур з вежами; він також горів у пожежі сходового сонця.

Але Джіанніта вказала ще в иньшій напрямі. Се не те, що вона повинна бачити, не те!

Вона поглянула в діл і побачила чорну долину. Там ясніла земля шовком, а білий Сімето півив ся в глибині.

Одначе все ще не бачила вона того, що треба.

Вкінці побачила стрімку Монте К'яро, яка виринала в чорної, шовком одітої долини, ясно червона в промінях раннього сонця і окружена коронами пальм, що отіняли її мов парасолі. А на її шпилі побачила місто, прикрашене вежами і окружене мурами, в котрім усі вікна ясніли в сьвітлі сонця.

На сей вид ухопила вона Джіанніту за руку і запитала, чи се дійсне місто і чи там живуть люди.

Вона думала, що се одно з небесних місць і зникне як сон. Була переконана, що ще жаден чоловік не йшов дорогою, яка вила ся від стін долини в крутих закрутах до Монте К'яро, виходила зигзагами на гору і зникала в понурій брамі міста.

Та коли наблизилася до Діяманте і побачила, що се земне і дійсне місто, виступили їй сльози на очи. Її зворушувало, що земля має ще для неї всю свою красу. Вона вже думала, що коли земля стала для неї місцем усього її нещастя, то все буде для неї сірою і сумною, покритою бодяками і трутою-зілем.

Вона в'їздила до бідного Діяманте зі зложеними руками, як коли би входила до сьвятині. І здавало ся їй, що се місто дасть їй так само багато щастя, як і краси.

V. Дон Ферранте.

Кілька днів пізнійше стояв Гаetano в своїй робітні і вирізував на кульках до чоток винне листє. Була се неділя, але Гаetano не робив собі нічого з того, бо-ж уся його робота йшла на честь божу. Ним заволодів великий несупокій і тривога. Він бачив, що час, який він пережив спокійно у донни Елвіи, мусить скінчити ся. І думав, що мусить піти геть у сьвіт.

Бо на Сицилію впала велика бідність, і він бачив, як нужда йшла від міста до міста, від хати до хати, неначе зараза, а тепер прийшла також до Діяманте.

Тому тепер не приходив жаден чоловік до склепу донни Елізи, аби щось купити. Малі образки святих, які виробляв Гаєтано, стояли довгими рядами на полицях, а чотки висіли цілими вязками над лядою. Донна Еліза була в великій нужді й журбі, бо не могла нічого заробити.

Се був для Гаєтана знак, що мусить покинути Діаманте і піти геть у світ, коли не знайдець ся иньший вихід. Бо се не була робота на хвалу божу, вирізувати образи, котрих ніколи не будуть почитати, і виточувати кульки до чоток, які ніколи не пересунуть ся через пальці богомольців.

Йому здавало ся, що десь на світі мусить бути гарна, нова катедра, якої мури вже готові, але в середині зовсім голі. Вона жде, що прийде Гаєтано і вирізьбить хори і віттар і амбону і аналої на книги. А його серце било ся тугою за тою роботою, що дожидала його. Але та катедра не була на Сицилії, бо тут ніхто не думав будувати нову церков, але мусіла бути десь далеко, в таких краях, як Фльоріда або Аргентина, де земля не була ще засіяна божими домами.

Він дряв і тішив ся рівночасно задля того і почав працювати з подвійною пильністю, аби донна Еліза мала що продавати, коли він геть далеко заробляти-ме для неї богатства.

Ждав лише ще на знак з неба, аби зважити ся на подорож, а власне на те, аби в нього набрало ся відваги розповісти донні Елізі про свою тугу за подорожю. Бо він знав, що се спричинить їй такий великий біль, і не тямив, як зможе перемогти своє серце і сказати їй се. А коли отак стояв і роздумував, прийшла донна Еліза до робітні. Він сказав сам до себе, що нині не можна про се й думати, аби їй сказати, бо нині донна Еліза була в такім веселім настрою. Її язик бігав, а обличчя ясніло.

Гаєтано питав себе в дусі, коли бачив її такою остатній раз. Від коли настала нужда, вона неначе жила без світла в одній із печер Етни.

Чому Гаєтано не був на торговиці, аби послухати музики? — питала донна Еліза. Чому він ніколи не піде побачити і послухати її брата, дона Ферранте? Гаєтано, що бачив його лише в його склепі в малій шапочці і короткім кафтані, не має понятя, що се за чоловік. Він уважає його старим, бридким купцем з поморщеним лицем і нечесаною бородою. Та ніхто не знає дона Ферранте, хто не бачив його в неділю, як дірігує оркестрою.

Нині мав він новий уніформ: тригранний капелюх з зелено-червоно-білими перами, срібло на ковнірі, срібні еполети, срібні шнури на грудях і шаблю при боці. А коли вийшов перед капелю, вигладили ся зморщки на його обличчю; а його стать неначе виросла. Майже можна було назвати його гарним.

Коли виконував „Кавалерію рустікану“, всі запирали дух. Що скаже на се Гаetano, що великі доми на торговиці також співали? З чорної палати Джерачі чула донна Еліза зовсім виразно любовну пісню, а з жіночого монастиря, хоч він пустий, долітав на торговицю гарний гимн.

А коли оркестра зробила павзу, приступив до дона Ферранте гарний адвокат Фавара в чорнім плюшовім сурдугі, великім розбишацькім капелюсі і в ясно-червоній краватці, і вказуючи на отверту сторону торговиці, відки видко Етну і море, і сказав: „Дон Ферранте, ви підносите нас до неба, як Етна, і ведете в безконечність, як безмежне море!“

Коли-б Гаetano був нині бачив дона Ферранте, то може був би його полюбив. По крайній мірі мусів би признати, що він солідний чоловік. Коли він перед хвилию відложив батуту і проходжував ся під руку з адвокатом по злім хіднику між римською брамою і палатою Джерачі, кождий мусів бачити, що він може мірити ся з гарним Фаварою.

Донна Еліза сиділа на лавці під церквою з жінкою сіндака Вольтаро. Коли так посиділи хвилинку, обсервуючи дона Ферранте, сказала нагло сіньора Вольтаро: „Донно Елізо, ваш брат ще молодий чоловік. Він міг би ще оженити ся, не вважаючи на своїх пятьдесят років“. А вона відповіла, що сього просить у Бога кождої днини.

Ледви се сказала, коли се на торговиці з'явила ся дама в жалобі. Щось такого чорного вона ще не бачила ніколи. Не досить, що сукня, капелюх, рукавички були чорні, але також вельон був такий густий, що годі було думати, що ва ним містять ся біле обличчє. Santissimo Dio, вона неначе заслонила себе мертвецьким сукном. І йшла поволи, похилена. Майже можна було злякати ся. Майже можна було подумати, що се привид.

Ах, ах, уся торговиця була така повна радощів. Хлібороби, що задля неділі були дома, стояли великими гуртами в сьвяточних строях і в червоних шалях на шиї. Жінки в зелених блюзках

і жовтих хустках на шиї переходили, прямуючи до церкви. Кілька чужинців стояло перед балюстрадою і оглядало Етну, — вони були повбيرانі в біле. І всі музиканти в уніформах, майже так так само гарних, як у дона Ферранте. І блискучі інструменти і прикрашена образами церковна фасада. І промінь сонця і сніжний шпиль Монджібелльо, який нині був так близько, що майже можна було його диткнути ся. Все те було таке незрівнано веселе.

Коли-ж у середину всього того попала бідна, чорна дама, всі видивили ся на неї, а деякі перехрестили ся. Діти, що їхали верхом на поручю сходів до ратуша, позлізали і йшли за нею в віддаленю кількох кроків. Навіть лїнний Пєро, що лежав на краю балюстради, підняв ся на ліктях. Повстав такий рух, неначе-б чорна мадонна з церкви зійшла та проходжувалась улицею.

Але чи хтось мав співчутє для тої чорної дами, на яку всі зглядали ся? Чи був хто зворушений тим, що вона йде так поволи і так похилена?

Так, так, один був зворушений, а се був дон Ферранте. Він має музику в серці, він добрий чоловік і тому подумав: „Прокляте на всі ті каси, що збирають ся на бідних, а лише втягають людей у нещастє! Чи се-ж не бідна сїньорїна Пальмерї, якої батько вкрав гроші з добродїйного фонду і за се вона так соромить ся, що не сьміє показати свого лица?“ І думаючи так, дон Ферранте підійшов до чорної дами і з надвору перед церковними дверми заступив їй дорогу. Поздоровив її з пошаною і сказав своє імє. „Коли не помиляю ся, — говорив далї, — то ви сїньорїна Пальмерї. Я маю до вас просьбу!“

Вона здригнулась і відступила в зад, неначе-б хотїла втїкати, але опїсля таки зупинила ся.

— Розходить ся о мою сестру, донну Елїзу, — говорив дон Ферранте. — Вона знала вашу матїр, сїньорїно, і дуже рада-б познайомити ся з вами. Вона сидить там під церквою. Чи можу вас завести до неї?

І він всунув їй рамя в своє і повів її до донни Елїзи. А вона зовсїм не опирала ся. Впрочїм донна Елїза хотїла-б бачити того, хто зумів би оперти ся дону Ферранте. А донна Елїза встала, підійшла на зустріч чорній дамі, відхилила її вельон і поцїлувала її в лице. Але що то за лице! Що за лице! Може воно й не таке гарне, але тих двоє очий, що говорили за себе і жалувались і пла-

кали, коли навіть усе обличчя сьміяло ся! Так, Гаetano не хотів би може малювати або різьбити з нього мадонну, бо на се було воно за худе і бліде, але треба думати, що Пан Біг знав, що робить, коли не вмістив тих очей в рожеве і кругле личко.

Коли донна Еліза поцілувала її, вона оперла голову на її плече, а сильне хлипанє потрясло нею. Але опісля поглянула усьміхнена. Її усьміх неначе говорив: „Ах, чи так виглядає сей сьвіт! Який він гарний! Дайте мені дивити ся на нього і усьміхати ся до нього! Чи дійсно бідна нещасна може дивити ся на нього? І показати себе комусь? Можу показати себе комусь?“ Усе те сказала вона без слів, лиш одним усьміхом. Що за лице! Що за лице!

Тут Гаetano перебив донні Елізі.

— Де вона тепер? — сказав. — Я мушу також бачити її.

Донна Еліза поглянула Гаetanoви в очи. Вони були ясно палкі, немов наповнені огнем, а на його висках горіли темно-червоні румянці.

— Ще мати-меш досить часу бачити її, — промовила твердо. І пожалувала кожного слова, яке сказала. Гаetano бачив, що вона затривожена, і знав, що її лякає. Його напала охота як-раз тепер сказати їй, що він думає виїхати геть, до Америки. І він зрозумів, що та чужа сіньоріна мусить бути дуже небезпечна. Донна Еліза була така певна, що Гаetano закохає ся в ній, що майже зраділа, коли вчула про його намір виїхати геть. Бо все иньше видавалось їй лучшим, як бідна невістка, котрої батько був злодій.

VI. Місія о. Маттео.

Одного пополудня обув дон Маттео, місцевий парох, сьвіжовичищені черевики на ноги, убрав сьвіжо вичищену сутанну й уложив плащ у найгарнійші фалди. Його обличчя ясніло, коли йшов вулицею, а коли благословив старих жінок, що прями перед дверима, то робив се з такими гарними рухами рук, як коли б ровділював рожі. Вулиця, якою йшов дон Маттео, була пересклеплена що найменьше сімома півлуками, неначе-б кождий дім хотів злучити ся зі своїм *vis-à-vis*. Вона бігла круто і вузко в низ, не то сходи, не то вулиця. Протік був усе повний води і все повний шкірок із помаранч і листя в капустах, на яких легко можна було

посовгнути ся. На шнурах висіло шмате від землі майже аж до неба. Мокрими рукавами кафтанів і стяжками запасок хльоськав вітер о. Маттео просто в лице. А се викликало таке мокре та трепетне почуте, як коли-б який труп гладив отця Маттео по лиці.

На кінці вулиці містила ся мала понура площа, а при ній стояв малий дім, перед яким зупинив ся о. Маттео. Дім був великий, чотиригранний і майже без вікон. Мав з надвору двоє великих сходів з велитенськими ступнями і двоє великих дверей з тяжкими замками. Стіни були з чорної ляви, а на цегляній долівці ганку росли зелені порости і було таке густе павутинє, що стрункі ящірки майже заплутували ся в ньому.

Дон Маттео взяв довбешку, якою стукаєть ся в двері, і застукав, аж задудніло. І чути було, як усі жінки на цій вулиці почали говорити й розпитувати. І видно було, як прачки коло криниці на площі повипускали з рук камінці*) і синьки і почали шептати та питати.

— Чого хоче парох дон Маттео? — питали ся вони. — Чого стукав дон Маттео до дверей старого дому, де щось страшить і де ніхто не сьміє мешкати крім чужої сіньоріни, якої батько сидить у криміналі?

Тимчасом Джіянніта отворила о. Маттео двері і повела його довгими корідорами, де віяло вохкістю й плісеню. На долівці повідпадали деякі плити і дон Маттео міг видіти аж у пивницю, де по чорній землі гарцювали щурі. Коли дон Маттео переходив от так через старий дім, відбіг від нього його добрий настрій. При кождих сходах він оглядав ся підзорливо і здригав ся при кождім хруськоті. Йому зробило ся маркітно, мов перед якимось близьким нещастем, і він думав про малого Мавра в турбані, який мав показувати ся в тім домі, а хоч його й не бачено, то могло здавати ся, що якоесь відчуваєть ся його присутність.

Вкінці отворила Джіянніта двері і запросила пароха до кімнати. Стіни були тут голі, як у стайні, ліжка порожне, як у монахині, а над ним висів образ мадонни, що не був більше варт, як три сольди. Парох стояв і вдивляв ся в малу мадонну, аж слъови виступили йому на очи. Та ось увійшла в кімнату сіньоріна Пальмері. Її голова була похилена, а її рухи такі повільні, як коли-б була поранена. Коли парох побачив її, злавало ся, що хоче ска-

*) В Сицилії труть хусти підчас праня звичайним камінцем.

зати: „Ви, сіньоріно Пальмері, і я стрічаємо ся тут у дивнім старім домі. Чи ви прийшли сюди студіювати старі маврські написи або шукати мозаїки в пивницях?“ Бо парох був змішаний, побачивши сіньоріну. Не міг зрозуміти, що ся благородна дама була така бідна. Не міг зрозуміти, що вона живе в домі малого Мавра. Сказав собі, що мусить її виратувати з того дому, де страшить, і в бідности. І просив у ласкавої мадонни сили для того вчинку. Опісля сказав сіньоріні, що приходить з припорученя дона Ферранте Аляґони. Дон Ферранте звірив ся йому, що вона відмовила йому руки. Чому? Чи вона не знає, що дон Ферранте, хоч виглядає й небогатим, усе таки коли стоїть у своїм склепі, вважаєть ся найбогатшим чоловіком у цілім Діяманте? А походить дон Ферранте зі старого еспанського роду, дуже поважаного не лише в своїй вітчині, але також у Сицилії. А великий дім на Корсо, що був власністю його предків, належить також до нього. Йому вона не повинна-б відмовити.

Говорячи, дон Маттео завважив, як обличчє сіньоріни зовсім задеревіло і зблідло. Майже бояв ся договорити до кінця. Лякався, що вона може зімліти. Вона здужала йому відповісти тільки з найбільшим зусилем. Слова зовсім не хотіли вилітати з її уст. Неначе-б були занадто страшні, аби їх можна було вимовити. Вона може добре розуміти, що дон Ферранте рад би знати, чому вона відмовила йому. Вона дуже зворушена його пропозицією і навіть дуже вдячна йому за неї, але не може бути його жінкою. Не може вийти за нього замож, бо внесла би в його дім сором і ганьбу замісь приданого.

— Коли вийдете замож за Аляґону, дорога сіньоріно, — говорив дон Маттео, — не потребуєте бояти ся, що хтось стане питати, якого ви роду. Се чесний, старий рід. Дон Ферранте і його сестра донна Еліза вважають ся загально в Діяманте найзнатнішими людьми, хоч їх родичні добра страчені і вони мусять займатися торгівлею. Дон Ферранте добре знає, що подружє з вами не ватемнить блиску старого імени. Тому не потребуєте сим журити ся, сіньоріно, коли зрештою маєте охоту вийти замож за дон Ферранте.

Але сіньоріна Пальмері повторяла те саме, що сказала перше. Дон Ферранте не повинен женити ся з дочкою злочинця. Сиділа бліда і в розпуді і неначе хотіла вправляти ся в виговорюваню тих страшних слів. Говорила, що не хоче втискати ся до родини,

яка погорджувала-б нею. Намагала ся вимовляти се твердо і холодно, без дрожання в голосі. Одначе чим більше говорила, тим сильнійше було бажане о. Маттео помогти їй. Йому здавало ся, що здібав королеву позбавлену трону. Його напала горяча охота покласти знов на її голову корону, а на плечі закинути королівський плащ. Тому запитав її, чи її батько швидко вийде з в'язниці, і просив сказати, з чого він опісля жити-ме?

Сіньоріна відповіла, що він жити-ме з її праці.

Дон Маттео запитав її дуже поважно, чи вона вже роздумувала над тим, як її батько, що все був богатим чоловіком, зможе терпіти бідність?

Вона мовчала. Її уста ворушили ся, немов хотіли щось відповісти, але не могли видобути голосу.

Дон Маттео говорив і говорив. Вона виглядала щораз більше зяполоханою, але все таки не піддавала ся. Нарешті він не знав уже, що робити. Як має її уратувати з того дому, де страшить, із бідности і від того тягару сорому, що пригнітає її? Його очи стрітили ся з нужденним образом мадонни. Отже малá сіньоріна була віруюча. На о. Маттео зступив пророчий дух. Чув, що його Бог післав, аби вратувати сю жінку. Коли заговорив знов, задзвенів у його голосі тон, чужий йому самому. Він зрозумів, що се не лиш він тут говорить.

— Моя доню, — сказав він устаючи з місця. — Ви мусите вийти замуж за дону Ферранте, мусите задля вашого батька. Так хоче мадонна, моя доню!

Стать о. Маттео була в сій хвилі імпонуюча. Таким іще не бачив його жаден чоловік. Сіньоріна здригнула ся, неначе-б до неї заговорив голос духа, і зложила руки.

— Будьте для дону Ферранте доброю і вірною жінкою, — говорив дон Маттео, — а мадонна прирікає вам через мене, що ваш батько мати-ме безжурну старість.

Сіньоріна бачила, що о. Маттео говорив під впливом пророчого духа. З нього говорив Бог. І вона впала на коліна і схилила голову.

— Вчиню, що приказуєте! — сказала.

Одначе, коли парох о. Маттео вийшов із дому малого Мавра і пішов здовж вулиці, вийняв нараз молитовник і почав відчитувати молитви. А хоч шматє хльоськало його по лиці, а малі діти

та шкірки в помаранч підступно підсували ся йому під ноги, він усе дивив ся в молитовник. Мусів чути великі божі слова. Бо в великім чорнім домі все видавалось йому ясним і безсумнівним, але коли вийшов на соняшне сьвітло, почав трівожити ся задля обіцянки, яку зложив іменем мадонни. Дон Маттео молив ся і читав і читав і молив ся. О, коби великий Бог у небі охоронив жінку, що повірила йому і послухала його як пророка! Дон Маттео скрутив у бік до Корсо. Наткнув ся на ослів, що йшли підтюпцем з подорожними сіньорінами на своїх хребтах, мало що не збивав із ніг хліборобів, що вертали від праці до домів, потручував ліктами старих прях і путав ся в їх пряхі. Вкінці прийшов до малого, темного склепу.

Був се склеп без вікон, що містив ся на розі старої палати. Поріг був високий на стону, долівка з убитої глини, двері мусіли бути все отворені, аби впускати сьвітло. До склепового прилавка товпили ся візники та погоничі ослів. А за прилавком стояв дон Ферранте. З розкудоченою бородою, з лицем покритим зморщками, він не то крїчав, не то сичав з лютої. Візники домагали ся надмірно високої плати за доставу товарів із Катанїї.

VII. Дзвони з Сан Палкале.

Швидко покмітили в Діяманте, що жінка дона Ферранте, донна Мікаеля, була не що більше як дитина. Хоч і як вона виглядала на даму з великого сьвіта, вона була не більше як дитина. Тай годі було ждати чогось більшого по житю, яке вела доси. Вона-ж не бачила нічого сьвіта по за театром, музеями, балями, променадами та перегонами, а се все лише місця забави. Вона ніколи не ходила вулицею сама. Ніколи не працювала. З нею ніколи не говорено поважно. Навіть ніколи не була ні в кого закохана.

Коли перенесла ся до літної палати, забула свої турботи так само легко й радо, як би се була зробила дитина. І показало ся, що у неї була діточа вдача до забавок, що вміє перемінити та перетворити все довкола себе. Се старе, брудне сараценське містечко Діяманте видало ся донві Мікаелі раєм. Вона вмовляла в себе, що їй зовсім не було дивно, коли дон Ферранте заговорив до неї і коли предложив їй свою руку. Се видалось їй зовсім природним, що такі річи мусять діяти ся в Діяманте. Вона-ж зараз побачила, що Діяманте таке місто, де багаті мужі шукають бідних, нещасних сіньорін, щоб зробити їх панями своїх палат збудованих із чорної ляви.

І літня палата подобалась їй. Виблідлий, столітній муслін, яким оббиті були меблі, оповідав їй різні історії. І вона знаходила глибоке значінє у всіх тих любовних сценах, що відбували ся між пастухами і пастушками намальованими на стінах. Вона віднайшла тавмнічі прикмети й у донна Ферранте. Се зовсім не звичайний купець при вулиці малого місточка. Се честолюбний чоловік, що нагромаджує гроші, щоб відкупити батьківські добра на Етні і палату в Катанії і замок на вершині гори. А коли ходить у куртці та в шапці з кутасом як простий селянин, то се лиш на те, щоб міг як найшвидше виступити еспанським ґрандом та князем Сицилії.

Від дня їх шлюбу дон Ферранте що вечера вдавав оксамітний жупан, брав гітару під паху, ставав на сходах трибуни в концертній залі літньої палати і співав канцони. І поки співав, Мікаеля мріяла, що вона замужем за найблагороднішим чоловіком у гарній Сицилії.

Коли минуло пару місяців від шлюбу донни Мікаелі, випущено її батька з вязниці і він приїхав до своєї дочки, щоб жити при ній у літній палаті. Діяманте подобало ся йому і він заприятелював ся з усіми. Він любив балакати з пасічниками та виноградарями, яких заставляв у європейській каварні, і забавляв ся майже день у день їздячи по склонах Етні та збираючи „старинности“. Але своїй дочці він не пробачив. Певне, жив під її дахом, але поводив ся з нею як із чужою дамою і не оказував їй ніколи своєї любови. Донна Мікаеля лишала йому його волю і удавала, що не завважує нічого. Вона не могла брати собі дуже до серця його сердитости. Той старий чоловік любив її, але вмовляв у себе, що може її раз-у-раз, рік від року ненавидіти її. Ах, він не знав ані її, ані себе самого! Вона сиділа нераз і мріяла, як би то було, коли-б він почув себе побідженим, коли-б мусів прийти до неї і сказати їй, що він любить її.

Одного дня стояла донна Мікаеля на балконі і махала рукою до батька, що виїжджав на малім гнідім конику, коли се прийшов із свого склепу дон Ферранте, щоб поговорити з нею. А що хотів сказати їй дон Ферранте, се було те, що йому пощастило добити ся прийнятя її батька до „братства сьв. серця“ в Катанії.

(Далі буде).

Шевченко — Ляхам.

*Промова на вечерницях у 43 роковини смерти Шевченка
у Львові д. 15 марта 1904.*

Сорок третій раз отсе в приводу смерти великого Кобзаря України лунає в сього місяця слово, яке має доказати, що пам'ять його серед нас не загибла, що його пісня не перестала бути тим огняним стовпом, який невпинно, непохибно веде нас через велику пустиню занепаду до далекої обітованої землі, до вільної, самостійної України.

Скільки перемін та духових течій пережили ми за тих 43 роки, скільки різних поглядів висловлювано в тім часі про Шевченка, про вартість його творів для потомства! Від ентузіастичних славословій, від признання Шевченка нашим пророком і Мессією, аж до пристрасно-сердитого вислову Куліша про його п'яну Музу та антикультурне гайдамацтво і до холоднішого та не менше рішучого вислову Драгоманова, що з ідейного погляду для нас, себ-то для чільної верстви українського народу Шевченко — ein überwundener Standpunkt. А про те можемо сказати сміло, що Шевченкове слово не втратило доси своєї чародійської сили, що його думи не уронили нічого зі свого панованя над нашими серцями, а його геній не притемнений пізнішим розвитком нашої літератури, яснє в повнім блиску, сам для себе і зворотна точка в історії нашого письменства і ціла одна її епоха. Навпаки, чим ближше придивляємося йому, чим чуткіше вслухуємося в кожне його слово, тим більше краси і сили і глибини знаходимо в ньому під прикривкою його незвичайної простоти і натуральности.

Має се до себе кожний правдивий геній так як і щире золото, що час не покриває його ржою, а тільки поволікає дивною патиною, що додає йому краси й коштовности.

Сорок три роки по смерті, тай ще до того роки повні таких соціальних, національних та культурних змін, як ті, що ділять початок р. 1861 від початку р. 1904, се вповні досить часу, щоб утворити для письменника те, що називаємо історичною перспективою. Скільки то письменників, навіть голосних за життя, за такий протяг часу западають у другу, страшнішу могилу — забуття! Та для Шевченка, можна сказати, подекуди ще не зовсім настала історична перспектива. Питаня і справи, порушені ним, закляті в форми віщого слова, ще не перестали ворухити пристрастий та збуджувати ілюзій. От тим то противники й прихильники однаково з жахом оминають такі вислови нашого Кобзаря: одні, щоб не ворухити болючого місця і не договорювати ся до лютости; другі, щоб не знайти в них чогось такого, де-б довело ся справді признати рацію противникови з ущербом для чести, а може лише для непомильности дорогого національного поета.

Та я думаю, що для нас, виплеканих і викоханих Шевченковою піснею, у яких Шевченкове слово нерозривно зілляло ся в усім найкращим і найвисшим, що дає нам новочасна наука і новочасна культура, — що для нас давно настала супроти Шевченка ота історична перспектива. Ми можемо спокійно слідити за кожним розмахом його орлиного крила, можемо розбирати критично його погляди і не потребуємо жажати ся ущербу для його чести й для нашої національної гордості, коли нам доведеть ся признати якийсь його погляд хибним або якусь думку неясною. Ми знаємо, що наш поет був чоловік, значить — міг і мусів помиляти ся. Його „Кобзарь“ для нас не Коран і не євангеліє і навіть не підручник історії чи політики чи філософії, і виказане одної-другої помилки нічогісінько не вхвбить його вартости, бо його вартість у тім горячім, чистім, щиролюдськім чутю, яке ніколи не помиляє ся і лежачи в основі всіх поступових і ліберальних програм лишає ся безсмертним, хоч і як би зміняли ся побудовані на нім льогічні програмові конструкторії.

От тим то я й не жахаю ся просити у Вас кілька хвиль терпливости та духового співробітництва, щоб ми разом придивили ся невеличкій поезійці Шевченка „Ляхам“. Поезійка доторкає дразливої, але многоважної теми — польсько-українських відносин.

Тема дразлива, особливо у нас у Галичині під теперішню пору, та я не буду тривожити тіни великого поета вживаючи його слів як озброєння проти одної або другої спорядчої сторони. Вірний правди історичної перспективи я хочу зовсім холодно, сухо, як то кажуть науково розібрати Шевченків вірш, зовсім без огляду на теперішні польсько-руські діференції. Письмо сьвяте велить шукати правди і обіцяє, що правда освободить нас. Шукаймо-ж правди без огляду на те, чи вона моментально приємна нам, чи ні.

Шевченків віршик „Ляхам“ був написаний 1858 р. д. 14 марта, в Москві, коли Шевченко вертав із заслання. Вірш був присвячений і певно й переданий Броніславови Залєському, Полякови родом з України, братаничеви великого польського поета Богдана Залєського. Сей Броніслав Залєський разом з громадкою иньших Поляків за конспірації був засланий у солдати до Оренбурга, пізнав ся і заприятелював тут з Шевченком і вів з ним переписку та робив йому деякі дрібні послуги й пізнійше, коли нашого поета загнано в тяжку неволю в Новопетровську кріпость, де він провів сім найтяжших літ свого життя.

Сі дрібниці загально звісні, та їх треба мати на тямці розбираючи Шевченків вірш. Сей вірш був очевидно відгуком приятельських розмов нашого поета з польськими патріотами засланими в Оренбург, а особливо з Залєским. Розмови йшли, розумієть ся, про вічно пекуче питанє українсько-польських відносин, і Шевченко вважав потрібним у тім віршу ще раз, коротко й ясно виложити свої погляди, яких певно боронив і в розмові.

Які-ж се були погляди ?

Не буду рецитувати тут цілого Шевченкового вірша ; думаю, що велика більшість присутних тут тямить його. Пригадаю лише головні його точки ; їх три.

Ще як були ми козаками
 А Унії не чуть було,
 От там то весело жилось !
 Братались з вольними Лягами,
 Пишались вольними степами ;
 В садах кохали ся, цьвіли
 Неначе лілії дівчата ;
 Пишала ся синами мати,
 Синами вольними. Росли,

Росли сини і веселили
Старії, скорбнії літа.

Потім іде контраст, картина диких переслідувань:

. . . іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай і розлили
Широке море сліз і крові.

Пропускаю дальші деталі сього малюнка, — ми ще вернемо
ся до них у иньшій звязку. А кінчить ся вірш зворотом до ад-
ресата:

От так то Ляше, друже-брате!
Неситї ксьондзи, маїпати
Нас порівнили, розвели,
А ми-б і досї так жили!

І далї йде апель, очевидно вже не до самого адресата, Бро-
ніслава Залеского, а до всіх Ляхів:

Подай же руку козакови
І серце чистее подай,
І знову іменем Христовим
Возобновім наш тихий рай!

Перекладаючи хід думок сього вірша на язык модної тоді
в Росії Гегелівської філософії можна би сказати, що маємо тут
у поетичній прикрасі звисну Гегельову тріяду: теза — первісний
згідний і свобідний стан Ляхів з козаками; антитеза — закаламу-
ченє сього стану ксьондзами, і сінтеза — поворот до первісного
стану згоди вже в імя висшої ідеї, в імя Христове.

Чи Шевченко, пишучи сей вірш, був несвідомо під впливом
Гегельової філософії, про яку без сумніву мусїв наслухати ся пераз
диспут російських інтелігентів, сього не знаємо. Та далеко прав-
доподібнійше така схема польсько-українських відносин вложила
ся в його голові під впливом диспут з Поляками, спеціально з За-
леским. Се не значить, щоб Шевченко перед тим не мав виробле-
них деяких поглядів на ті відносини; навпаки, вони були у нього
і висловлювали ся иноді дуже різко. Ще в „Гайдамаках“ сумуючи
над руїною, яку вчинила Коліївщина, він жалкує, що

Старих Славян діти
Впились кровю, — а хто винен?
Ксьондзи Єзуїти.

Сей сам погляд у такій самій категоричній формі повторяє Шевченко й тепер. Вина роз'єднання козаків з Ляхами паде виключно на ксьондзів; навіть вина магнатів і шляхти, яку поет нерозумно перед тим малював огнистими фарбами, тут якось щезає, і тільки в кінцевім звороті поет якось несміло обік ксьондзів згадує й магнатів. Та с'як чи так, сеї часті своєї філософії Шевченко не потребував позичати ні у кого.

Інше діло з тою вступною частиною, яку можна би назвати українсько-польською іділлією. В давнійших Шевченкових творах з перед його процесу ми не бачимо ані сліду тої іділлії. У перше вона являєть ся в вірші „Не знаю, як тепер Ляхи живуть з своїми вольними братами“, написаній уже на засланні, мабуть іще в Новопетровській кріпості і під свіжим впливом диспут Шевченка з Поляками. Початок вірші троха загадковий, неясний; оповідане ведеть ся від лица якогось старого козака, що згіб давно в якійсь козацько-польській війні. Уявляючи собі контекст сеї вірші ми мусимо міркувати так: під впливом свіжих розмов з Поляками або якогось свіжого добродійства з їх боку Шевченко доходить до думки, що все таки ті Ляхи — добрі люди і жити з ними на волі — wolni z wolnymi, równi z równymi — було-б дуже гарно. І тут йому являє ся дух старого козака-мученика і в відповідь на його міркування, не зачіпаючи навіть їх чутевої сторони, оповідає свою історію, занепащене своєї дочки ксьондзами і т. д. І тут у перше в Шевченковій поезії стрічаємо в завязковій формі ту українсько-польську іділлію: „А ми братали ся з Ляхами, аж поки третій Сигизмунд з проклятими його ксьондзами не роз'єднали нас.“ І тут, як і в посланію до Залеського, головна, майже виключна вина розбрату скинена на ксьондзів, а шляхту полишено зовсім у тіни.

Та тут уже нам не далеко шукати, відки взяв Шевченко сей погляд на первісну козацько-польську іділлію. Се-ж був основний погляд славного Богдана Залеського, основний погляд його „Золотої думи“, погляд вироблений не на основі історії, навіть не на основі живої традиції, а на основі філософії Руссо про всесвітню іділлію, якою починала ся історія людського роду, про повне щастє чоловіка в стані природнім і про дїсгармонію, яку в те щастє внесла пізнійша цивілізація. Залеський переніс сю ідею живцем, на сліпо в первочини русько-польської історії. Були, бачите, Поляки над Дніпром і над Вислою, одно племя, один народ, одної

цивілізації, і жили собі щасливо аж до кінця XVI чи навіть до половини XVII віку. Разом бороли ся з Турками й Татарами, разом і залюбки слухали волі сойму й короля, гуляли степами та сумирно жили по хуторах. Потім прийшла завірюха — відки, по що, Бог його знає, прийшла обопільна ненависть, прийшла пора, коли

Chrobry Czarnecki nasroża lice,

Zgrzyta na popłoch żołnierstwa —

штурмуючи козацькі Ставиці, і коли найбільшим польським героєм вважає ся той, хто змете найбільше козацьких голов. Залеский лише рідко, виєжково забігає фантазією в ті жорстокі часи, а причини їх жорстокости воесім покриває мовчанкою. За те ту первісну іділлію українсько-польську він розмальовує всіми кольорами, підсолоджує як люкрецію. Нема сумніву, що ся улюблена ідея Богданова, через посередництво розмов Тарасових з Броніславом Залеским, відгукнула ся нарешті і в нашого поета.

Та на скількож та іділлія має під собою дійсний, фактичний ґрунт? А ну, стількож, як і погляд Руссо про первісну іділлію людського роду в стані природи, т. є — ніякісїнького. Неправда, що Поляни над Дніпром і над Вислою колись у доісторичних часах були одно племя з одною культурою, бо археологічні досліди виявили нам, що над Дніпром і над Вислою були ріжні культури, а Поляни одні й другі мали що найбільше випадково однакову назву, але належали можливо навіть до ріжних рас, не то до ріжних племен. Неправда, буцім то колись, чи в X, чи в XII, чи в XV, чи в XVII віці Ляхи жили з Українцями в примірній згоді й іділлічній єдности; навпаки, обопільні війни, се найвиразнійша, безпереривна традиція їх обопільних відносин. Неправда, буцім то аж ксьондзи, чи Сауїти, чи инші внесли розлад між козаків і Ляхів, бож унії ще воесім не чуть було, коли на львівськїм ринку покотила ся козацька голова Івана Підкови, і не против унії піднімав ся Косинський та не в обороні унії православний гетьман Остроський велів косити голови козачі; не против унії піднімав ся й Наливайко і не задля релігійних мотивів його мучено й стято у Варшаві.

Щоб дати хоч яку будь фактичну підставу для свого погляду, Залеский видумав собі цілу „козацьку Україну“ з небувалими гетьманами в роді Ляха Сердечного, з небувалими геройськими вчинками козаків і Ляхів під Збаражем під проводом Остафія Дашкевича, скомпонував воесім фантастичну епопею, що кінчить ся мало-

що не завойованєм Криму в XV в. і загальною радістю та гармонією. І хоча та епопея не була опублікована за життя Залеского, то все таки і з опублікованих давнійше „українських“ його дум видно було, де він знаходив свій ідеал ляхсько-козацької згоди. І знов нема сумніву, що коли між Шевченком і Броніславом Залеским були розмови про сю тему, то Лях, більш прочитаний у книгах і напоєний поезією свого стрийка, мусів показувати Шевченкови ті власне часи як теми для поетичного звеличання. Правда, поетичний талант у Шевченка був зовсім иньшого рода, як у Залеского; наш поет не був фантастом, не любив обертати ся в пустому просторі і заселювати його фантомами; його фантазія потребувала реального ґрунту, а того реального ґрунту не давали йому романтичні концепції Залеского. З того, що він знав про козацько-польські відносини в кінці XVI в. з Бантиша Каменського, Маркевича та Псевдо-Кониського, у нього живо стояла в тямці хиба проба повстання Наливайка й Лободи — на жаль, власне факт, що перечив іділлічній концепції Залеского. Та про те Шевченко в тім самім часі, коли повстав вірш „Ляхам“ і вірш „Не знаю, як тепер Ляхи живуть“, покусив ся і собі-ж змалювати іділлію в кінця XVI в., яка хоч може не в смак була-б Залескому, все таки найблизше підходила би до його способу трактованя історичних тем. Так повстає розкішний, але на жаль зовсім фантастичний малюнок вибору козацького гетьмана в Чигирині, що починаєть ся словами „У неділеньку у сьвятую та у досвітнюю годину“. Подробиці бере Шевченко з Псевдо-Кониського, боротьбу з Ляхами відсуває на дальший плян, за обрій, збуває натяком, що

Тепер прелютая година
На нашій славній Україні.

В вірші сеї лютої години не видно; там дзвони дзвонять, гармати скликають народ на раду; духовенство з хрестами і корогвами йде на високу гору за містом, військо як море виступає в дугу з знаменами, бунчуками; архимандрит читає акафист; вибір доконує ся без дебати, „одногласне, одностайне“, і паде на старого лицаря Івана Лободу, та сей зрікає ся вибору на користь преславного Запорожця Павла Кравченка Наливайка. А на правду що показує нам історія? Наливайко був не Павло, а Семен, ніяким гетьманом ніколи не був, а був так само як і Лобода атаманом козацької ватаги, що відбувши похід на Угорщину наробила була заколоту в Червоній Русі та на Волині, переслідувана Жолкевским подала

ся аж за Дніпро, тут обсаджена польським військом боронила ся досить довго, шарпана в нутрі незгодою атаманів, поки нарешті Наливайко не перетяг більшости на свій бік і не усунув Лободи, якого на радї вбито. Як бачимо, відносини зовсім не іділлічні!

Придивімо ся тепер другій части Шевченкової тріяди.

...іменем Христа

Прийшли ксьондзи і запалили

Наш тихий рай —

Так, алеж того тихого раю не було ніколи, то й не було що запалювати. В вірші „Не знаю, як тепер Ляхи живуть“ Шевченко висловлює ту саму думку досаднійше:

Во імя Господа Христа

І Матері його сьвятої

Ляхи прийшли на нас войною;

Сьвятії божії міста

Ксьондзи скажені осквернили.

Земля козача занялась

І кровю, сину, полилась.

Шевченко не натякає ніде, в якім часі він уявляє собі події оповідані в тій вірші. Коли судити по жорстокостях оповіданих тут, можна би думати, що се оповідаєть ся епізод із часу руїни, в часу, коли король Ян Казимір із Чарнецьким ішов по Україні витинаючи в пень людність та мстячи ся за сором і страхи Хмельниччини. Алеж похід Чарнецького мав чисто політичні мотиви й цілі, і ні в якім разі не можна сказати, щоб він робив ся „во імя Господа Христа“. Можна як хто хоче щедро міряти вину латинського духовенства, а спеціально Єзуїтів у роз'ятрюваню ворожнечі між католиками й православними, між Ляхами й Українцями, — та все таки історія Польщі не знає війни против козацтва з чисто релігійних мотивів. Певна річ, православіє в Польщі не зазнавало такої опіки та пошани, яка йому належала ся навіть по думці тодішніх законів та королівських привілеїв; певна річ, у розпалі контрреформації латинське духовенство, а особливо Єзуїти, уживали нераз оружя по нашому не зовсім чесного та законного, щоб ушкодити, принизити, висьміяти, зневірити православних; висилювало свій дотеп, щоб перетягати на католицизм православних магнатів і шляхтичів, вщиплювати в своїх прозелітів нетолеранцію та погорду до иньших конфесій, затроювати в них почуте горожанської рівности

та справедливости. Але від усього сього до тих кровавих картин релігійного переслідування, які малює Шевченко, ще дуже далеко, і треба сказати по правді, що латинське духовенство, а спеціально Єзуїти в Польщі ніколи не були такою державною, політичною силою, як були в інших державах, у Іспанії або в Австрії за Фердинанда II й III. Що польсько-українські відносини зложили ся так фатально, се мало глибші соціальні, економічні та політичні причини. Польща мала тут перед собою задачу, якої величі й трудности не розуміла ніколи, не розуміє й досі: покласти міст між заходом і сходом, між племенами й націями з ріжною культурою і ріжними світоглядами. Ані політичне насильство, ані релігійна та конфесійна нетолеранція, ані колонізація, ані добровільна та невольна асиміляція вишніх верств, ані ніякі маккіавельські штуки новочасної виборчої та денаціоналізаційної техніки тут не допоможуть нічого.

А що ж допоможе? Ось тут ми входимо на ґрунт третьої точки Шевченкового послання, тої його синтези, що має впливати з його тези й антитези. Поет кличе Ляха, щоб подав козакови руку з чистим серцем і щоб оба вони Христовим іменем, яким колись була розпочата братовбійча війна, відновили колишній, первісний рай. Поет мабуть вірить, що се можливе, що для відновлення того раю треба тільки доброї волі і чистого серця. Поет не міркує, що коли вперед розв'язане повстало не через брак доброї волі, а через „неситих ксьондзів та магнатів“, то чи й тепер обі сі сили не мають іще деякого впливу? А коли сей вплив ще не зовсім пропав, то очевидно, що й його рецепта — чисте серце та добра воля — може показати ся невідповідною. Та й тут мабуть Тарас стояв під впливом круга ідей Залеського, який ще слабше мотивуючи та за те невтомно раз у раз повторяючи співав про колишню мітичну рівність і свободу козаків з Ляхами і про конечність її відновлення.

Wolność bujnie się przyjęła tu była. I chwala
 Za wolnością siostrą swoją na dybach nam wstała,
 Od porohów przemieniała to skrzydła, to wiosła,
 I po morzach się, po ziemiach dalekich rozniosła —
 співає у нього буцім то козацький бандурист Наум, про якого Залескому буцім то оповідали недобитки старих Запорожців — дивно, що крім нього ніхто більше не чув і не записав звістки про сього „ввахора та віщого співака, що так само як Вернигора любив Ляхів

і наклонював старшину до згоди і єднання з ними“ (В. Zaleski, Pisma IV, 99). І немов відповідаючи на Тарасів поклик до Броніслава Залеского, хоч уже по смерті Тарасовій, старий Богдан нав'язує себе й нашого поета до того Наума:

Ów Taras — następni wnuk Nauma;
Naumać w obudwóch nas uczucie, —
Piastunką nam była jego дума,
Nim serca rozbrzmiały w swojej nucie.

Згадавши гірке, сирітське життя українського поета, докоровивши йому,

Że w obec Moskala, swego zbója
Za lackim uganiał się upiorem —

Богдан випоминає йому навіть приятель Бронісловову:

A przecież w odludziu cię Kirgiskiem,
W tęsknego tułactwa zawierusze
Lach darzył łzą bratnią i uściskiem,
Gdy Moskal katował twoją duszę —

пригадка в усякім разі не зовсім вірна, бож у своїм життю Тарас вазнав і від Ляхів не самих łez bratnich і uścisków, а були й такі Ляхи, що послали його до стайні, щоб його візник сїк батогом, і такі, що доносили на нього за якесь вільне слово, та з другого боку були й Москалі, що в тяжких пригодах надїляли його не самою лише łzą bratnią і uściskiem, а наражували ся, щоб ділом допомогти йому і таки нарешті видобули його на волю з тяжкого заслання. Та все таки Богданови Залескому досить сього, щоб перескочити до своєї улюбленої мельодії:

Tarasio, znalazłeś bodaj spokój
Po znojach i bojach na Sybirze, —
Ku braciż z mogiły dziś prorokuj
O wiecznym z Lachami odtąd mirze.

Nie będzie bo ciszy twemu snowi,
Ni dobra i szczęścia naszej ziemi,
Aż znów się Polanie tam dniewrowi
Zbratają z Polany wiślanemi.

Kozaczy i laszy ludożerca
Car mniema, że w pętach mu ostoim;
Car targa kleszczami nasze serca,
Lecz duchy my wolne w stepie swoim.

Poskramiaj że braci grzeszne wstręty,
 Podsluchuj w mogile wieszczby ptasie,
 Z mogily nawołuj o mir święty,
 Polański współpiewco mój Tarasie!

Гарні слова, та не забуваймо ніколи, що се звуки романтичної лютні, скороспішні висновки з фантастичних преміс. „Вічний мир“, „збратанє“ — се коли хочете ідеал, який тим власне й ідеал, що його ніколи не можна вповні здійснити. А дехто думає, що такий ідеал, як „вічний мир“ — і зовсім не ідеал, бо природа сотворила нас не для вічного мира, а для вічної боротьби, а вічний мир осягаємо аж у могилі. А поклик до збратаня доти лишаєть ся безпредметовим, доки в споді під ним криють ся докори про „grzeszne wstręty“, а в споді під тими докорами невіривнані соціальні та національні суперечности. Ситий голодному не брат, — каже справедливо народня приповідка, і для того романтичні поклики до братаня в нинішню пору безпредметові, коли Українці й Ляхи бідні, темні, безрадні в житю та позбавлені навіть зміслу самодіяльності. Романтики — а до них в отьому питаню мусимо зачислити й нашого Тараса, бодай яко автора поезій писаних під впливом розмов з польськими засланнями в Оренбурзі, — бачили перед собою далеко на обрїю осяяні сонцем шпилі гір, що чарували їх своєю красою, і вони кликали своїх сучасних летіти туди простою воздушною лінією. Але лет не вдав ся. Ті Ікари, що зривали ся до такого лету, попадали й порозбивали ся; пізнійше покоління вибрало дальшу дорогу — по землі, круту, тернисту й камянисту. Великі ідеали вказані геніями слова й чутя, не перестають і нам сьвітити, але крім тих ідеалів, що вказують нам дорогу, нам для далекої подорожі потрібний великий багаж матеріальних засобів, житєвого досьвіду й енергії, духової сили та широкого знаня. Поки сього не маємо, поти всяке балаганє про згоду, про збратанє і високі ідеали не заслуга, а деморалізація. Збратанє двох народів, злучених і роз'єднаних тисячолітньою історією, се як будова моста між двома берегами. Коли наш міст має бути порядний і тривкий, мусять наші береги вперед бути виразні, сухі, тверді і міцні, бо инакше наш міст буде опертий на багні і пропаде. І коли люди нетерпливі або нетямущі або злої волі з тамтого берега з докором або в приманою гукають нам „Брат! Брат!“ — не забуваймо за всїгди відповісти їм нашою приповідкою: Брат братом, а бриндзя ва гроші.

Іван Франко.

День в Остенді (Бельгія).

Той день я завнав уже давненько, ще в літку 1900 р., але він видав ся мені таким проміястим та лагідним, о стільки прикрашеним ясними вражіннями й спокійними почуваннями, що я завжди радо згадую його, дуже легко пригадую собі всілякі дрібниці в нього, а більшістю уявляю його собі цілком — зараз, наче просто перед очима, наче живу картину, котру залюбки оглядаю ще раз і ще раз...

Це було в 1900 році, під час париської вистави, після того, як я саме в літню спеку цілий місяць просидів у Парижі. Духота в день, духота в ночі, порох по вулицях, порох по виставі, порох у повітрі, не вважаючи на всі заходи Парижан охолодити й розвіяти його, могли в той час утомити там навіть дуже невтомну людину. Сила всяких цікавих річий, розсипаних по тім сьвітovém стовковиську, особливо-ж по тім мурашнику біля вежі Айфеля, на Марсовій площі, годна була і в короткий час затупити саму гостру увагу самого завзятого мандрівця. До того-ж увесь загальний вигляд оттих дивовижних річий, здебільшого матеріяльних, машинових, штучних та дрібних, вигляд блискучий і претенсійний, викликав тільки зверхне, хвильове зацікавлене, але давав малу поживу душі.

Зазираючи в гирла страшених гармат, у сьміхотворні люстерка й підземні, штучно вироблені міни, поглядаючи на винні та горілчані батерії, на гори шовку та аксаміту, черевиків, жила, крісел і т. т., вбачаючи надоккола себе чорні та жовті обличчя людей, наче приголошених і загіпнотизованих, в їх викрутасами, вихиласами, „таньцями живота“ то-що, вчуваючи примушені співи, крики-заклики до „рарітетів“, „монстрів“ та рестораций, спосте-

рігаючи звідусіль один, мало не хижацький намір — спорожнити чужу кишеню, — вразлива душа мусіла непомітно переймати ся почутем нудьги та моральної втоми. Чим більше я дивив ся на всі ті дива, придуми й блискітки, тим виразніше відбивав ся мені в думці той уривок з віршу В. Самійленка :

Коли той буде час, що більше, ніж машин,
Ми виставим людей з великою душею ?

Хотіло ся промовляти в мудрим: „суєта суєт“. А тут ще зо дна душі виринало якесь образливе почуте самотності й чужинства серед сього рою різноплеменної команші. Куди не ступи, — всюди один, куди не глянь, — усюди чуже. Хоч би що небудь рідне, миле зобачив у цій загально сьвітовій скарбниці, хоч би одно дороге імя тут почув або прочитав — ухопив ся-б, підкрепив ся-б, ожив-зріднив ся-б з усім отсим натовпом...

Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!

Нема України, не видно, так наче вона не існує... Всі народи, здаєть ся, є: Кафри, Готентоти, дикуни з Нової Землі, в усіх сьвітових закутків, а Українця нема... сліду й звання нема. Закрили, заступили близькі родичі, люті вороги...

Не дивно, що за місяць свого блуканя по Парижі, по виставі, я хоч зобачив та спостеріг чимало, одначе втомив ся й навіть знудив ся не аби як. Нарешті конче замануло ся мені винести ся як найшвидче з цієї метушні, з сього нагромадження всіляких людських витворів — на спокійний простір, де більше природи а менше штуки й цієї гамірної суєти; — і враз потягло мене до моря, щоби глянуть у його безмежну шрійну далечінь, щоб послухать невпинного, журливого плескоти його синіх хвиль...

Д. 3 серпня вирвав ся я з тісної кімнатки сегого поверха досить брудного будинку на Rue de l' Arbalette, подав ся на залізницю і ранком другого дня, проминувши Ліль та цілу низку фабричних городів, переїхав кордон між Францією та Бельгією. Прямував до Остенди, відомого місця морських купелів. День випав ясний та погожий. Сонце щедро обливало промінем місцину побіч дороги. Убогою й невеселою здавала ся мені тота сторона: якась луговина, верби по полях, а рівно, рівно всюди... убогий люд по вагонах, з торбами, рискалями й топірцями, зтомлений, вчорнілий, важко зітхає, деколи виймає з брудної кишені тютюнові корінці, байдуже жує і смакує... Коли-б швидче вже та Остенда,

коли-б швидче море, коли-б швидче розкотити погляд по його таємничих просторах й освіжити притомлену думку! Але нема його й не видко... Нетерплячість проймає... Вже останні стації лишаєм, останні гони проганяєм, а воно не з'являєть ся. Вже туман смугою завис по-над краєвидом просто нас, у повітря чуеть ся якась принадна вохкість, а море наче десь ховаєть ся. Стоїш на платформі вагону та пильно вдивляєш ся... ближче... ближче — де-ж воно? Стій! Уже й Остенда — треба злазити та моря шукати.

Залишивши свої пакунки на двірці залізниці, я чим-дуж побіг у місто, все таки маючи на думці чим швидче добрати ся до моря. Зараз за двірцем стріла ся мені морська затока (якою море наче рукавом обхоплює мало не ціле місто) з пароходами та байдаками, мов биками у стійлі. Але погляд мій не зупинив ся на ній, швидко перебіг я міст і з радістю вкинув ся в електричний трамвайк, що поніс мене на беріг моря. Мав замір скочити біля кур-залі, від якої вже конче сподівав ся глянути на море. Вагоник гнав прудко, обминув місто, а далі й гарний двірок, що виднів ся оддалеки. Учувши від кондуктора, що то кур-заля, я миттю скочив і побіг навпростець через грузький пісок. От-от уже воно... ще один крок!... ще один скок!... Уже на якімось валу... Ну, тепер... Заплющив очи і знов їх розкрив, і глянув на нього... Дивно, несподіване вражінє! Де той простір, де та безкрайність, де ті дужі гори-хвилі? Море ушухло, наче припало до землі й притаїло ся далеко від берега; тільки мріє в тумані й здаєть ся нікчемною сивою смужкою, котра от-от плигне за краєвид по мягенькому пісочку. Мимохіть згадав ся мені якийсь великий став з рідних країв, широкий та мілкий-мілкий, де треба брести й брести, щоб зайти на глибоке...

Постояв, постояв, подивив ся у далечінь, а далі повернув у праворуч і побрив піском у той бік, де видніло ся мощене, що раз далі вище надбережє, біля нього люди, а понад ним двірки та будинки. Кафльове зверху надбережє, рівне й чисте, мов замережена церата, звивало ся биндою на піщаним березі моря. З кожним кроком усе більше являло ся людей. Одні гнали ся біцклями по надбережю, другі вертали з мандрівки на віслюках, більшість метушили ся й порнали ся в прибережнім піску; багато тут було дітей з лопатками та шпартунками, але були й дорослі та й старі люди. Ось приміром поважний добродій, в білім убраню і брилю, засів у ямі в піску, покочуєть ся з боку на бік і почитує газету.

Вся його поза дише якоюсь ситістю, повним задоволенням. Сонце не пече, а тільки гріє, повітря сьвіже та м'яке, пісочок білий, м'який та чистий, море ледве жибонить... Чому-ж справді не пустувати та не розкошувати серед такої благодатної природи?

І вернувся я думками своїми у той пиляний, гамірний та духотний Париж, у ті брудні вулиці й заулки Латинського кварталу та інших. Як там люди живуть, чим вони дихають? Серед тяжкої праці, клопоту й біганини за шматком насушника чи хоч снить ся їм коли такі спокійні хвилини в піску, на березі моря?

Йдучи повагом завважив я скоро чималий гурт нумерованих хаток на штирох коліщатах, над водою і в воді, а між ними людий, що бігали та плюскались у хвилях. Попрямував і я до того гурту, бажаючи й собі потішити грішне тіло морською водою. Зайшов до контори, за одного франка купив білета й купелеве убранє, а далі підійшов до самого гурту. Дуже цікава й весела картина з'явила ся тут перед мною... Мужчини й женщины, дами й панночки, дорослі й діти снували поміж ті коліщаті хатинки, чи як їх звуть, „кабіни“, щоб відшукати зайві та зайняти їх. Многі були роззуті, а панночки то такі добре закасані й підтикані, щоб бігати по мокрім піску. Коли займали яку кабінку, то замикали ся в ній, прислужник митю причіплював до неї коня посторонками, завозив її в воду, а звідти вивозив другу кабінку з тими, що вже викупали ся. І так усюди жвава метушня: ті влазять, ті вилазять, ті сходять у воду, ті заглядають, чи порожні кабінки, а всі веселі, кричать, сьміють ся, регочуть ся... Задивив ся й замилював ся я на таку невідому живу картину, наче в яким кінематографі; простояв чимало, а далі й собі почав шукати кабінки. Одначе не легко вона давала ся. До якої кабінки ни ткнеш ся, вже хто небудь перехопив. Тільки вивезли з води, — мель, мель які будь білі дівочі ніжки, вже й попередили тебе. З початку це лише сьмішило мене, а потім то вже й докучило, нарешті зовсім розсердило. Більш години простояв я на мокрім піску, мало не забродив у воду з черевиками, а кабінки ніяк не можна було ввіймати. Виїзжає в води — і вже занята: яка будь панночка забрила в воду, поклала своє шматє на сходах або й сама там сіла, та й нема приступу до кабінки. А! коли так, то й я набрав ся розуму... Роззув ся, підкачав штани, черевики в руки, забрив у воду, засів на сходах кабінки, просидів чимало, заким викупала ся ціла юрба дівчат, але виїхав на суше і тоді вже запанував у кабінці... І от уже я на

хвилях, довкола мене хлюпочуться, плавають, ляпаються й пустають в купельових убраннях люди ріжного полу без жадного засоромлення, рішучо виявляючи надсолоду від чудового купання. Вода сьвіжа, якась м'яка, якимось лагідно обіймає твоє тіло, котре наче само гойдається на хвилях. Почуване дуже приємне, хочеться купатися без міри... То була година, коли морський відплив заступався припливом, і тому хвилі були м'явщі й спокійніші, ніж коли; однак й тоді тра було мати обережність супроти них: вони котилися о стільки прудко, що могли в несподіванки трутити горілиць кожного, хто-б ставав лицем просто них. Далеко безпечніше обертатися до них спиною: тоді вони лише виштовхують людину на беріг. Кажуть, небезпечно буває купатися людям, що не тямлять плавати, під час відпливу, бо тоді вода непомітно зносить на глибину далеко в море. Однак треба завважити, що відплив та приплив в Остенді не дуже значні.

Заким я скувався, одягнувшись й виїхав на суше, то сонце вже перейшло полуденник і нахилилося до заходу. Купіль знесила мене, тяжко захтілося їсти. Проминув я надбережжя в його пишними та дорогими рестораціями і подався в місто шукати дешевенької. Незабаром знайшов порядну й чистеньку їдальню, де за 3 фр. мав добрий обід із шістьох страв. На жаль, мяса не дали мені, годували виключно всілякими здобутками моря: рибою вареною й печеною, раками та мулями, на взір наших скоїок, підправленими яйцями та зеленю. Згадав я при тому, що варт би було покоштувати устриць, якими по підручниках географії славиться Остенда, але коли довідався про них, то вийшло, що вони там не дешевші, як у Росії, бо вже їх там не ловлять (перевелися), а привозять із інших місць побережжя Німецького моря.

Ну, тепер знов до моря! Треба прогулятися на якомусь байдаці, — загадав я собі по обіді. Пішов надбережжя до того місця, де затока лучить ся в морем, де було видно щогли, паруси й самі байдаки. Насилу знайшов якогось молодого рибалку, що згодився виїхати зо мною в море на своїм паруснім байдаці. То був простий, нечемний, навіть грубий Фляманець, що мало не звернув мені ший своїм парусом: кермував ним так, що скільки разів мало не вигорнув мене зусім з байдака, а на мої прохання й застереження не звертав жадної уваги. Весь час тільки нагадував мені, що варто буде ще щось додати до вмовленої платні (3 фр.). Либонь, що він про це тільки й умів сказати по французьки, як

і інші бідні Флямаидці, що проживають в Остенді, бо дуже калічив французську мову. В силу-силу вибрали ся ми з ним із затоки на широке море, вітрило надуло ся й наш байдак погнало досить прудко; хвилі підхопили його й почали погойдувати, беріг відсував ся далі й далі. Було вже з пів до пятої, сонце добре схиляло ся до заходу і своїм скісним промінєм озолочувало хвилясту поверхню моря, вилискувало на ній так, що аж очам боляче робилось... Але не довго прийшло ся мені задивляти ся на ту красу, плисти серед хвиль та відчувати їх сьвіжість, — те зрадливе погойдуване байдака вколисало мене: голова пішла ходором, почало нудити... Е! не мені гуляти по морі... Вертай назад! — звелів я свому Харонові. Скоро пристали до берега і я попрощав ся з рибакон, радий, що завчасу дістав ся до суходолу.

Вийшов на набереже в тій його частині, де воно високо здіймаєть ся над рівень моря, гладко встелене від води кам'яними плитами. Приплив був у повній силі. Хвилі підійшли до самого обмурку й розпочинали з ним свій невтомний герць: набігали з піною, натискали на камінь з лютістю, сердито лизали його, ровкочували ся по ньому й знов відскакували, та вертали назад, знеможені, засоромлені. Оттепер уже море мало зовсім инший вигляд, ніж тоді, як я його вперше побачив. Тепер здавало ся повним, широким, могутнім та безкрайним. Посиніло, почорніло, зашуміло гучно, а навіть грізно. Подивляючись на нього пішов я здовж надбережя аж до місця, де купав ся. Там усю площу заляло водою, а кабіни стиснули ся до самого надбережя. Тай то хвилі досягали до них. Довгі кам'яні греблі, що перше ледве діставали моря, тепер майже зовсім заховали ся в нього. Тільки пінясті гребіні раз-у-раз з'являли ся над ними. А море прибувало тай прибувало...

Чудно, а навіть страшно бачити, як водяна стихія набігає на землю, з кожною хвилиною далі й далі, як займає її з кожним виплиском, так наче розганяєть ся, щоб більше вискочити на ню; здаєть ся, що з-за краєвиду вириваєть ся що раз більше ворожих хвиль, що без упину несуть ся на суходіл, завзявши ся конче заляти його...

Коло шестої години вечера краща й вища частина надбережя закишила гуляючим людом. Се час, коли всі приїзжі на купелі сходять ся на беріг моря, власне й не для того, щоб купати.

ся (хоч деякі й тепер купують ся), а для того, щоб милувати ся морем, прохожувати ся, балакати з ким прийдець ся, оглядати одно другого та фліртувати. До шуму хвиль прилучаєть ся наче втур гамір людського натовпу. Чують ся різні мови: англійська, французька, пімецька, деколи польська й зовсім рідко російська. Легко спостерегти, що розмови точать ся банальні, зайві, пусті а то й нудні-нецікаві. Видно, що ця чисто, огрядно, навіть пишно вбрана юрба, — сита, не обтяжена працею, заклопотана лише тим, як би краще, не скучніше згаяти зайві-довгі часи. Про те нудьга вже досить виразно відбиваєть ся на деяких обличчях. Надокучає день-у-день милувати ся морем, приїдаєть ся вся краса його: дехто з гуляючих зовсім не дивить ся на нього. Надокучає раз-у-раз оглядати ті самі особи й обличчя, хоча всіляко прибрані. Гра поглядів, бров, стріляє очима, саме штучне й принадне, по довгим часі — теж не задовольняєть... Одна лишаєть ся надія на рішучий флірт: чи не стане він у пригоді: бо-ж звичайно він усіх ледарів, дармоїдів та гультаїв з нудьги визволяє!...

Не треба довго вдивляти ся, щоб відшукати отих прихильників флірту. Вони не таять ся з своїми хижо-похитними поглядами, з своїми улесливими забігами й заскоками біля осіб відповідного їм смаку. Чимало тут таких, що властиво задля цього й прибули сюди на беріг пишого моря, у веселий, ситий гурт заможних людей: лоскочуть тіло хвилями та лагідним повітрям, а нужденну душу похитними іграшками... А ви, нещасні служниці людського темпераменту... скільки тут вас блукає по березі та раз-у-раз закидає свої ваблючі сіти!... Доволі!... Відверни очи від брудних людей, та поглянь на чисте море... Яке-ж воно чудове та розкішне у цю вечірню годину, коли сонце сідає й купає в морі цілі снопи яскравого проміння! Ось воно пустило від себе по воді широку блискучу смугу, наче промінясту дорогу — від краєвиду до берега, — котра погойдуєть ся, мінить ся, грає, вилискує, аж засліплює очи й ровсипає від себе огнисті скалки далі й далі... Вони скачуть, пустують по хвилях, нарешті пірнають і щезають в його безодні. Ось воно закрило ся серпанком туману, почервоніло, й зросила ся кровю блискуча дорога, й нахмурило ся доси ясне та веселе море, сумно завис над ним стемнілий небозвід... Тим часом без упину котили ся, шуміли й плескотіли засмучені хвилі, не вгавала й на мить їх журна таємнича розмова... Про що розмовляли? Годі дізнати ся!... Одначе слухав би тай слухав їх...

Ще засяло сонце, наче стрепенуло ся від дрімоти, глянуло в останнє на Остенду, сипнуло золотом по морі, освітіло парохід біля краєвиду й сховало ся в воді.

Почав ся відплив: море стихало, наче притомило ся, млявіще розгонили ся його хвилі, що раз не потрапляли на залишене місце, подавали ся назад і назад. Люди бідні та ще діти збігли ся над воду і придивляли ся, чи не лишить чого по собі збігаюча хвиля. Збирали черепашки, мушлі та всякий дрібязок, що віставав ся на піску. Ото радість для дітей!... З голими ноженятами, як ті черногузики та кулики, безпешно хлюпоцуть ся вони у морі, щебечуть, виловлюють дешеві цяцьки та дарунки хвилі, копають кирнички, в котрих залишаєть ся вода по спаді і т. и.

Можна було-б ще довго, до темної ночі милувати ся на щораз темніюче море й на веселу метушню люду при ньому, але захід сонця пригадав мені, що „час-пора до куріня“. Тра було поспішати на залізницю та прямувати швидче до рідного сходу, де вже чекала ріжна праця... Хутко й легко перейшов я невеличке чепурне місто, оглянув рибний ринок, правда під той час пустий і чисто заметений, з характерним запахом рибячого товщу, з цілими низками устричих черепашок по вікнах й у дверех прилеглих крамниць, а далі зупинив ся в одній пивярні. Бажало ся одмочити трохи присохлий язик та придивити ся до сірого, простого люду. Одначе ні той, що заходив у пивярню, ні той, що минав її поволі, не зацікавив мене. Спокійні, повільні міщани, їх тихомирна, досить флегматична флямандська балачка нагадували мені якийсь знайомий провінціяльний закуток рідного краю. Пили з павзами пиво та — на диво мені — заїдали його вареними морськими рачками. І мені до склянки пива подали цих ласощів чималий паперовий ріжок. Дрібні як фасоля ці рачки в бідніщій частині Остенди подибають ся на кожному кроці і, здаєть ся, відограють ролю якогось солоду або смашної прикуски на взір кедрових орішків, зернят, насіння то-що. Мені вони не припали до смаку, бо навіть нудні, не тільки що не дуже смашні. Крім того заїдати раками пиво ніколи ще не трапляло ся...

Вийшовши з пивярні вже темним смерком перейшов я затоку, повну кораблів, і по кількох хвилинах опинив ся на двірці залізниці. А там незабаром підхопив мене залізний кінь та поніс на схід, геть від Остенди... зразу Бріссель, потім Берлин і т. д.

С. Грущенко.

Наукові листки.

І. Коли вмер Ісус Христос ?

Сими днями вийшов новий випуск часописи „Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde des Urchristentums“, видаваної Е. Прайшеном у Дармштаті. Сей випуск розпочинає п'ятий річник тої цінної часописи, що подала доси ряд дуже цікавих праць з під пера найперших спеціалістів на полі дослідів новозавітного письменства та історії перших віків християнства. На вступі сього випуска знаходимо цікаву статтю видавця „Todesjahr und Todestag Jesu“, з якої основою й аргументацією хочемо познайомити читачів.

Головне жерело для біографії Ісуса Христа — чотири євангелія — не подає року його смерті; з євангелій знаємо лише те напевно, що се стало ся за урядованя Понтія Пилата, який урядував у Палестині 10 літ. Вказівки на первосвященників Анну і Каяфу также не ведуть нас до ціли, бо докладних реєстрів первосвященників не маємо. Історичні комбінації доводили різних екзегетів до найрізкіїших висновків, так що в десятилітнім урядованю Пилатовім майже кождий рік уважав хтось роком смерти Ісуса. Г. Ахеліс пробував дійти до певнішого висновка при помочи астрономічних обчислень і дійшов до двох можливих дат: п'ятниця 7 цвітня року 30 нашої ери (783 від заснованя Риму), і п'ятниця 3 цвітня р. 33 н. е. (786 від з. Р.). Ахеліс прихляєть ся до першої з тих дат, але не дає доказів, чому-б і друга мала бути невірною. Прайшен також стоїть за першою з тих дат, мотивуючи її одною правдоподібністю ось як. „Кожду дату можна справдити двома способами: 1) коли про сю дату знайдемо десь

якусь традицію, або 2) коли поданий факт має в собі якісь елементи, що уможливають хронологічне обчисленя. Найстарша традиція про Христову смерть у євангеліях не має певної дати, значить, треба пробувати винайти сю дату при помочи другої методи.

„Всі чотири євангелія згоджують ся в тім, що Ісус умер у п'ятницю; всі подають також, що ся п'ятниця стояла в тіснім звязку з жидівською Пасхою. Але тут зараз починає ся трудність. Три перші євангелія (Марко, Матвій і Лука, тав. синоптики) оповідають, що Ісус їв іще пасху зі своїми учениками (Мар. XIV, 12; Мт. XXVI, 17; Лу. XX, 7). А по жидівським приписам ся пасхальна вечеря припадає на 15 нівана, що так як і кожний жидівський день розпочинає ся в вечір і кінчить ся в вечір. Коли се так, то Ісуса розп'ято в ранці 15 нівана, а вечером перед тим він їв пасхальну вечерю. Сьому перечить четверте (Іванове) євангеліє, яке тайну вечерю виразно кладе на день перед пасхою (Πρό δε τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, XIII, 1), знач. твердить, що Ісус був розп'ятий 14 нівана рано, а похований по полудни, додаючи, що Жиди власне наставляли на швидке похованє, бо вечером заходила пасха (XIX, 31 і д.). Значить, маємо вже дві дати: п'ятниця 15 нівана і п'ятниця 14 нівана“.

Той день 15 нівана був у Жидів підставовим днем у календарі: він мусів бути днем повні місяця, від нього починав ся новий рік, зараз на другий день по нїм (16 нівана) приношено в жертву до храма перваки полевих плодів. Берлінський астрономічний уряд обрахунковий обчислив, що 15 ніван, повня місяця припадала на п'ятницю в тих часах два рази, а власне 7 цвітня р. 30 (початок після єрусалимського часу о 10—11 годині вечера в четвер д. 6 цвітня) і д. 3 цвітня 33 р. (початок о 5—6 год. вечера в п'ятницю). Сі обі дати означали би початок пасхи; перша згоджує ся з оповіданєм синоптиків: у четвер д. 6 цвітня 30 вечером їв Ісус із своїми учениками агіця пасхального, а в п'ятницю 7 цвітня, в сам день пасхи був розп'ятий, а вечером того самого дня похований. Друга дата згоджує ся з Івановим оповіданєм: у четвер їв Ісус вечерю, а в п'ятницю д. 3 цвітня 33 був розп'ятий; вечером того дня починала ся пасха; Ісус у тім часі лежав уже в гробі. Обі дати впливають із відповідних жерел зовсім ясно, але ми не маємо можности рішити, котра з них правдива. Прайшен віднаходить два доси незавважені сьвідоцтва, що перехиляють вагу на користь дати синоптиків, та рівночасно оправдують твердженє Івана, що день

Ісусової смерті не був першим днем пасхи, а власне днем перед пасхою, і що Ісус перед своєю смертю не їв агнца пасхального. Перше з тих свідощів, се слова єв. Марка XIV, 1, що два дні перед пасхою вже первосвященники ухвалили арештувати й убити Ісуса і що того-ж дня Юда обіцяв ся доставити їм його в руки (XIV, 10). Та тут зараз оповіданє перескакує два дні і XIV, 12, у перший день опрісноків, коли різано агнца пасхального, ученики йдуть до Єрусалима й собі-ж приготувляти пасху для Ісуса. Се по думці Прайшена мало правдоподібне, і по просту перечить словам того-ж євангелиста (XIV, 2), по яким первосвященники виразно застерігають ся, щоб не арештувати його в день празника, щоб серед народа не повстав розрив. В звязку з сим виходило би, що Ісус був арештований вечером 13 нізана, ровпятий 14 нізана, — значить, дальше оповіданє єв. Марка про приготованє й поживанє пасхального агнца не може бути первісною традицією. Правдоподібність сього викладу збільшуєть ся тим, що ся хропология згоджує ся з єв. Івановим.

Таку саму хропологию має очевидно на думці й ап. Павло, коли в першій листі до Коринтян XV, 7 і д. пише: „Виметіть старий квас, щоб ви були новим тістом, так як і есте вже незаквашені. Бо й наша пасха була пожертвована, Христос; тим то не хочемо святкувати в старім квашенім тісті“ і т. д. Се докладний опис жидівського приготуваня до святкованя пасхи. В день приготуваня, д. 14 нізана повинні Жиди поперед усього вимести старий квас: усе кисле в домі збирано і палено, до пополудня не сміло бути в домі нічого квасного. Рівночасно печено опрісноки. По полудни (між пів до першої і пів до другої) приношено насамперед вечерню жертву, а потім у храмі різано пасхального баранчика. Кождий ніс свого баранчика до храма, де його оглядали, а потім різали; тут же його обдирали, виймали нутро, і кождий забирав свойого до дому. З заходом сонця, тоб-то з настанем 15 нізана всі ті приготуваня мусіли бути покінчені, бо тоді починав ся празник і той день, який будь він був, уважав ся рівним суботі. Як бачимо, Павло описує тут докладно поранє того приготуваного дня: 1) вимітанє всякого квасу (перед полуднем), 2) різанє пасхального агнца (по полудни) і 4) розпочинанє празника. А що смерть Ісуса в цілій Павловій теології мала величезне, основне значінє, то мусимо прийняти, що він дуже добре знав її дату, знав, що Христос умер не в перший день пасхи, отже не 15 нізана, а день

перед пасхою, отже 14 нізана. В тім звязку пояснюють ся й инше місце того самого Павлового листа (XV, 20), де апостол каже, що Христос воскрес із мертвих „як первенець усопших“. По жидівським обрядам 15 нізана вечером, отже коли вже настав 16 нізан, зжинано на полю сніп-первак, який і приношено другого дня (16 нізана) до храма. Коли Павло порівнює Христа з тим снопом-перваком, то се значить, що він воскрес 16 нізана.

Нарешті за сею датою Ісусової смерті промовляють і річеві мотиви. Се-ж майже незрозуміле, щоб сьвященники назначали засіданє сїнедрїона на сам момент, коли заходив вайбільший празник; так само незрозуміло, щоб вони дозволили доконувати кари смерти рано в празник пасхи. Навпаки, коли правда те, що каже Марко (XIV, 2), що вони бояли ся розрухів задля арештованя Ісуса, вся правдоподібність промовляє за тим, що для його арештованя й за судженя покористували ся днем приготованя, коли кождий Жид був зайнятий у себе дома, а не днем празника, коли юрби народа висипали без діла на місто.

I. Ф.

II. Грецькі рукописи, що згинули в туринській бібліотеці.

Перед двома місяцями рознесли часописи вістку, що бібліотека в Туринї згорїла! З приводу сеї пожежі було в газетах богато ріжних статей, де говорено про страти, які понесла через неї наука, а також про способи, як заберегти такі наукові скарбниці від подібних катастроф. Також звісний византист, проф. Крумбахер у Монахові помістив інтересну статю в додатку до тамошньої „Allgemeine Zeitung“ пз. „Die griechischen Handschriften der Turiner Bibliothek“ (Beilage N. 47), із якої тут подаємо важнійші деталї.

З грецького відділу тої бібліотеки мали, як кажуть, уратувати тільки декілька знищених листків оздобленого мініятурами кодекса Теодорета. Всьо инше для нас пропало! Та жаль за тими пропашими рукописами був би далеко більший, коли-б ми не знали, кілько їх пропало й які саме? На щастє видано давнійше декілька катальогів тої бібліотеки, що інформують нас про затрачені пам'ятники.¹⁾

¹⁾ Вже в 1749 р. видав Й. Пасіні два грубі томи досить точного катальога гебрайських, грецьких, латинських, італійських та французьких рукописів

З каталогів Пасіні і Цуретті дізнаємо ся, що туринська бібліотека мала 401 грецьких рукописів. Із них 95% належали до греко-християнської і византийської літератури; зі старогрецьких творів мала бібліотека тільки не багато, та й то переважно в копіях зівсім недавніх з XV—XVI в. Не мала бібліотека ані одного такого рукопису, що міг би рівняти ся з венецьким Гомером, равенським Арістофаном, фльорентським Аїсхілем та Софоклем, париським Демостеном або оксфордським Платоном. Отже класична філльоґія стратила не багато.

Та за те тяжку втрату понесла література византийського періоду. Богато тамошніх рукописів церковної і світської літератури того періоду ще навіть не було тиканих, багато до тепер нерішених питань знайшло би було там свою розвязку. Там були хроніки Георгія Сінкелла, Никифора Патріярха, Зонари, Гліки і Манассія, історичні твори Акоміната, Никифора Греґори і Франца, велика анонімна історична компіляція — головне жерело для останніх століть східно-римської держави, різні писаня славного політика і філософа XI в. Мих. Пселля, листи Мих. Гліки, Григорія з Кипру і Макс. Плянуда, збірка сентенцій, епіграми жебрака-поета Ем. Філеса, византийський законник, церковно-правничі твори, медичні та астрологічні писаня, сонники, збірники віщих висловів і багато-багато інших. З чисто церковно-теологічних творів визначали ся декілька гарних старих збірників легенд про святих, велика збірка гимнів, духовний роман про Варлаама і Йоасафа і передівсім цінна книга правил (τύπικον) грецького монастиря в Каволе в долішній Італії з 1174 р.

Тільки деякі виписки з тих рукописів поробив проф. Крумбахер підчас свого довшого побуту в Турині в 1891 р., які почасти вже опублікував, почасти готовить до опублікованя. Пізнійше працювали дещо над тими рукописами А. Гайсенберг з Вірцбурґа і Сп. Лямпрос з Атен, оба за підмогою баварської Академії наук.

Та всі скарби грецького відділу перевисшав значінем величавий унікат туринської бібліотеки — великий византийський ди-

туринської бібліотеки. Нове доповнене виданє того каталога (недокінчене) зладив проф. А. Пейрон; вкінці проф. Е. Цуретті описав перший раз у своїм строго науковім катальозі 33 грецькі рукописи. Його катальог вийшов 1896 р. в „Studi italiani di filologia classica“ Т. IV.

дипломатар. То був кодекс зложений з 258 пергаменових листків з 1286 р., де були відписи 42 хризобулів і інших документів. Той неоцінений пам'ятник для студій над византийською історією і палеографією видерла нам невмолима сила природи на короткий часочок перед його виданєм. Ще хвилинка, а була-б його надрукувала міжнародна Асоціація Академій наук! Три роки тому назад перші загальні збори Асоціації Академій в Парижі рішили взяти під увагу плян, предложений баварською Академією, видання „Збірника грецьких документів середніх і нових віків“; на других зборах, що відбудуть ся сього року підчас Зелених свят у Лондоні, мало вже запасти останнє рішенє. До того наміреного „збірника“ мав вийти й туринський „дипломатар“. Одначе сила природи не вміє ждати!

Крім кодексу Теодорета і „дипломатарія“ згорів ще третій цінний унікат, збірка старих грецьких церковних гимнів. Нині знаємо, що того рода рукописи старих грецьких гимнів належать до найцінніших рідкостей, бо пр. дві найбільші збірки грецьких рукописів на світі, париська і ватиканська, не мають ні одного примірника гимнаріїв.

Та на щастє для науки й византологів проф. Крумбахер уратував сю дорогоцінну збірку. Йому вдало ся в 1886 р. при помочи дипломатичного посередництва дістати ту збірку на кілька місяців до Монахова. Розглянувши її як слід пізнав її велику вартість і цілу переписав як найстараннійше. Дещо з неї вже видав, а переважна часть готуєть ся до друку.

Той факт повинен вплинути на те, щоб управи бібліотек не заховували дорогих рукописів „мишам на сніданя“, а позволяли використувати їх в інтересі науки охочим, хоч би й чужим людям. Случайна затрата рукопису не могла-б іти навіть в порівнанє з тим величезним зиском, який приніс би для науки такий лібералізм бібліотечних зарядів.

Кр.

III. Про відлітанє птахів і його причини.

Се була тема інтересного викладу д-ра Гайнрота, виголошеного в „Deutsche Gesellschaft für volksthümliche Naturkunde“ в Берліні.

Між тими птахами, що перелітають на зиму до теплійших країв, можна розрізнити два роди. Одні, що відлітають на пів-

день змушені до того браком поживи, — і ті відлітають аж геть під саму зиму, а прилітають назад, як тільки настане лагідна весна. Декотрі з них, пр. жайворонок, посьмітюха, шпак, коли знайдуть теплий сховок, лишають ся у нас навіть через зиму. Інші знов противно мандрують більше з внутрішніх, нам незвісних причин. Пр. бузько прилітає до нас у марті, отже тоді, коли крім великого недостатку поживи мусить ще терпіти сніг і зимно, а покидає Європу саме тоді, коли найгарнійший час і найбільше всякої поживи. Деякі птахи, пр. зазуля, іволга і инь. перебувають у нас взагалі яких може півчетверта місяця.

Коли обяснити собі перший перелет птахів тим способом, що колись давнійше із за більш одностайної та теплішої температури на поверхні землі також розміщене пташачих родів було більш одностайне, та відтак в міру як незаметно насували ся ледові періоди до уміркованих стреф, птахи через більшу часть року мусіли усувати ся перед негодою, то мусимо прийняти, що той другий рід перелетних птахів яко більше чуткий на зимно й голод тільки короткий час міг удержати ся в своїх сторонах і ту прикмету приніс зі собою і в теперішній період землі.

А що у великої части птахів перелет відбуваєть ся поодинокю а до того ще в ночи, то для нас незрозуміле, як ті птахи знаходять дорогу на південь. А що ті птахи і в клітці серед тепла й достатку поживи непокоять ся в ту ніч, коли прийде час перелету, то мусимо прийняти, що причина перелету тих птахів лежить в їх центральній нервовій системі.

О скільки знаємо з докладних обсервацій, перелетні птахи при добрій погоді, тоб-то ясними ночами летять у висоті кількох сот метрів, а темними або мрачними ночами далеко низше. Відомости, що вони підіймають ся на висоту до 12 тисяч метрів, належать до байок. На тій висоті панує такий холод, що всі птахи позамерзали би там; надто знаємо з досвіду, що на значно низших висотах птахи гинуть задля за надто малого тиснення повітря. Пересічна скорість їх лету виносить 50 — 60 кілометрів на годину; ластівка-димівка, кажуть, робить у четверо більшу дорогу в таким самім часі. Розуміть ся, треба тут числити ся також в вітром: чи його напрям сприяє летови птахів, чи ні.

Кр.

IV. Ювілей Британського Біблійного товариства.

Д. 7 н. ст. марта обходжено в Лондоні тай у цілій протестантській Європі святочно ювілей сотих роковин заснованя Британського Біблійного товариства, яке і для нашого народа має деяку заслугу, видавши 20 літ тому Новий Завіт, а в кінці минулого року також Старий Завіт нашою мовою.

Товариство почало ся перед 100 літами з дуже маловажного приводу. У священника Томаса Чарльза в Баля в Уельсі служила бідна сільська дівчина, Марія Джонс, яка довгі літа ошаджувала гріш до гроша, бажаючи купити собі Біблію видану в валійській мові. Та коли прийшла до пароха просячи роздобути їй таку Біблію, показало ся, що її не можна дістати, бо друкованя валійських Біблій давно занехано. Парох Чарльз почав радити ся про се з енергічним проповідником баптистів Югсом (Hugues), який на його наріканя на брак валійських Біблій відповів рішучо:

— Що-ж, треба заснувати Біблійне товариство, але чому лише для самої Валії? Чому не для цілого краю, не для цілого світа?

Сі слова були мов іскра, що розпалює пожежу. Видано огнисте пропамятне письмо, а д. 7 марта 1804 р. скликано збори визначних мужів різних конфесій для заснованя Біблійного товариства. На тих зборах виголошено багато горячих промов, субскрибовано на місці 16.800 корон і вибрано комітет з трьома секретарями, під проводом лорда Тіамоута, бувшого віцекороля Індії.

Як широко розвило ся тепер се товариство, можна бачити з того, що в самім центральнім складі в Лондоні містить ся запас 1400 видань Біблій. Відси виходить рік річно звиш 2 мільони посилок, а крім того центрального складу має товариство філіяльні склади у всіх головних містах заграниці, як Берлин, Кольонія, Липськ, Відень, Рим, Фльоренція, Мадрит, Лісабона, Париж, Брюкселя, Копенгага, Петербург, Константинополь, не говорячи про поменші; надто великі склади має товариство в Байрутї, Бомбеї, Аллягабаді, Мадрасї, Калькуті, Канштатї, Шангаї, Сіднеї і т. п. Щоб не платити великих иноді коштів транспорту а декуди й привозового цла, товариство видає багато видань Біблій у тих самих краях, для яких вони призначені.

Попит за поодинокими частинами Біблій, особливо за евангеліями та Псалтирою, дуже сильний; в остатнім році їх розпродано

півчетверта мільона екземплярів. Доси надруковано 402 ріжні переклади Біблії в 60 ріжних альфабетах. Надто видано Біблію в 28 язиках письмом призначеним для сліпих. Для індійських язиків і діалектів винайшли два місіонарі 63 знаки для віддання всіх звуків; сих знаків уживають уже для букварів у 17 ріжних мовах. В р. 1903 розпродало товариство 5,943.775 книжок, у тім числі майже мільон повних Біблій і півтора мільона Нових Завітів. Від р. 1804 до кінця 99 року своєї діяльности розпродало товариство 180 мільонів екземплярів книжок. Видатки на друк і кольпортаж у тім часі винесли 13,937.000 фунтів штерлінгів, тоб-то 336 мільонів корон. Видатки остатнього року виносили звиш 6 мільонів кор.

Неоцінені услуги віддало товариство місіонарям усіх конфесій і всіх національностей. Воно само удержує цілий численний штаб агентів і кольпортерів і цілу армію тзв. „біблійних післанців“ та „біблійних післанниць“. Кождий агент — а має їх товариство звиш 50 — обіймає цілий якийсь край, де організує кольпортажу і доглядає її. В самім 1902 р. працювало в європейській і азійській Росії 87 кольпортерів, які продали там звиш пів мільона книжок. Та найбільша часть кольпортерів працює в нехристиянських краях, у Китаю, Передній Азії, північній Африці. Книжки продають ся по найдешевших цінах, часто далеко понизше коштів продукції. І так євангеліє у всіх важнійших язиках Індії коштує 6 сотиків, цілий Новий Завіт по китайськи 42 сот., японський 12 сот. Щоб і між жіноцтвом Орієнту, що як звісно живе в строгім відокремленю від мужчин, ширити знанє Біблії, удержує і оплачує товариство 658 „післанниць Біблії“, яких обовязок — читати Біблію по гаремах та жіночих помешканях, та вчити читати неграмотних жінок сходу. В остатнім році мали ті післанниці 38.684 слухачок і навчили штуки читаня 2400 жінок. Отсе деякі важнійші дані про діяльність того товариства, одного з найхарактернійших витворів „безбожного“ XIX віку.

Ів. Фр.

Нові книжки.

Перекинъчики, повість *Евгенії Ярошинської*. Львів, 1903. Накладом укр.-руської Видавничої спілки. Стр. 195. Ціна 2.60 К.

Отся повість, що перед кількома роками почала була друкувати ся в черновецькій „Буковині“ під заголовком „В домі протопопи“, появилася тепер накладом „Спілки“ не тільки під иньшим заголовком, але і в новій редакції.

Тема повісти цікава. Зараз тим, що повістий в життя нашої інтелігенції маємо мало, а інтелігенції буковинської ще менше (Ясні зорі Галіпа, Людина, Царівна Кобилянської). Навіть муза Кобилянської, що доси розкішно похожала по сальонах, по робітнях артистів, виглянула в „Землі“ на лани вкриті кукурудзою, заглянула у бурдей буковинського мужика.

Ярошинська займаючи ся у „Перекинъчиках“ житєм інтелігенції буковинської порушила переважну справу, яка в міру нашого пробудження виринає яко злоба дня. Її повість спонукує нас до поставлення питання, яке і так на умі в кожного щирого Українця: чому наші сили марно пропадають, чому інтелігенція не служить народови? (І не добуває сил для служби ідеї поступу? — треба додати.)

На се пекуче питання дає хоч і неповну відповідь одна із осіб повісти (Анна) на стр. 194: „Не маємо висших ідеалів, а не маючи їх, не можемо і молодого покоління виховати так як треба, тим більше, що вихованє публичне (школи) в чужих (ворожих) руках, а жінки, навіть еманципантки, питають лише, які їх права серед суспільности, а не які перед нею обовязки“.

За підчеркнене реченє складаємо в імени читаючого загалу подяку авторці, бо по руськи читаємо його у-перве. Я, і то з огляду

на зміст повісти, замість чого иньшого, додам іще домагане: щоб наші слова не були далекі від нас самих, а наші діла для загального добра — від наших слів.

Та не досить того, щоб Анна говорила. Се-ж не розправа, ані статя, лише повість: що Анна сказала, се повинно само собою виходити з цілої повісти. Авторка не все пам'ятала про те.

Сьому причина в сьвіжій редагованю повісти. Зміна заголовка дозволяє догадувати ся, що при новій редакції підсунено також нову провідну гадку, котра в давній повісти стояла мабуть на дальшій пляні, або й зовсім не виступала — але і в новій з під давного краму не видерла ся на сьвітло денне. Друга річ, що по-псувала повість, се перевага чорної краски.

Одинокій сьвітлій постаті, Анні, що сама працює для народа і учить сього ще й инших, протиставить авторка цілий ряд перекиньчиків — та при сїм легко впадає в очи та хиба, що перекиньчики змальовані надто чорно і пристрасно. Таке підобранє гла та накопичене мерзоти раз несе вражінє, а надто привалило своїм тягаром провідну думку та звихнуло зложеноє авторки: замість показати, що перекиньчики є перекиньчиками і яку через них Русь терпить шкоду, показала нам Ярошинська, що люди в її повісти, се люди без моральних засад, що переступають більше менше всі заповіді декальоґа.

Що при добрій волі можна стежити провідну думку повісти, не перечу — тому то й приглянемо ся їй близше. Авторка розбирає причини народної зради, а першою з них є жадоба авансів, віна, посад, коротко: матеріалізм. Сього примір маємо на Артемію, котрий зістав протопопою через те, що пристав до Волохів і був у консисторії записаний яко волоський патріот. Але авторка вибрала собі тут такого непотріба, що ледви чи зумів він визначити ся навіть зрадою, ледви, чи цінний набуток із нього для Волохів. Те саме, що в Артемія, мали-б ми бачити і в Костя. Здібний се хлопець, під впливом Анни подавав гарні надії яко Русин, але діставши ся до волоської родини поміщика Бекула, надіючи ся на його протекцію, зволожив ся. Тут авторці не вдалось показати, що Кость робить се для карієри, бо що иньшого тут рішало, і то причин тих було більше. Селянського сина задурив аристократизм у поміщицькїм домі, тим більше, що з дому і зі школи не виніс він ніяких засад. Ще більшу ролю грала тут любов, якій усі особи в повісти підпадають надто сильно і виключно. Індіферентного

хлопця гарна Русинка зробила Русином; та ось прийшла гарнійша дівчина та ще й кокетка, але Волошка, отже й переробила його на Волоха. А що справді так буває, се ми на жаль знаємо. Московщять ся, польщять ся та волощять ся молоді Русини через те, що беруть собі або хоч старають ся взяти жінку не-Русинку.

Справедливо також помічає авторка, що вихованє має рішучий вплив. Батько Анни був щирим народолюбцем і в тім дусі виховував свою дочку, отже вона сповняла його заповіт, хоч він давно лежав у гробі. Знов Костя виховали німецькі школи в національнім індіферентизмі, тому він і податний матеріал для дівчат патріоток, але і взагалі для агітаторів апостазії. Але з дальшими висновками авторки годі згодити ся. Виходить у неї, що перекиньчики зараз усі неморальні, що хто зрадив свій нарід (може й несьвідомо!) або був вихований через батька-ренегата, сей зраджує зараз і подруже, і ось протопопівна зараз таки має вести романс із дяком!

Зрештою розкажу коротко цілу фабулу повісти, нехай покаже ся, як ті перекиньчики поводили ся.

Протопопиха Стефанія, жінка протопопи Артемія, мати Аглаї, Софії і Василя чи пак Василіки, в неділю сполудня їде в гостину до сусідів Моцанів. Приїхавши зараз викликала о. Моцана в сад коштувати овочів, бо відомо, що вже прародичка Ева любила яблука, а піддуривши ними Адама, стягнула на нього халепу. Що дістало ся Моцанови від жінки за те, що коштував яблука з сусідкою — невідомо, та протопопиха за кару... не дістала кави на підвечірок. Хотів бо випадок, що Моцанівна підглянула батька тай прискаржила його перед мамою за гріхи, які сїй були вже давно відомі. Добродійка на відомість про се напилася води, і доньці порадила те саме зробити. Обі зараз зробили ся різкі й притомні, заставили стіл до підвечірку тай покликали романсуючу пару. Але ледви засїла розлучниця під богами, накинула ся мокрим рядом доматорка на неї тай вигнала з хати. Протопопиха на зневагу відповіла коротко: загрозила пімстою всім разом і кождому з окрема, відтак сіла спокійно на бричку наче й не вона, тай поїхала домів.

Нагода до пімсти знайшла ся скоро, бо Моцана, паницю і картяря, заскаржили мужики, а протопопу за намовою жінки загнав його в далекі гори на лиху парафію. Мало того: в Чернівцях у ресторації застала протопопиха семінарста, жениха Моцанівни, як покріпляв ся хлібом і вином. Перед ним набрехала, що його

суджена „мала романс із парубком, який не лишився без наслідків.“ Від сеї вісти „румяне перед годиною лице семінарста поблідло, натягнуло ся, очи осіли глибоко...“ і він покинув Мецанівну, тай на дурно вижидали його гості зібрані в день шлюбу у молодії.

Протопопівні Аглаї ніхто не загодівав подібної кривди, тож дівчина (не маючи вибору) вийшла за „дурного як чобіт з лівої ноги“ попа Ераклеса, а посаг сплатили родичі грішми сестрінки Анни, що живучи у них сиротою вносила сотки болючих прикrostий, бо звісно, що перекиньчики у себе дома бувають лихими матерями й тітками. Мусіли сплатити грішми Анни, бо Ераклес, хоч дурний, а все таки зажадав грошій перед вінчанєм. Не знала протопопиха, що вдасть ся взяти їх від Анни, тому вже покwapно витуманила на весільні потреби трицять золотих від мужички Семенихи, обіцяючи їй буцїм виробити диспензу від перешкоди подружя Семенишиної доньки. Що правда, не так тих 30 золотих протопописї було треба, як авторці інтриги.

До менше гарних осіб у повісти належить Василїка. Ще в гімназії постарав ся о богиню свого серця; студіюючи права кохав ся в нїй постійно, хоч через те стягає на себе гнів, а на дівчину неласку її батька, державця Василовича. Товариш його Кость, мужицький син із Миток, т. є. села, де живе родина протопопи, покинувши Анну, в якій перед тим кохав ся, фліртує з Авророю, дочкою Бекула, митецького дідича-Румуна, в якого домі в Відні він живе приватним учителем.

На сторонї 123, так як у німецьких та французьких романах, писаних для найменше вибагливої публики, починає ся кара не грішників, тріумф чесноти, а не обійшло ся при тім і без смерти покаянного грішника на руках зрадженої любки...

І так: Ні з сього ні з того зять Ераклес привозить протопопам їх Аглаю з донькою і віддає їм її назад, бо зловив її in flagranti з любовником і тепер Аглая випоминає мамі її неморальне жите та недбалість про вихованє своїх дітїй. Була ще й друга причина нещастя Аглаї, а то — проклін Семенихи. Ся прийшла перед самим весїлем Аглаї і за те, що диспенза для її доньки не прийшла, а ще протопопиха зневажила її — прокляла тяжко долю відданицї Аглаї. Такі самі закиди як від Аглаї вислухує протопопиха і від молодшої дочки, коли ся поавантувала ся (також

не без наслідків — ст. 140) з дяком. Вона з ним утікла, а втеку влекшує їм таж таки Семениха, і так мстить ся другий раз за свою кривду. Протопопиха очорнила Моцанівну, а прийшло тепер до того, що її донька як раз допустила ся того, що було на Моцанівну здумане. Відплата судьби, кара за гріх повна і дуже точна; як каже пословиця: „хто чим воює, від того й гине“. Але Софія втікає з дяком до його мами в Добрянах, де як раз Моцан живе тепер попом, і ось Моцани милосердять ся тепер над дочкою своїх кривдників, помагають їй у хоробі, віддають услугу і протопописі, коли ся приїхала за дочкою на візване Моцана, і такою великодушністю карають своїх ворогів, на яких зрештою всі ті рани від ударів караючої судьби прискли мов на собаці.

Кость Антонюк також дістав свою кару, бо Аврора насьміяла ся над ним і заручила ся з иньшим, ба пан Бекул хотів ще за 30.000 зл. купити його імя для своєї любовниці. Прибитий сим молодий лікар подер свій декрет на фізика (якого таки не мав, правду сказати!) — віддав ся розпусті і через рік чи два їде до батька... вмирати.

Аж душно читачеви! За цілий час не бачимо одного ясного промінчика, не бачимо духового житя людей, тільки сама розпуста, самі пристрасти, звівірські інстинкти! Нарешті досить уже нам і тої кари на перекинчиків, досить нам семейних брудів у домі протопопи. Та ні, ще й Василіка, хоч вихований по румунськи, але симпатичний для читача, мусить безвинно покутувати. Закохав ся він в Октавію Василівичівну, а коли здобув гарне становище (судії), забажав одружити ся з нею. Та показало ся, що годі, бо його батьком не був протопопа, лише Василівич, батько Октавії; значить, до сестри горіла в нїм небратерська любов. Се все розповів йому сам Василівич.

Так ми пізнали зміст повісти, і бачимо, як задержано строгий поділ на „вину і кару“ і то ще так докладно, „по пунктам“. Се перестарілий реквізит не меньше як вислане дівчини-сироти до третьої кімнати, де має шити, коли явить ся хлопець у сальоні, як Циганка з картами, якої віщоване справджує ся, як проклін Семенихи, що також справджує ся, тай як ся засада „хто чим воює, від того гине“, яка в житю иноді справджує ся, але тут виглядає штучно аж надто. А нарешті і той щасливий припадок, що товче ся по цілій повісти та віддає авторці чималі послуги.

Доси займали ся ми одним табором. А що-ж Анна? Нічого; ми чуємо, що вона не зле говорить тай не зле заступає свої принципи. Правда, що вузкоглядні вони, що їх заступники не збудують України, правда, що сама „любов“ до народа, не оперта на ширших підставах, на ідеї поступу і знаню культурного розвитку людства, на стремління до власної культури — звітріє як кожда иньша фраза; правда, що така любов і такий патріотизм навіть яко почуванє не має повної вартости, бо слова о стілько мають вартість, о скілько переміняють ся в діла. Але-ж і се правда, що само навіть знанє повнєших фраз являєть ся поступом против усіх тих відступств перекинчиків, що з роду Українці, а вживають чужої мови, сьміють ся зі свого народа і стають в ряди його ворогів. А через те се й перший ступінь до поступу, і можна вже розпочати успішну працю над поколінням, що зросло в такій атмосфері. Що більше: Анна в імя голошених засад буцім то навіть практично ділає. Шкода, що ми її при такій роботі не бачимо, а скупа на малюнки авторка не мала на се більше як 10—15 слів для нас, хоч не жалувала місця на деклямації. Та ми хочемо вірити, що на фразах не кінчило ся у Анни, не скінчить ся й у прозелітів її, Василіки та Октавії. Хочемо вірити, а дуже горячо бажаємо, щоб таких Буковинок як Анна станули цілі ряди. Такі учительки і дівчата взагалі грали би иньшу ролю в родині, ховали би инакше своїх дітей ніж протопопиха та її дочки. А брак патріотичного та правдиво осьвіченого жіноцтва, то брак у Русинів, на котрого вагу за пізно звернено увагу. Такі учительки як Анна потрібні не лише на Буковині, але й у Галичині; вони поза родиню, між товаришками і між народом підготовили би ґрунт, який дальші робітники розширили-б і поглибили-б їх ідеї.

Ярошиньській спасибі, що в формі повісти діткнула сього питання.

Доси займались ми більше провідною думкою повісти та тим, у що вложена думка, і тлом, на яким розвиваєть ся акція. Але-ж і сама по собі повість має хибні залежні від способу писаня та від укладу цілости, в недостаточнім змальованю характерів, та в слабім опрацьованю стилю і мови.

Сї хибні походять, здаєть ся, з двох причин. Перше всього перекинулась авторка на поле невластиве, бо вона лучше пише повістки дидактичного змісту, а по друге: у неї нема терпливости до обробленя річи широко задуманої, а через той нервовий поспіх

виходять її рчі сухі, без артизму, зроблені, а не сотворені. Де-яка наївність характеризує „Перекиньчиків“, написаних, бачить ся, для публіки мало читаної, без виробленого смаку. Авторка лише оповідає, тай то якось покванно, цілі роки життя перебігає кількома словами, боїть ся ширшою течією ровілляти свою думку, оповідає сухо, подає лиш факти, не пропускаючи їх, що так скажемо, кривь прівмат власної душі й власної думки. Факти ніколи не виходять у неї власною силою з цілої ситуації, через те й треба їх пояснити тай мотивувати. Сього-ж не робить авторка заадалегідь, але по описаню фактів наче звиняє ся за написане. (Цитатів не подаю, бо се кождому читачеві само впадає в очи).

Увага авторки не зупиняєть ся на отружуючій природі, на настроях, на психології; вся вона звернена на самий хід оповідання. Та й він не все ведений поправно. Кілька прикладів: „Де то наша Софія діла ся?“ — тим питанєм починає авторка XV-ий розділ повісти, та надармо завязує нам очи і каже нам шукати Софії з ліхтарнями, з палицями, із слугами — адже в попереднім розділі дуже докладно оповіла нам про неї все. Таких місць маємо й більше. В поспіху вриває ся нитка оповідання та навязує ся в невластивім місці. Попавши на одну особу авторка за одним віддиком подає нам про неї все і висуває акцію далеко вперед, потім при другій особі знов оповідає про неї, що лише знає і відтягає акцію сильно взад. Коли-ж повість не дає нам богатства рефлексії, коли ні одна душа в ній не являєть ся для нас вікном у безмежність і безсмертність, то можемо жадати, щоб хоч само оповіданє йшло гладко, плило рівно.

Сьому перешкаджає поспіх, побіч наївности і нерівномірного розложеня красок — друга хіба повісти. Він пакостить. Замість богато прикладів наведу кілька. На брак ладу, який виходить із того, вказано вже висше, а ще додамо ось що: Авторка на стр. 185 поясняє події описані на стр. 50 і 83, в розділі XVI-ім вертаємо ся до того, що було вже в XV розділі, а XVII зачинає ся знов рефлексіями після подій із XII розділу і тягне акцію о 4 роки взад.

Сей поспіх втискає на силу в одно або два реченя борбу душевну і перемену думок довершені в довшім часі. Так робить і з фактами. „Так перейшло три роки“ — каже авторка біблійним стилем. Пізнанє протопопівни з дячком, навязанє любовних зносин між ними, катастрофу сих зносин, упадок дівчини займають аж —

4 сторінки без ніякого поглиблення. А така подія, як сей романс — нещоденна-ж!

Поспіх не дав обробити ні одної ситуації. На стр. 42 до середини розмови молодої сім'ї протопони причеплений кінець розмови протопони з жінчиною сестрою, а се перекидає нас нагло в иньшу пору та на иньше місце. Кость зараз по доктораті дістав посаду повітового лікаря на Буковині, а чей протекція Бекула не вломила того припису, що іспит на фізика можна робити аж на підставі відбутої практики, а не самого докторату. Се може дрібниця, а надто Русини на Буковині і в Галичині дуже кривджені, але вже буденна розвага не допускає гадки, щоб повітовим лікарем для нас мали іменувати студента медицини, котрий ледве встав від теоретичних іспитів!

Сей поспіх спроваджує недбалість вислову, як на стр. 44: „Цілий час ходив (Кость) то задуманий, то незвичайно веселий, очікуючи в напруженем другого дня, що мав застати його знов у товаристві Анни“. — Не беріть однак сего точно, бо Кость учив дівчину і при лекції не заставав їх розсвіт дня.

Сей звисний нам поспіх робить із осіб сучасної повісти гомерівських героїв. Любов їх бухає від разу вульканом, зворушене уступає по випитій склянці води, гнів по заповідженю пімсти. В однім реченю одна особа три рази змінє свій настрій, перескакуючи в розпуки в радість і знов у смуток.

Поспіх не дав обробити мови і стилю: вони такі, що редактор видавництва ледви міг їх перепустити через свою цензуру.

В цілій повісти лише характер протопонихи (темний) та Анни (ідеалізований) переведемі консеквентно, иньші особи являють ся слабосильними, поступають без пляну, піддають ся надто чужим впливам. Протопониха одна виступає різко, горяча в любови (незаконній) завзята в ненависти і пімсті, не перебирає в способах, рядить домож. Дітий ніби любить і побиває ся за ними, але до купелів їздить (догадати ся, чоґо!) хоч не хора і через те, руйнуючи мужа матеріально, кривдить і своїх дітий.

Тяжше взагалі начеркнути характер додатний, ідеальний, тому й Анна змальована слабше, тай не знаємо, чи стало у неї енергії на здійсненє голошених нею засад.

Усі иньші особи своїм поступованем кидають ярке сьвітло на тутешню суспільність. Хоч багато треба відкинути з того, що написано в книжці, бо авторка дозволила собі пересолити — та все-ж

таки хоч би в описах містила ся лиш половина правди, то який же се сумний і понурий образ буковинської інтелігенції! Тут мужчини гонять лиш за тим, що зветь ся *das ewig Weibliche*, а жінки, чи молоді, чи старші глядять лиш за чорними вусами. Приятель ошукує тебе, буваючи в твоім домі, батько соблазняє дітей. Попада і піп вірять ворожці, дяк любить ся з попівною, а просячи посади, приносить попови хабаря. Піп лиш обдирає мужиків, а попада ще й обманює їх. Мужиків ізза того не видно, але темна краска сього образу кидає без сумніву такий же темний рефлекс і на них. Сумно! Одна потіха, що або не так воно зле, або йде до лучшого. Коби-ж ішло, коби можна мати надію!...

На закінчене не можу не згадати про „Видавничу Спілку“, яка сю повість видала, про її великі заслуги для розвою нашої літератури. Доси її накладом появило ся над 120 книжок, а між ними багато дуже добрих. Прийшло до того, що всякий письменник зголошує ся до Спілки і видає у неї свої твори. Тільки на жаль нема такого покупу на сї книжки, як належить. Сей закид відносить ся як до Галичан так і до Буковинців, але і до Спілки. Спілка повинна заложити комісову продаж по більших містах, у нас же в Чернівцях у папірни „Рускої Ради“. Повинна дати свої книжки в коміс агентам-вожерам.¹⁾ Преці її доробок для меньше читаючої публіки аж надто може заступити чужу лектуру. Шкода-ж держати його у себе, тим більше що купецька на зверх Спілка в самій річи стала ся організацією патріотичною, і редактори і директори працюють совісно і похвально, але безплатно — в патріотизму...

Д. Лукіянович.

¹⁾ Спілка робила такі старання і проби нераз, але вони не дали пожаданого результату. *Ред.*

Новітні вигадки в старині.

Культурно-історична студія.

I.

Ніщо не в силі зробити науку старої та нової історії культури так принадною, як живе навязане теперішності зі стариною: в зеркалі теперішності треба оглядати старину, в зеркалі старини — теперішність. Правдива задача історика культури не тільки в тім, щоб науково оповісти про минуле, але складно й займаючо-сполучити старе з новітнім.

Кожний хосенний винахід чи відкритє, кожда важна наукова теорія, яка виступає в наших часах, завертає мимоволі наш зір у старину. Ми питаємо, чи подібного не знали давнійше, і не рідко на наше немале здивованє зустрічаємо одно чи друге таке, що нам видаєть ся недавнім або хоч не дуже давного віку, вже перед століттями, перед тисячами років. Часом могло-б воно нам додати сміливости так як тому, що нечайно в далекому краю зачує матірню мову. Ми бачимо, що старинні народи часто густо підходили до того, що пізнійше здійснило ся, так дуже близько, що питаємо, як могло стати ся те, що тих гадок, які на повір тільки малий крок ділив від дійсности, а яких хосен бе нам в очи, їхні винахідники не стежили дальше, що тодішній сьвіт їх не доглянув, а пізнійші віки їх привабули. Коли ми точнійше приглянемо ся, то часом конечно показуєть ся, що те спорідненє давного з пізнійшим усе-таки не йде так далеко, як могло-б видати ся на перший погляд; що до розвою того одного потрібні були посередники, яких ще довгий час не доставало. Деякі навіть цінні скарби тільки тому й запропастили ся, і пізнійше на ново мусіли бути відкриті, що перші

винахідники не вмiли як слiд оцiнити їх стiйности. Знов деякi самi в собi здiбнi до житя зародки тiльки тому не принесли нiякого плоду, бо їх стан творби та обставини їхнього часу вiдмовили для них тих умовин, якi були конечнi, щоб вони удержали ся та дозрiли. Як уже замiтив Льомброзо, дорога кожного поступу каблуквата i нiяк не можна подумати собi, щоб вона була якоюсь безконечною лiнiєю, що простiсiнько пiднимаєть ся до неба.

Ми хочемо на пробу виказати рядом примiрiв, що деякi рiчи й появи щоденного житя, якi ми привикли вважати наскрiзь новiтними, такi можуть уже в далекiй старинi вказати на своїх певних предтеч та попередникiв, у певнiй мiрi на свiй бiльше прiмiтивний рiвноважник та прообраз так, що не рiдко мимоволi пригадуєть ся той славний вислов, який Гiуцков у своїй драмi „Урiель Акоста“ вкладає в уста рабiна бен Акiби: „Нема нiчого тут нового.“¹⁾ А що, розумiєть ся, неможливо так дуже богатий предмет обговорити тут хоч би на половину вичерпуючо, то хочемо, маючи на увазi пословицю: „*Arduum est iter per praescepta, breve et efficax per exempla*“, наздогад вирвати кiлька прикладiв, що мали-б iлюструвати нашу тему „Новiтнi вигадки в старинi“, хоч може в безладi та все не без користи. Та зараз на початку треба завважити, що ми не обмежимо ся виключно на винаходи та ужиток,

¹⁾ Вже в Дон Кiхотi Сервантеса в перекладi Тiка в 15 гл. 4 кн. говорить ся: »Вiн випрямив ся на лiжку з острроверхою шапкою на головi, з перевязкою на вусах, щоб не звисали та не опадали.« Отже новiтня перевязка на вуса у Дон Кiхота перед 300 роками! Впрочiм уже славнi портрети Веляскеза († 1660) показують майже скрiзь вуса, якi зраджують уживане перевязок. Також вiнди, яких вживаєть ся замiсь сходiв (*lifts* чи то *ascenseurs*), не винайдено що-йно перед декiльки роками, як то звичайно говорять. Першу таку вiнду винайшов проф. Ергард Вайгель, що вмер 1699 р. в Снi. Вiн ужив її до свого власного славного снайського дому (*Weigeliana domus* належав без сумнiву до *septem miracula Jenae*). Ще й до тепер не можна зрозумiти, як та вiнда ученого могла так зiвсiм пiти в забуте. Коли штука ренесансу приготувляла ся представити танець мерцiв, вiрила, що тим сотворить якийсь новий спосiб. В дiйсности було се зiвсiм несвiдоме повторене александрийського смаку, котрий, намагаючись представляти реалiстичнi образи, також не страхав ся того, що видавало ся на позiр вiдражаючим. Нинi зберiгаєть ся в музею в Люврi старинна глиняна чарка, на котрiй представлено сiм танцюючих скелетiв, що вимахують тiрсами-палицями. Вона походить iз старого Єгипту. Тi кiстяки, вишкiривши зуби, хочуть от-от закликати до гостя: »Пий та весели ся, бо завтра можеш уже не жити!«

але хочемо також в обсяг нашого очерка ввести деякі галузи теоретичного знання.

От візок-самоїр (таксаметер), се-ж безперечно новинка сьвіжої дати. Але послухаймо! Великоважний для історії культури 9 розділ 10 книги *De architectura* звісного римського письменника і воєнного інженера Вітрувія, де побіч будівництва обговорює ся також техніка давних віків. Тут знаходимо дуже важні дані про конструкцію старинних возів, які задля свого дотепного та автоматично функціонуючого приладу на осях мають, так сказати-б, показчик годин та миль. Їх проте можна вважати найстаршими таксаметрами, а бодай їх предтечами та історичними прототипами. Тут не місце пояснити подрібно конструкцію тих старинних візків, що впрочім без показання моделю й не конче добре удало би ся; та все таки треба хоч стілько сказати, що за кожний раз, як переїхано одну милю, впадав з чутним гомоном камінець до бронзової посуду, підставленої під поміст візка. Число камінчиків, так кінчить Вітрувій, які опісля разом з під споду виймало ся, буде вказувати проїхані милі підчас їзди. Опис того приладу на диво так докладний, що по даним Вітрувія дасть ся дуже добре зреконструувати. Само собою розумієть ся, що такі візки були дорогі і тільки богачі могли собі дозволити на такий збиток. Декілька таких дорогих візків з приладами, що самі показували проїхану дорогу та час, мав також лихої слави римський цісар Коммод. Се знаємо з 8 розділу біографії його наступника, вояцького цісаря Пертінакса. Тут оповідає римський історик Юлій Капітолін, що ошадний Пертінакс, якому не припала до вподоби безглузда розтрата, що вела ся за Коммода, розпочав тим своє панованє, що велів продати ціле рухоме добро свого попередника. Тут були цінні *vehicula iter metientia horasque monstrantia*. Той, що-йно наведений розділ, важний ще й з иньшої причини. Юлій Капітолін вичисляє між предметами, призначеними для публичної продажі, ще й другий рід дуже цінних, люксових візків. Він говорить про *vehicula arte fabricae nova perplexis diversisque rotarum artibus et exquisitis sedilibus nunc ad solem declinandum nunc ad spiritus opportunitatem per vertiginem*, отже безупряжні візки новітньої конструкції, яких колеса самі від себе обертали ся довкола своїх осей при помочи якогось дотепно вигаданого механізму та складного колісцеватого приладу. Сідла були так уладжені, що захищували візників перед сонішною спекою. Також можна було ті

сїдла так завертати, що їздцям у дорозі завсїгди дув вітер у плечі. На жаль з причини скупого опису не можемо виробити собі ясного образу про ті візки, хоча без сумніву мова тут про найстарші окази самоходів, зівсїм прості візки, що їхали без упряжі. Здасть ся, що тут складну систему зубатих колїс вправляли в оборот чи в рух невільники, що сидїли на возах. Таке щось незвичайне як раз відповідає жадному сензації характерови пусого Коммода, котрого щоденщина вже нїяк не могла приманити.

При тій нагодї треба вказати на одно замітне місце в книжцї Роджера Бекона, того вченого англійського монаха з 13 столїтя. В своїй книжцї *De nullitate magiaе* пише Бекон так: „Можна зробити також візки, що без звїрів порушають ся з незрівняною скорістю. Дальше можна зробити прилади до лїтання так, що в серединї сидить чоловік і крутить корбою, і так при помочи незвичайних крил лїтати в воздуху на лад птахів.“ Так отже перед більше як 600 роками мали-б бути заповіджені самоходи та воздушні кораблі!

Під автоматом розуміємо безперечно кожний механічний прилад, що сам від себе порушаєть ся, що його вводить в рух на довгий час не якась там діланє із внї, а сили скритї в нутрї, як пружини, тягарці і инь. В тіснійшїм змислї се механічний прилад, що при помочи якогось внутрішнього механїзму наслідє роботу живих істот, от пр. людей або звїрів, та ще й зроблений на їх подобу. Коли-ж тепер хто гадає, що автомати, се щось зівсїм новітнє, грубо помиляєть ся. Винахід автоматів досить стародавний, тільки одно — його часу не можна точно подати. Ходячі статуї Атенця Дайдаля належать без сумніву до казки, але історичний деревляний голуб, що його бистроумно сконструував філософ і механїк Архіт із Таренту. Той голуб міг дійсно на взір живого свобідно кружляти в воздуху, розумієть ся, тільки в короткім обсязі. Гелій, якому завдячуємо сю відомість, цитує виразно як свого сьвідка грецькі слова достовірного Фаворїна: „*Ἀρχύτας ἐποίησε περιστῆραν ξυλίνην πετομένην, ἣτις εἶπότε καθίσσειν, οὐκέτι ἀνίστατο*“. Отже коли автоматичний голуб по довершенїм летї впав на землю, то другий раз уже не міг піднести ся, зівсїм так, як перестає бігти та дитяча забавка — миш, коли вже вичерпає ся в її нутрї накручена пружина. Зі старших автоматів згадуєть ся в Олімпїї у Павзанїя (VI. 20. 12) про мідяного орла, що широко вимахував крилами, дальше про повзаючого слимака Деметрїя з Фалерону,

відтак про подібний до чоловіка автомат, т. зв. андроїд Птолемея Філядельфа, котрого старинні дуже подивляли, а про котрого внутрішнє уладженє на жаль нічого ближше не подано. Малі автомати, от як птахи, що співають або бють крилами, і цинї раз у раз виробляють ся годинникарями в Женеві та Наєнбурзі. Також Норимберга продукує в великій скількості танцюючі ляльки і н. Найчастійше в новітніх часах зустрічаємо такі автомати, які по вкиненю грошевої монети викидають деколи якийсь товар або грають музичний твір. І такі торговці-автомати не були незвісні в старину. Після докладного опису математика Герона з Александрії вже в тих часах були уставлені по сьвятинях автомати зі сьвяченою водою, з котрих витікала та сьвячена вода, коли хто вкинув до середини одну драхму або один оболь. Той Герон, що жив, здаєть ся, в першому віці по Хр., був знаменитим фізиком, механіком і спорядчиком ріжних тискарень, у яких викликував діланє чи то тискарєм водним, чи то атмосферичним або огрітим воздухом, чи то парюю. Його письма про тискарні, автоматичний театр, будову гармат, науку про зеркала, вїндові підойми та механіку видав недавно Шмідт і в них знаходимо багато цікавого. Само собою розумієть ся, що й Герон уже мав також своїх предтеч, головню серед старинних Єгиптян, від котрих він дещо й переняв.

Вихідною точкою для історії парових машин, була, як здаєть ся, Геронова айоліпіля, куля, що вводить ся в дроганє ударом взад випливаючої пари. На тисненю води чи воздуха полягав також автоматичний гомін труб, коли відчиняли ся сьвятині. Впрочім уже перед Героном сконструував Ктесібій водянї органи (ὕδραυλος або *organum hydraulicum*). Вони були зложені з сїмох сопілок, вчасти з бронзу, вчасти з тростини, а грало ся на них при помочи клявішів. Теорія лїварів або σίφωνα, які тепер, завдяки широкозвісним сифонам, кождому впадають в очи, дуже давня і вже Герон використовував її, вживаючи до найріжнороднійших цілій. Крім безчисленних автоматів, які деколи відгравали пять сцен театрального твору, пр. Ναύπλιος — одну по другій, завдячуємо Геронові також апарат, яким при помочи зеркал викликувало ся появи духів. В дійсности основою тих появ духів, якими займали ся Беллякіні, Калїостро, Баш і багато иньших ще молодших чарівників-штукарів, є ще й тепер Геронові ідеї. — Після звістки византийських хронографів, східно-римський цісар Теофіль (829—42), зворушений творами Герона, велїв по обох боках свого престола уставити

два льви із щирого золота, які при помочи якогось механічного приладу стільки разів піднимали ся зі свого місця, ревіли та відтак знов сідали, скільки разів цісар сідав на престольне крісло. Одалік престола стояв золотий явір, на якому сиділи численні птахи, обсіпані рясно дорогим камінем. При помочи якихось штучних приладів вони рівночасно рухати крильми та висьпівували.

Форма наших нинішніх панорам битв походить із кінця 18 століття, коли то гданський професор Брайзіг а небавом по нім Шотляндець Роберт Паркер в Едінбурзі сотворили перші панорами битв, виходячи з тої думки, що вражінє образу треба підносити доданем трирозмірних елементів, отже плястично вражаючими приправами на переді, які в обманний спосіб переходять в образ. Вже старо-грецького маляря Теона із Самоса, що жив за часів македонських королів Филипа й Александра, оживляв замір піднести вражінє свого образа битви. Як можна вчитати в останньому розділі другої книги Еліянової *Ποικίλη ἱστορία*, зреалізував він той свій замір в слідуєчий спосіб: той малюнок, що представляв величавий образ битви, якого головною особою був атенський гопліт, з подібним до Ареса, сміливим зором та повною сили мужеською поставою, звичайно був закритий ослоною. Публіка мусіла сідати на лавках перед закритим образом. Нараз маляр Теон дає знак, відтягають заслону, і живий трубач стоїть близько при образі, в повній военній зброї на відповідному місці і трубить голосно та дзвінко своє *παρρημητικὸν μέλος*, боеву пісню. Через се підносить ся значно вражінє образа борби. Коли вже трубач перестав трубити, тоді знов затирали заслону. Отже тут маємо без сумніву зразок змаганя, приправою плястики а навіть акустики піднести вражінє образа.

Тими помічними средствами акустики покориствовав ся успішно пр. славний російський маляр Верещагін у 80-их роках минулого століття при виставі своїх образів російсько-турецької війни в 1877/78 р. Хто тоді оглядав його дикі, снігові краєвиди Балкану, вкриті трупами жовнірів та гайворонами-стервюками, коли підчас того якийсь інструмент, похожий на органи й укритий на недогляднім місці видавав звуки повні задуми, в того на віки зістанець ся вражінє того супроводжуючого музичного акту.

Нерідко читаємо в часописях про успіхи славних в слідників жерел, яких діяльність часом доходить аж до казочних границь. От недавно, перед декількома роками помер у саксонських

горішних Лужицях один окружний сержант жандармів, що далеко й широко був знаний й пошуканий як нахідчик води, і який справді також доказав дивовижних успіхів. Так само французський аббе Парамель став безсмертним через те, що в 64 роках свого життя вислідив 10.275 жерел, з яких удалось відкрити коло 9.000. Його свобідна від усякого шарлятанства книжка: „L' art de découvrir les sources“ діждала ся в короткім часі численних видань і була перекладена на багато мов. Такі нахідники жерел, *aquileges*, *aquatium indagatores* або *ὕδροςκόποι* були також і в старині. Вони творили щось наче цехові союзи, а деякі навіть ішли в військом у похід, щоб в разі потреби зараз узяти ся до верчення та добування води конечної для житя. До того такі верчення старинним на диво щастили ся, хоч їх техніка була проста, а про наукову геологію — в нинішнім розумію — ніхто й думки не мав. Отже вони, мусимо прийняти, руководили ся практикою, вміли відрізняти верстви, що не проводять води, від тих, що проводять, і своїми довгими спостереженнями добре привчили своє око до всіх обявів, які вказували на підземну воду. Наш час тут свідомо вяжеть ся з набутком старини. Французи відновляють римські водяні будівлі в Альжирі та на ново проверчують артезійські криниці! Добуті успіхи такі незвичайні, що тепер те саме загадують Французи й для Тунісу.¹⁾ Отже бачимо, що вже в старині дуже добре розуміли, яку ціну має добуте свіжої води до питя; аж коли почало ся варварство, позасували ся ті колишні ями, викопані з таким надлюдським трудом, оази знов укрили ся на стоцу грубо піском і знов стали самітними пустинями. Певна річ, що Римляни свого часу вертіли на недогіднім терені африканської пустині глибше, ніж 600 стіп з величезним успіхом. Евген Одер, що послідний обговорив сей предмет подрібно та геніяльно, зве ту роботу в старині, що відносить ся до умілого вишукування водяних жил та за-

¹⁾ Як велика небезпека грозить від безвідя на пустині, нехай покаже те, що в протягу двох років на великій караванній дорозі з Туату згинуло з браку води 20.000 верблюдів. Богато про те вміють сказати подорожні в цілях дослідів та політичні місні послідних років, от як експедиції Фляттера та Фура-Лямі, що вийшов був з Варглі з 13.000 верблюдами, а заки прибув до Агади, лишив ся йому один-одніський. Тепер у Варглі є неменьше як 160 артезійських криниць; в переважній части заложили їх Французи, а тільки небогато тубольці.

кладаня добре фільтрованих збірників води та криниць, прямо гідною подиву.

Грошовід загально вважається винаходом Веямина Франкліна, а час появи того важного відкриття подається на 1752 рік. Але хто хоч троха обізнаний зі старо-єгипетською культурою, той буде тямити, що в Медінет-Абу вже коло 1300 р. пер. Хр. вершки високих щоглів, які побудував Рамзес III. на міських вортах, були позолочені для проводження грому, а про старо-грецьких та римських жерців ідуть слухи, що вони вміли таку штуку, що приманювали громи з неба до певних місць. Про Нуму Помпілія стоїть у Лівія таке (I. 20): „А щоб приманювати ті громи, посвятив він на горі Авентині жертівник для еліційського Юпітера.“ Ту штуку заманювати від богів громи (хоч первісно в тій вірі, що через те пізнається воля богів) мав виконувати сам Нума з особливим знанєм того предмету (пор. Ов. Met. XIV. 677. Fast. III. 295—398.). Формулки конечні для заклинання та зачаровування уложив Нума на письмі. Коли його наступник Туль Гостілій захотів раз при обряді в честь еліційського Юпітера вжити тих зачарованих речень і зробив у виконуваню одну помилку, розгніваний бог ударив громом і спалив короля разом з його домом (Livius I. 31, 8). При таких невдачних експериментах з приманюванєм громів з неба нерозумно грім забивав жерців. Вони піднимали до неба дрючки оковані металем, бо завважили, що металі найбільше пригідні до грому. Та все таки ті дрючки на стільки не були дійсними громозводами, на скільки не доставало їм металевого відводу до вохкої землі, що все-ж видається властивим фактором новітнього громозводу. Та все таки вже тут у старині видно що найменше почин.

Коли в XVI віці пан Декандаль відбував тяжку виправу в гори, покориштував ся штучними оцелями свого винаходу та гадав при тім, що доконав хто зна якого нового вигаду. Тим часом уже в старині знали безперечно залізні зачепи; вони були прастарим помічним средством, коли хто спинав ся по Кавказі. Про той прототип наших залізних зачеп говорить Страбон ось що (XI. 5, 7): „В зимі на верхи Кавказу ніяк не можна дібрати ся; за те в літі виходять туристи тоді, коли задля снігу та леду попривязують собі круглі підшви з волової шкіри й вибиті колючками (ὁπόδου-μενοι κεντρὰ ὠμοβόια δίκην τυμπάνων πλατεῖα κτλ.). З гори знов сходять таким способом, що лягають враз із пакунками на звівачі шкіри й сунуть ся в низ зівсім так, як се водиться в атропатен-

ській Медії та на горі Мазіюсі в Арменії. Також привязують там до підшов деревляні, вицьвяховані кружки.“

В останніх роках багато було бесіди про проби штучно витворювати перли, кидаючи до скоруп мушель дрібненькі тіла й змушуючи животи обтягати їх перловою матицею. Та тільки се діло вело ся вже на тисячі років перед тим Китайцями, які в такий спосіб укривали поволокою перлової матиці маленькі фігурки Будди.

Кожний знає, яка важна тепер голубяча почта в війні та мирі. Відділ воздухо-плавців залізничного полку в Шенебергу коло Берлина виучує на окремих поштових стаціях голубів тільки виключно до бальонової служби. При всіх цісарських маневрах стоїть при головній квартирі 50 або й більше листових голубів до послуги, а про Вісмана знаємо, що він підчас своїх африканських експедицій мав звичай возити з собою й німецьких листових голубів. Листовий голуб може перелетіти в одній хвилині 1200 м., а деколи перелітає й 1700 м. на хвилину. Та не всі знають, що голубяча почта вже добре була звісна Арабам, Грекам та Римлянам у старині. До передавання вістей з Багдаду до Алеппо й з довж мало-азійського побережжя до Александрії Араби держали голубів. Одною з найбільше милозвучних пісень Анакреонта (*εις περιστεράν*) уважається, як звісно, та пісня, яку він післав Батилі поштовим голубом. Як знаємо з Еліяна (*Var. hist. IX. 2*), сповістив побідник у олімпійських ігрищах Тавростен своїх ефінетських земляків про свій побідний голубом. Коли Антоній замкнув у Мутині Д. Брута, тоді той, щоб подати всьому світові звістку про свою біду, вжив до того голубів. Впрочім деколи при передаванню вістей уживали замість голубів також ластівок. Після Плінія (*Nat. hist. X. 71*) римський лицар Цеціна сповістив своїх приятелів про свою побідну четвернею в цирку ластівками; знов після Фабія Піктора сповістила ластівка Римлян, яких облягли Лігустини, про день призначений на відсіч числом вузликів, які були на нитці, привязаній до її ноги.

Хто пильно перечитує часописі в наших часах, той нераз зустрінув ся з запискою, що той або сей доконав того, що на поштової картці або й ще на меншому просторі переписав мікроскопічно-малими буквами зівсім чітким письмом малий катехізм Лютра або Шіллерів „Дзвін“. Також і такі забавки зустрічаємо вже в старині. Пліній оповідає (*VII. 85*), що Ціцерон бачив I. книгу Гомеру

рової Іліяди написану таким письмом, що шкірка, на якій воно було написане, вложена до купи змістила ся в горіховій лущині. В 1. книзі *Ποικίλη ἱστορία* (с. 17) оповідає Еліян про одного мистця, який доконав того, що на зерні сезаму виписав золотими буквами двостих. Цікаве, що Еліян такі забавки, шкідні для очей і досить безцільні, осуджує словами: *τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ τοῦτο ἢ χρόνου παρανόημα* (Що-ж се иньше, як не трата часу?); зівсім так, як і нині ми се робимо. Після звістки Зонари Юліянська бібліотека в Константинополі, що згоріла в 9 століттю і числила 120.000 томів, мала між иньшим шкіру вужа, на якій була списана ціла Іліяда та Одиссея. От так, як деколи читаємо про дуже маленькі годинники, не більші від наших десятиох сотиків, так знов оповідає Еліян про гідну подиву зручність двох грецьких майстрів. Мірмикід з Мілету й Каллікрат із Лякедемону виробили зі слоневої кости малесенький візок, такий малий та заразом так добре виконаний, що одна муха своїми крилами могла його накрити. Крім того зладили вони ще так само завеликий та у всіх частях добре відданий корабель зі слоневої кости. Зі слоневої кости поробив Каллікрат комах та иньших звіврів таких малих, що треба було мати дуже добрі очі, щоб змогти розібрати поодинокі части тіла, дуже точно віддані та близькі до дійсности.

Що до ткацтва, а головню якости деяких тканин, то старинний Єгипет зайшов був уже в тім на диво далеко. Тканини, які старинні Єгиптяни виробляли при помочи зівсім простих знарядів, можуть навіть ще й нині встояти ся при порівнаню з найтоньшими бруксельськими полотнами. А перед 3400 роками виткано таке добре та рівно-густе полотно, що навіть сам найлучший ткач полотна із Шлезка зміг би не богато лучше виткати його й нині. Геродот оповідає в 3. книзі (сар. 47), що єгипетський король Амазіс подарував Лякедемонцям нагрудник, у яким кожда нитка, хоч сама вже тонка, мала бути скручена з 360 тонесеньких ниточок, які добрим оком ще зівсім точно можна було розібрати. Мимоходом сказати, в тім числі 360 була ідея, а то згадка про 360 днів старо-єгипетського року. Як тих 360 днів давали один рік, так 360 тонесеньких ниточок складало ся на одну звичайну нитку. На нагруднику були виткані образи звіврів, а сам він був прикрашений золотом та шовком.

Проти того дрібязку згадаймо про велитнів. Уже в старині були будівлі, що вводили в подив своєю висотою. Славна вежа Фарос

на морську ліхтарню коло Александрії, що зачисляла ся до сімох чудес світа, була висока на 160 м. і коштувала на наші гроші 4 мільйони корон. Хто тепер піде зі старого світа і поплине до Північної Америки, то як перше знамя Нового Йорку побачить величезну статую Свободи, проти котрої пр. монахівська Баварія, що до величини майже зникає. З північно-американською статуєю Свободи можна порівняти старинний колюс на Родосі. Він був твором Хареса з Лідоса і з'образив бога сонця. Спіжева статуя була 70 локот (105 римських стіп) висока, та не стояла вона, як деколи гнуть байку, над пристанню, тільки недалеко входу до тої пристані. Мало хто зміг обняти його великий палець, а кожний із його пальців був більший, чим переважне число статуй. Коли перестояв 66 років, завалив ся в 227 р. пер. Хр. від землетрясеня. Відтак пролежав на землі близько 900 років. В 672 р. по Хр. продав його арабський генерал одному Жидови, а той обладував спіжем 900 верблюдів. Стремління до ефекту, намагання за всяку ціну викликати подив у старину взагалі не було нічим незвичайним. Ба, дехто навіть носив ся з думками ще в більшій мірі фантастичними, ніж найсміливіші пляни новітніх будівничих, різьбарів та інженерів. Нагадаю при тій нагоді славний плян ученика Лівіппового, Стасікрата. Він, як згідно свідчать Плутарх, Пліній і Страбон, захотів переробити великанську, скалисту гору Атос на колюсальну статую Александра Великого. Отся найбільша зі всіх на світі статуй мала держати в лівій руці місто, в якім змогло би змістити ся 10.000 мешканців, а в правій урну, з якої плила би до моря ріка. Безперечно — думка, яка що до величності пляну не лишає більш нічого бажати; її виконання сміло можна було би рівнати що до сензацийности з вежою Айфля в Парижі!

Не минає майже й один місяць у році, щоб часописи не подали нинішню читачеві звістки, що десь там вибух страйк, викликаний одною чи другою робітницькою класою. Ба, навіть страйки вчених у наших часах не належать до рідкостей. От недавно застрайкували професори в Вірцбурзі, а дещо перед тим також у Штрасбурзі. Але страйкували вже в сїрій старині, іменно в Римі. Як на політичнім полі були сецесії та відмова військової служби тими средствами, якими плебеї добували свої найважніші державно-громадянські права, так само могла деколи виринути й серед членів якогось цеху гадка, подібними способами боронити

чести й зиску своєї громади. Цінний примір такої страйкуючої класи подає нам Лівій в 30 розд. 9 книги. Було се в 311 р. пер. Хр., коли в Римі нечаяно застрайкувала поважана корпорація музикантів. Від часів Нуми Помпілія творили *tibicines* одну громаду, яка — зівсім, як нинішні робітницькі класи — тісно лучила ся, щоб зберегати свої права. До тих горожанських прав трубачів належав і щорічний сьвяточний бенкет на Капітолю, *in aede Jovis*. Та в 311 році станули при державній кермі строгі та ошадні цензори і не багато думаючи вичеркнули з етату той бенкет для *tibicines*, який так довго був у звичаю. Але перечислили ся, бо *tibicines* усі разом подали собі руку, упо *agmine* покинули Рим і разом пішки подали ся до сусідного Тибуру. Бідні Римляни не мали тепер нікого, хто-б їм підчас жертви загравав на флеті. А жертви без проводу музики ніяк не можна було приносити. Та добра порада стала в пригоді. Вислали до Тибуру депутацію, яка ввійшла в переговори зі страйкарями. Та всьо даремне. В кінці на просьби римських послів ухопились Тибуряни підступу. Ображених музикантів запросили одинцем до своїх домів під позором, щоб заграли їм при обіді. А тоді всіх їх попоїли вином. Се, як каже Лівій, не прийшло їм дуже тяжко, бо *vini avidum ferme hoc genus est*. Відтак попитих до нестяму позаносили на драбинясті вози і так усіх разом відвезли назад до Риму. Тут на форум побудили ся *tibicines* на другий ранок від великого шуму (гл. Ovid. fast. VI. 665). Зробив ся *concursum populi*, приступили до переговорів, які сим разом покінчили ся успіхом, бо цензори пристали на всьо. Давне, добре право *in aede vescendi* знов привернено для *tibicines*. Отже лакоми на бенкет й уперті голови упертим страйком зівсім досягли своєї ціли. Хоч би тут і не ходило було о наперед задуману поправу платні, то все-ж таки була се перерва в роботі, злучена з добре зорганізованим протестом проти кожного вкороченя дотеперішніх прав — отже страйк. Коли-б навіть дати віру Едвардови Целлерови, що деякі деталі того страйку з ходом часу могли бути видумані, то все-ж таки в головній основі ядро оповіданя треба брати поважно. До того замітка: також і в середніх віках були тут і там страйки. В 1351 р. повтікали в Спірі ткацькі челядники з роботи, тому що платня їм не вистарчала. В 1423 р. застрайкували в Штрасбурзі кушнірські челядники, а страйк кольмарських пекарських челядників трівав десять років (від 1495 до 1505). *Др. Павло Ваґлер.* (Конець буде).

ЛІТЕРАТ.-НАУК. ВІСНИК ХХVІ.

4*

Хроніка і бібліографія.

I. З літератури і науки.

Ювілей московського „Общества истории и древностей российских“. Сього року в цвітінні минає 100 літ від заснованя при московському університеті „Общества истории и древностей“, яке, що правда, з разу мало що не пів столітя проявляло досить слабу діяльність, але від р. 1845, коли його секретарем зробив ся звісний Українець Осип Бодяньський, стануло в першій ряді російської наукової праці й опублікувало в своїх „Чтеніях“ величезну масу многоважних матеріалів і праць, в тім числі також багато річий неминуче потрібних для студій над українською мовою, історією й літературою (згадати лиш Самовидця, Історію Руссовъ та 4-томуву збірку галицьких нар. пісень Головацкого). Оттим то не диво, що ювілей 100-літнього істнованя сього товариства збуджує і в Українцях тепле та симпатичне почутє. Наше Наук. Тов. ім. Шевченка відгукнуло ся також

на сей ювілей адресою, яку вислало до московського товариства і яку тут подаємо в повнім тексті: „Императорскому Обществу истории и древностей“ в Москві. На ювілей найстаршого з історичних Товариств Росії Наукове Товариство імени Шевченка, що своїм завданнем має досліджуванне минувшости й сучасности українсько-руського народу, засилає своє щире поздоровленне. Ювілейне сьвято відсьвіжує в пам'яті нашій на все памятні заслуги, положені Московським Товариством в близьких нам областях науки і в студіюванню України, що пробило дороги дальшим дослідям. Воно приводить на пам'ять імя й заслуги чоловіка, дорогі не тільки Хвальному Московському Товариству, а й українській науці — Осипа Бодяньського, сього славного Українця, що як з одного боку вписав своє імя на перше місце в історії розвою Московського Товариства, так з другого боку особливо причиняв ся до розвою українознавства в публі-

каціях Товариства, зіставши ся на все одним з виднійших репрезентантів культурного українського розвою XIX віка. Сї спогади звязують наше Товариство милою моральною звязею з ювілейним святом Московського Товариства, і ми з особливою сердечністю бажаємо йому славного, невпинного розвою в новім століттю. У Львові 10 (23) марта 1904. За Наукове Товариство імени Шевченка“.

Фантастична цифра. В остатній книжці „Кіевскої Старини“ (за лютий) знаходимо під рубрикою „Вѣсти изъ Галичини“ ось яку відомість. Подавши на підставі „Діла“ відомість про чисельний стан народніх і москвофільських організацій та видавництв редакція буцім то від себе (бо не покликаючи ся ні на яке жерело) пише дословно: „Кажеться, при большому сравнительно числѣ повременныхъ изданій въ Галиції подписчиковъ на нихъ имѣется мало. „Діло“ жалується, что „Літер.-Наук. Вістник“, издаваемый главами „украинофильства“ проф. Грушевскимъ и Франкомъ — подобіе нашихъ ежемѣсячниковъ — имѣетъ всего лишь 144 подписчика (однихъ священниковъ уніатовъ въ Галиції около 3000 человекъ!).“ Из усіх дивоглядних звісток, кольпортованих про Галичину в Росії, отся, тай ще на сторінках поважного „украинофільського“ видання трохи чи не найдивогляднійша. Ми по просту не розуміли-б її, як би не знали, що ціла та новинка повстала не в редакції К. Стар. і навіть не в Києві, а була вирізана ножицями з „Ст. Петербургскихъ Вѣдомостей“, при чім редакція не вважала потрібним на-

віль усунути іронічні „курячі лапки“ при слові українофільство, не кажучи вже про саму фантастичність цифри 144. Вже з другого річника ЛНВ. зі статі „Журнал і публіка“ редакція могла знати, що ЛНВ. зараз у першім році свого істнованя мав 525 передплатників, а другім році в самій Росії мав їх 155, а тепер не вважаючи на заборону ЛНВ. в межах Росії має їх звиш 700. Від такого поважного виданя, як К. Ст. можна-б бажати більш обережності в повторюваню чужих, иноді тенденційних звісток; а бодай такі звістки повинні бути подавані з означенем жерела, відки їх узято, щоб їх текст не кидав зовсім фальшиве світло на становище самої редакції. *Ів. Фр.*

На шляху денаціоналізації. Один із наших пренумерантів пише нам із Сан Франціско в Каліфорнії, прочитавши статистику передплатників ЛНВ в Америці: „Сумно, дуже сумно, що на так видатне число американських Русинів є лише 6-тьох передплатників. Д. І. Ардан хотяй оправдує се у „Свободі“ і каже, що то лише самі попи платять, але мені здаєть ся, що він лише зі стиду не признає, бо хотяй би справді лише попи були передплатниками, то таки те число що найменше повинно би потроїти ся, бо за гроші у них не так скупо, як у Галичині, а ще й поступовійшими видають ся тут на новій землі. Я пробував говорити за „Вістник“ з нашими колишніми галицькими селянами, а тепер американськими робітниками, та скоренько переконав ся, що не буде з сеї муки хліба. Їм дуже дивно було в першій хвилі, чому се так

дорого; розуміє ся, порівнюють з англійськими книжками. Коли я пояснив їм причину, то дехто з них і потакнув, що міг би післати тих півпята дол., але хоче знати, що там пише ся. Позичив я декому по пару чисел до перечитання, а коли принесли назад і я запитав, як подобає ся і чи хоче пренумерувати, то ось що довідався: „Коби, каже, таке все, як от тут (новельки), то ще би файна книжка була, а то що тут багато дурниць пише (поезії), а оного (наукова часть) не розумію, а при кінці (хроніка) і читати не хотів, ну і що буду платити за отих кілька карток 4·50 дол.“ Я призвав його слухність, бо чи-ж ні? Поезії у нього дурнички, а решти він не розуміє, хотя й поезій тим більше не розуміє, ну і за що-ж має платити? Що не розуміє, то й не дивниця, бо не навчив його ніхто, а що свого не любить, то також та сама причина. На чужій мові вчить ся розуміти та й чуже любить. Хто з них похопив трохи англійське письмо, то так радо читає часописи, аж любо, як родовитий Американець. Ся для нього не дорога (і справді ні, бо від 6—10 а часом і більше аркушів великих за 5 ц.), а до того й інтересна, бо довідає ся з неї, що лише хоче. Своє рідне не має у нього великої ваги, а коли читає одну „Свободу“, то йому здаєть ся, що він і сим робить комусь ласку, бо все важне (для нього) вичитав уже давно в англійській газеті, а що там у Галичині руські посли зробили сенесію, то се для нього нічим, або й те, що галицькі Русини уряджували концерт в честь М. Лисенка. Оттаке діє ся тут з

нашими людьми, та на жаль, але що правда, не їх тут вина.

Тарас Фербей.

Столітє харківського університету. В р. 1905 мине сто літ від заснования харківського університету. В Харкові будуть святкувати сей ювілей і для сеї мети вже йдуть оживлені приготовления. Між иншим для сього буде видана історія всіх катедр і науково-помічничих закладів університету, біографічний словар усіх професорів та доцентів і вийде повна збірка творів головного основателя університету Каразина. Надто Історично-філософічне товариство при харківськїм університеті має видати збірку наукових праць, присвячену ювілеєви і за ініціативою свого голови проф. Сумцова урядити виставу предметів, що мають звязок з університетом, його професорами та вихованцями. *(За К. Стариною.)*

Музей старовини і штуки при харківськїм університеті. Як доносить „К. Старина“, в Харкові заходять ся коло здвигнення окремого будинка в найкращій часті міста, де має містити ся музей старовини і штуки, що доси тулить ся при університеті. Сей музей до недавна був присвячений самій штуці, малярству та різьбі; аж відбутий перед двома роками в Харкові XII археологічний з'їзд оживив зацікавлене місцевою старовиною і від разу збогатив музей великою силою памяток до історичних та історичних часів, бо більша часть виставлених в часі з'їзду колекцій була подарована музеєви. Плян будинка на музей уже готовий і пересланий до затвердження міністерству нар. освіти.

І. Ф.

Ювілей славянського вченого. В марті б. р. обходили лужицькі Сербі ювілей 50-літя свого найвизначнішого тепер ученого і духового проводиря, проф. Ернеста Муки. Роджений д. 10 марта 1854 р. в горішно-лужицькім місті Вулкі Восик др. Мука по скінченню університету пішов учителювати в гімназію і працює й досі як гімназіяльний професор у Фрайберзі в Саксонії. Та ся праця для прожитку не перепинила йому присвятити багато сили иншій, правдиво подиву гідній праці над збереженем та прослідженем мови та народности рідного лужицько-сербського народа. До найважливіших його праць належить історичний і порівняний словар долішно-лужицької мови, така-ж граматика, збірка нар. приповідок і т. и. По смерті патріярха лужицьких Сербів Мих. Горніка Мука зробив ся духовим керманичем і дійсним репрезентантом свого народа. І ми бажаємо сьому невтомному та многоваслуженому робітникови на ниві славянського відродження ще многих літ здоровля і сили для дальшої праці.

І. Ф.

Україніца в російських часописах. „Журнал для в сѣх“ 1903, № 9 оцінка С. Русової „Литературного Збирника на спомын Коньського“ (прихильна), № 10 її-ж оцінка І тому Творів П. Мирного (також прихильна), № 11 — стаття про М. Лисенка — її-ж таки пера; № 10 — стаття Єфименкової про І. Котляревського (промова ювілейна); 1904 рік, № 2 — оцінка Показчика Комаря до Шевченка (написав О. Лотоцький).

„Образованіє“ 1903 № 10 умістило оцінку С. Русової

укр. альманахів („З над хмар і долини“ та „Дубове листє“) під заг. „Малорусскіє альманахи“ (№ 10, ст. 115—117, бібліографія). І д. Русова заперечує вартість першого альманаха.

„Вѣстник Воспитанія“ 1903 № 6 умістив оцінку Д. Д—ка укр. видань СПб—ського „Благодійного т—ва“, а № 1 з сього року його-ж оцінку квів-ївських народніх видань українських (№ 1, ст. 27—33, бібліографія).

„Русская Мысль“ 1904 №№ 1 і 2 статя Вол. Лесевича „Е. П. Гребенка, Опыт характеристики“.

„Русскія Вѣдомости“ 1903 №№ 286, 287 і 289 — стаття М. Рклицького „Сельскія бесплатныя бібліотеки в Малороссіи“; закінчення її таке: книжок мало, якости неможливої, а до того ще й незрозумілі, бо писані російською мовою); №№ 297 і 301 — стаття відомого російського письменника Тана (псевд.) „Русскіє в Канадѣ“ (из дорожных впечатлѣній) — тут оповідаєть ся про українських штундарів; № 302 — оцінка А. Ф—това книжки Л. Падалки „Пять бюджетов крестьянских хозяйств с. Демьяновки Полт. губ., Хорольск. у.“ (Полтава 1903).

„Литературный Вѣстник“ 1903 № 5 „Воспоминанія И. С. Тургенева о Шевченкѣ“, ст. 5—8; в хроніці згадано про відкриттє памятника Котляревському (ст. 102—104) та про 60-ті роковини від смерти Квітки (ст. 109—110).

„Отрывной календарь на 1904 год“, изданіє М. Т. Соловьева (Москва); в цьому зви-

чайному лубошному календарі поміж усяким сьміттем літературним знаходимо дві коротенькі замітки, цікаві для нас і написані дбало: се — під днем 8 лютого замітка в приводу 250-их роковин „присоединенія України к Московскому царству“ (переказано за Костомаровим головнійші умови договору), а під днем 9 лютого більш оригінальна статейка „Малорусская литература“: згадано видатнійших діячів укр. літератури XIX в. аж до новітших часів (забуто тільки про драму), згадано й Галичину, „гдѣ в настоящее время существует малорусскій университет(?), нѣсколько гимназій, выходят газеты и журналы на малорус. языкѣ. Ученая работа дѣятельно ведется ученым об—вом имени Т. Шевченка в Львовѣ („Науковое Товариство имени Шевченка“).“ *В. Д—ко.*

В остатній (мартівській) книжці петербурського „Журнала министерства народного просвѣщенія“ надруковано в відділі критики й бібліографії простору (32 стор.) статю проф. М. Грушевського пз. „Львовское ученое общество имени Шевченка и его вклады въ изучение Южной Руси“. Подано тут, уперве в Росії, систематичний огляд наукової праці нашого товариства в відділах історії і фільології.

Переклади українських творів. Видавництво „Донская Рѣчь“ (в Ростові на Дону) видало не що давно кільки перекладів з Івана Франка: „Сам виноват“ (ціна 1½ коп.), „Хорошій заробток“ (ц. 1 коп.), „На днѣ“ (ц. 9 коп.), „Нефтянщик“; готують ся до друку переклади оповідань В. Стефаніка.

Часопись „Народное Благо“ (виходить у Москві) надрукувала в ч. 4 (сього року) переклад із Стефаніка: „Проводы“ (переклав Вл. Мясоѣдов). *В. Д—ко.*

В чч. 527—532 віденської газети „Die Zeit“ поміщено оповіданє Ів. Франка „Терен у позі“. Тема взята з гуцульського життя; перекладу доконав сам автор із недрукованого ще руського оригіналу.

Львівська робітницька польська часопись „Głos robotniczy“ помістила в ч. 8—12 у фелетоні переклад оповіданя М. Коцюбинського „Помстив ся“. *І. Ф.*

„Южныя Записки“ ч. 8 почали друкувати переклад оповіданя Ів. Франка „Къ свѣту“ (До сьвітла). Переклад з „галицко-українського“ зробив Біловодскій і він тягнеть ся через чотири числа.

Признанє премії ім. О. Потебні. Харківське „Историко-Филологическое Общество“ оголосило було свого часу конкурс на премію ім. О. Потебні. На засіданю 21 грудня ст. ст. предложив проф. Сумцов рецензію на одну працю, що вплинула на конкурс, про купальські обряди і пісні. Автор розглянув коло сто збірників і праць і розібрав понад шість соток купальних пісень у своїй праці, тримаючись при тім методу праці Потебні про колядки. Рецензент заявив ся за признанєм премії авторови, а піддержав його в тім і проф. Кадлубовскій, по чім премію признано. Автором праці є М. Д. Кушен. *В.*

Нова драма. Земський лікар богодухівського повіта М. Сластин написав драму в пяти актах із народнього життя п. н. Гроші.

Драма присвячена М. Кропивницькому. В.

Американські видання. З початком п'ятитисяч будуть виходити в Mt. Carmel, Pa що місяця просвітні книжочки для народу під загальною назвою „Слово“. Гроші на се видавництво полишив покійний о. А. Бончевський в сумі 500 доларів. Книжочки будуть мати різнородний зміст, а пренумерата стояти буде 1.50 дол. річно для Америки, а 2 дол. для Європи. Редактором є Ст. Макар. Зачувати, що невдовзі має виходити в Бразилії р.-українська часопись.

Як у нас знають історію. В „Руслані“ 1904, ч. 36, ст. 2 читаємо: „В Японії є багато буддистів, які почитають три божества — Вішну, Шіва і Брама.“ Невже той, хто се писав, не знав, що буддизм і брагманізм — ворожі релігії між собою, і що в Браджу, Шіву і Вішну буддисти зовсім не вірують? Історія буддизму вказує, що заперечення сієї брагманської трійці буддистами завсїгда було для брагманістів одною з найболючіших точок. А. К.

Національний рух серед Татар. „Каспій“ надрукував кореспонденцію з Криму д. Бин-Маади, що вказує на дуже цікаве явище — оживлення за останні часи татарської літератури. Слив кожне число „Терджмана“ (татарська часопись, по нашому „Товмач“) приносить звістку, що той чи инший татарський автор збогатив, скільки міг і чим міг, рідну літературу. Працюють — і Кримці, й Астраханці, Казанці й Оренбуржці. Багато перекладають із чужих мов, особливо з російської, нпр. торік літом редакція розіслала передплатникам яко лип-

цевий додаток гарний переклад з М. Горького „Хан та його син“ (переклав Бахчисараєць С. Озек-башли). Ми — Українці — можемо тільки повитати своїх товаришів „по неволі“ і побажати їм яко-мога більших успіхів. Чим більше прокидати-меть ся до нового життя народів у Росії, чим далій поступлять вони в своїй праці національній, тим краще для всіх їх взагалі, а для кожного з окрема. „Нехай гинуть вороги, хай воля настане!“ В. Д—ко.

II. Нові книжки.

Записки Наукового Товариства ім. Шевченка під редакцією Михайла Грушевського, т. LVII, 1904 кн. I. Олександр Сушко — Впровадження єзуїтів до Польщі, іст.-крит. студія. Ст. 1—28 (кінець буде); Аристарх Крижановський, до друку приладив Михайло Грушевський — Матеріали до історії Коліївщини. I. Василянські записки й листи про Коліївщину. Ст. 1—24. Др. Іван Франко — „Король Балагулів“ Антін Шашкевич і його українські вірші. Ст. 1—34. Miscellanea: а) Іван Франко — Руська сатира на польську елекцію 1696 р.; б) М. Зубрицький — Парохіяни відмовляють підписів на петицію против відобрання церковних і парохіяльних дібр в 1848 р. Ст. 1—8. Наукова Хроніка: Іван Стешенко — З юбілейної літератури про Мик. Гоголя. Ст. 1—20 (кінець буде). Бібліографія. Ст. 1—54. Показчик до LI—LVI тт. Записок Наукового Товариства ім. Шевченка Ст. 1—14. Зміст тт. I—LVI (по німецьки) Ст. 15—24.

Хроніка українсько-руського

Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові Ч. 16, 1903, вересень—грудень. Ст. 1—24. Засідання Виділу. Засідання секцій. М. Русов — Гончарі в селі Опошні, б) вироби з дерева й рога в селі Грунь. М. Грушевський — Памяти Ол. Маркевича. П. Литвинова — Олійниця в с. Землянці. А. Веретельник — Олійні в північно-східній Галичині, М. Шишкевич — Продукція олію на галицькій Волині. Ф. Вовк — Передмікенська культура на Україні. М. Кр—ий — Проект поправнішого видання творів Т. Шевченка. Др. Ів. Франко — Причинки до українського віршованя XVII ст. В. Гнатюк — Етнографічний збірник т. XIV, Етнографічний збірник т. XV. М. Тершаковець — Нові причинки до біографії М. Шашкевича. М. Павлик — Шкільне інспекторство Федьковича (1869—1872). Др. В. Левицький — Начерк хемічної термінології. Засідання Комісій. Справоздане в екскурсії для антропологічних помірів. Участь Товариства в ювілеях. — Нові видання Товариства.

Етнографічний Збірник видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка т. XIV. Оповідання Р. Ф. Чмихала, зібрав Володимир Лесевич, зредагував В. Гнатюк. Ст. I—IV+337, Львів 1904.

Матеріали до історії Коліївщини. Подав о. А. Крижановський, приладив до друку М. Грушевський. (Відбитка з „Записок“ т. LVII). Ст. 24, 8°. Ціна 25 сот.

„Король Балагулів“ Антін Шашкевич і його українські вірші. Написав др. Ів. Франко. (Відбитка з „Записок“ т. LVII). Львів,

1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 34, 8°. Ціна 35 с.

Юлій Заєр, Легенди в передмовою Юрія Караска, переклав Мих. Мочульський. Накл. Української Видавн. Спілки. Ст. I—XVII+148. Львів, 1904. Ц. 2·40 К. Зміст: Зрада в домі Ган, Король Кофегуа, El Cristo de la Luz, Щасте в саді цвітучих бресков, Іштар.

Микола Дерлиця, Композитор і інші оповідання. Накл. Української Видавн. Спілки. Ст. 144, Львів, 1904. Ц. 2·00 К. Зміст: Композитор, На чужім празнику, Бузьки, Жовтодзюбик, Весіле, Пташенята, Останній бій, На вакаціях, Народня школа, До ока.

Фердинанд Ляссаль, Про суть конституції. З німецького переклав Д. Д. в передмовою Ів. Франка. Накл. Української Вид. Спілки, Літер.-наук. бібліотека Ч. 74. Ст. I—VII+48, Львів, 1904. Ц. 30 с.

Смерть Тимоша, історичне оповідане. На основі повісти Рогової написав Н. М. Коштом і заходом Тов. „Просвіта“. Ч. 286. Ст. 32. Львів, 1904. Ц. 20 с.

Яків Зробек, І. Дудар. II. Епопеї часть перша. Ст. 36. Тернопіль, 1904. Ц. 50 с.

Гостинець руским діточкам. Видане чернов. філії тов. „Руска Школа“. Ч. 8. Ц. 5 с. Чернівці, 1904. Зміст: 1. Портрет Івана Франка, 2. Житєпись Івана Франка, 3. Хліб наш насущний даждь нам днесь (оповідане Павла Гуменюка), 4. Як Лис учив Вовчицю ловити риби хвостом? (Уривок із „Лиса Микити“ Івана Франка); 5. Придибашки (О. Федьковича), 6. З під ринви та на дощ (вірш С. К.) і 7. Загадка (Івана Бажанського).

Утеча трох братів із турецької неволі. Видане черн. філії тов. „Руска Школа“ ч. 9. Ц. 5 с. (з передмовою І. К.) Чернівці, 1904.

Павло Штоналко: Голгофта, передрук з „Католицького Виходу“. Накл. автора. Жовква, 1904. Ц. 20 с.

Українські переписні картки.

1. На пошану 250-ти літнього ювілею прилучення України до Москви № 2. Канальські роботи. Чернівці, 1904. 2. **Имя народный в образках.** Рисував Е. Турбацкий, накл. ред. „Гайдамаків“. Львів, 1904. Серія з 6 карток: 1) Козак на коні, символ України, підносить громовий клич. 2) В палаті зібрана старшина коло гетьмана, а представителі Галичини прийшли з привітом. 3) Ангел України топче ворогів і пробиває мечами. 4) Козак в повній зброї сильний і неприступний. 5) Козак іде в бій з постановою цілковитої саможертви, а ангел України заслоняє його щитом і мечем. 6) Гетьман України дав борцями-героями булаву. Ціна цілої серії 60 сот. 3. **Іван Франко: Захар Беркут,** 10 переписних листків, накладом Я. Оренштайна в Коломиї, рис. Пестрак. Рисунок гарний багато причиняє ся до ліпшого зрозуміння звісної повісти Івана Франка „Захар Беркут“. 4. Сьвяточні переписні картки. Накладом Я. Оренштайна в Коломиї. Рис. Пестрак.

В. Щурат. Раз до мене молодість прийшла. Перемишль, 1904. З печатні Йосифа Стифіого. Ст. 12, 16°. Ціна 12 сот.

О чѣмъ радили на всенародномъ вѣчу д. 26. Новембра 1903 въ Yonkers, N. Y. Накладомъ

Амер. Руского Народного Фонду. Скрентонъ, Па, 1904. Зъ друкарнѣ „Свободы“. Ст. 48, 8°.

Сорокъ сказокъ. Собралъ А. Волошинъ. (Поучительное Чтеніе. Ч. 3.) Унгваръ, 1904. Изданіе Акційнаго Общества „Уніи“. Ст. 32, 16°. Ціна 20 сот. — Отся брошурка обіймає сорок коротеньких оповідань із моралізаційною тенденцією і зладжена для таких, що лише починають читати, роблять, так сказати-б, перші кроки в азбуці. Мова в ній — помилувши зверху форму — досить чиста, народня, хоч не бракує в ній і таких виразів, як: роптати, почувствовалъ, почти (майже), язва (рана), пѣтухъ, пуще, кальга(?), карманъ, нужны, долженъ (повинен), отличный, кушай (їж), горлышко (шийка у фляшці), мореходный (морський), нѣсколько, виновать, вѣрно (певно) і ин. Очевидно, що угроруський селянин не зрозуміє тих слів, а се не може бути для нього корисним. В.

Евгеній Жуковский, Учебник рільництва. Накладом тов. „Руска Школа“ в Чернівцях. Ст. VIII+101+98+96+52+XII. Ц. 4 К. Чернівці, 1903. Книжка складаєть ся з чотирьох частий: I. Загальна культура рослин (короткий нарис про складові часті землі і її фізичні прикмети, про оброблене і знаряди до оброблення землі, про загальні й штучні навози, про засів, обхід і жнива культурних рослин, про поправу землі), II. Спеціальна культура рослин (управа найважнійших рослин, управа пашних рослин на рілі і сіножатях, наводнене або зрошуванє сіножатий), III. Скотарство (будова тіла зьвіринного, плеканє, годо-

ване і догляд зьвірят взагалі, плеканє рогатої худоби, овець, коний і свиний), IV. Наука, як провадити сільське господарство (засоби до провадження господарки, продукційні засоби, капітал і його ужиток, устрій господарки, вибір способу господарки, поодинокі способи господарки, провід в господарці і головні засади рахунковости). Вправді вийшло в нас уже декілька українських книжок, що тикають практичних економічних справ, однак усі вони дрібні брошури. Першою поважною книжкою з тої галузи науки є праця д. Е. Жуковського, директора рільничої школи в Кіцмани на Буковині. В тій книжці подано 120 гарних ілюстрацій, що мають на цілі пояснити теоретичну науку. Богатих нових, чи то часто народних, чи вдатно сконструованих наукових термінів в області тих чотирьох відділів економічних наук надібуємо тут перший раз. Тим своїм виданєм (при підмозі буковинського краєвого Виділу) заповнив д. Жуковський в частині ту прогалину в українській літературі, що пекучо відчувала ся в практичній господарці. Про зміст самої книжки ми не берем ся видавати осуд, замітимо тільки, що видана вона старанно й гарно і без сумніву принесе не малу користь у практичній житю, а для автора щире признание від не одної людини. *Кр.*

Еміль Феррієр, Дарвінізм, переклад із французького з передмовою І. Ф. Накладом Укр.-руської Видавн. Спільки, Наукова бібліотека Ч. 12. Ст. V+144. Львів, 1904. Ц. без опр. 1.30 К. опр. 1.70 К.

Злодійська рука, передрукова-

но зі „Свободи“ Накладом Вячеслава Будзиновського. З друкарні Народової (Манецких) ул. Коперника ч. 9, мала 8-ка, стор. 15.

Н. Писаренко, Коринь. Народня драма въ V діяхъ. Харьковъ. Типографія В. П. Романова, Рыбная ул. № 17. 1904, 8-ка, стор. 53. Ціна 35 коп.

Бібліотека для рускої молодіжи підъ редакцією Юліяна Насальського. Т. LXX — LXXII. Батько, оповіданє А. В. Штерна з великор. пер. М. Попович; Добрий синъ, фантастичний образокъ въ 4 актахъ І. Я. Луцка; Двѣ Вѣдъмы, опов. А. Веретельника і На Елеонѣ, вірш І. Я. Луцка. Ст. 57+32+45+IX. Коломия, 1904. Редакция розписує конкурс (три премії 80 К., 60 К., 40 К.) на написанє повісти 1) відповідної для рускої молодіжи, передівсім морального і патріотичного змісту, 2) основаної на тлі історичнім, або взятої з руського народного житя, 3) оригінальної, піде ще не друкованої, 4) в обемі 2½—3 арк. друку. Речинець до кінця червня 1904 р. Цікаво, чи довго ще Бібліотека для рускої молодіжи буде видавати ся тою архаїчною, етимольогічною правописю, яка чейже незвісна вже нашій молодіжи та яку ціль має в тім проф. Насальський? *Кр.*

3 газет і журналів. (Кіевская Старина). Д. Гр. Сьогобочний подав оцінку української белетристики „Кіевскої Старини“, за 1903 р., в рос. тижневику „Южныя Записки“ ч. 9 1904 р. „Кіевская Старина“ каже д. Сьогобочний — не дала за 1903 р. багато з красної літератури ані що до скількості, ані що до якості.

Що до якості, то тут особливого поступу не заітно. Виступали особи переважно звісні в українській літературі, їх оброблюване тем не представляє нічого нового. Автор переходить за порядком усі українські оповідання: „За готарь“ Кобилянської читається легко й інтересно. „Дарочка“ Яновської не належить до числа ліпших творів авторки. „Антрепренеръ Гаркунъ-Задунайський“ Винниченка не можна рівняти з двома його попередніми оповіданнями „Сыла и краса“ і „Биля машины“. „Рішучо — каже д. Сьогобочний — не хочеться вірити, щоб „Антрепренеръ Гаркунъ-Задунайський“ належав перу такого талановитого автора, бо останнє оповіданє носить на собі характер легкого фейлетона. „Святыи городъ“ Лазаревського, що перший раз виступає в українській літературі, заслугує на увагу читача. „Санитаръ“ М. Левицького інтересний і веде ся живо. „Биля огнища“ Непийводи гарне, хоч дещо монотонне. Коли то не псевдонім якого звісного вже письменника — каже д. С. — то в особі Непийводи українська література дістає талановитого початкуючого письменника. „Тополі“ і „Въ незнану далечинъ“ М. Чернявського хоч мають літературну вартість, то все таки вони слабші від його поезій („Зори“ Київ 1903). Без сумніву найбільш капітальним твором і що до розвою ідеї і що до артистичного оброблення ві всього того, що появилось ся в „Кіевскої Старині“ за 1903 р. є „Пролаца сила“ П. Мирного і Ів Білика. На кінець згадує ще автор про критичні

статі, літературні нариси та характеристики, поміщені в тім журналі.

Окрім того Южныя Записки (місячник видаваний в Одесі) подає в ч. 1 дуже гарну і теплу написану статю Кондратенка п. з. „Къ юбилею Н. В. Лисенка“, де описані ювілейні обходи Лисенка в Галичині, а передівсім у Львові, приготования до подібного обходу в Києві, характеристика української пісні й музики та характеристика і біографія самого Лисенка. В ч. 2 в відділі „Бібліографія“ поміщена рецензія на книжку д. М. Комарова „Т. Шевченко въ литературѣ и искусствѣ“. В ч. 5 опис Лисенкового ювілею в Києві п. з. „Юбилей Н. В. Лисенко“. В ч. 6 в відділі „Иностранное обозрѣніе“ говорить ся про невідраднє політичне і культурне положене Русинів у Галичині та хиби народної організації. В ч. 9 є рецензія на книжку М. Коцюбинського „Оповідання“ т. I Київ 1903. В ч. 12 статя Чернигівця „Вопросъ о народномъ языкѣ въ школахъ“, де оповіджені заходи, які робить Чернигівське губернське земство, щоб у народних школах Черн. губернії завести українську мову.

(Slovanský Přehled). В ч. 6 за 1904 р. подано статю проф. А. Нідерле п. з. Ještě k sporu o ruskoslovenskou hranici v Uhrách, в котрій автор полемізує з выводами д. Ст. Томашівського (Записки Наук. Т. ім. Шевч. т. LVI п. з. Угорські Русини в світлі урядової угорської статистики), покликуючись при тім на д. В. Гнатюка. В хроніці того самого числа згадує ся про виклади

української літератури в Києві проф. Перетцом, з хибним мотивованєм (jak se pravi, pod dojmem memoranda, jež podal ruské vládě pražský professor Puljuj, rodem Malorus), про націонаційний рух у Галичині, про зріст руських кредитових товариств, про дар Лисенкови, про перехід частини угорських Русинів на православє і ин.

(Нові часописи). З днем 1 марта став виходити у Львові новий двотижневник п. в. „Новий громадський голос“ на місце коломийської „Хлопської Правди“, що перестала виходити. Редактором є Др. Ів. Макух. Також в Чернівцях почав виходити новий двотижневник п. в. „Хлібороб“, якого видає „Кравва Рада культури“, а редактором є др. Ст. Смаль-Стоцький.

В Чернівцях виходить як додаток до „Рускої Ради“ (попул. тижневника) — Вістник Союзу руських хліборобських спілок на Буковині, „Селянська Каса“ — раз на місяць.

Від марта 1904 р. почав виходити у Львові під ред. С. Вітика місячник „Праця“ (Ст. 12), часопись промислових українських робітників з рамени комітету Р. У. П., замість торічної „Доброї Новини“. Часопись призначена за кордон.

Замість черновецького місячника „Гасло“, орґану Р. У. П., став виходити в тім самім місті двомісячник „Життя“, присвячений виясненю засад партії і її відношеня до ріжних питань загально-революційного і пролетарського руху.

Краківський дневник „Czas“ надрукував у ч. 41—42 фейлетон

Б. Лепкого про жите і діяльність Миколи Лисенка.

„Южный Край“ помістив у ч. 7966 статю проф. М. Сумцова про Амвровія Метлинського. В.

Жидівський дневник у Львові. Дд. С. Арнольд і Яків Ліфшиц оголосили сими днями комунікат, де заявляють, що від цвітня 1904 р. стануть видавати у Львові щоденну часопись п. в. „Tagblatt“ у жидівським жаргоні і гебрайськими черенками. Задачею дневника буде боронити інтересів Жидів і ширити просвіту серед жидівських мас у Галичині і Буковині. Поза обороною жидівських справ дневник буде займати прихильне становище до всіх краєвих справ. Та мимо того кінцевого запевненя накинулась уже на видавців галицька польська преса (Słowo polskie, Kurjer Lwowski і ин.) за те, чому дневник не видають в польській мові, на що взагалі Жидам такого дневника, scilicet окремих орґанізацій. Ми розуміємо, що тут є чого бояти ся, бо коли-б не те, що Жиди в Галичині йшли доси у всіх справах разом з Поляками, то ті самі Поляки не мали-б і половини того всього, що мають нині. Одначе tempora mutantur... Кр.

III. З громадського життя.

З громадського руху американських Русинів. У Канаді відбуло ся в Вінніпегу дня 26 і 27 січня всенародне віче, скликане незалежними попами, висвяченими греко-правосл. єпископом Серафимом. Віче ухвалило заснувати духовний і учительський семінар. Віче мало характер чисто український.

В Злучених Державах робітники при копальнях твердого вугля з'організувалися в унію робітницьку, котра складається з місцевих відділів по народностям. Сея організація перевела вже два страйки, в котрих виборола для робітників більшу плату.

Поміж нашими людьми починається ширити чим раз більше протестантизм. В Scranton, Pa є український місіонар-штундист, а в Allegheny, Pa презбитеріанська місія удержує в своїй семінарії двох наших студентів.

Щоб усвідомити наш нарід і згуртувати його в одну р.-українську громаду, устроюються віча по більших наших осадах. Таке віче відбулося в Yonkers, NY. а 22 лютого в Olyphant, Pa. На посліднім вічу порішено побудувати в Нью Йорку або Джерзі Сіті „Народний дім“, де мають міститися банк, еміграційний дім, бюро посередництва праці і бурса для шкільної молодіжи. Гроші на сю ціль збираються марками і розпродажею уділів по 10 доларів один. *Ст. М.*

3 Тов. для розвою руської штуки. Від д. Івана Труша, відомого нашого артиста, одержуємо ось які уваги: З загальними зобрами Товариства для розвою руської штуки, які відбулися з кінцем лютого с. р. у Львові, скінчився пятий рік існування сеї молоді інституції. Судячи по справозданю дирекції товариства, остатній рік не приніс товариству великого пожитку, як і попередні роки з виключенем першого. Чи і на скільки він гірший від попередніх, неможливо означити; бо справоздане дирек-

ції, хоча точно вичислює всі місьцевости, відки приходили замовлення, хоч подає загальну квоту всіх п'ятирічних замовлень, обчислюючи при тім і пересічну квоту на один рік — цілком промовчує квоту, яка вплинула з замовлень за остатній адміністраційний рік. Сея квота повинна передісім видіти в справозданю дирекції.

Товариство має три фонди: фонд резервовий 500 кор. 50 с., фонд запомоговий і емеритальний 218 к. 38 с. і фонд для заснованя руської школи малярства 445 к. 35 с. Сї позиції дають наглядний доказ, що товариство фінансово стоїть не високо. Що товариство взагалі не досягнуло такого успіху, якого члени, а може й наша суспільність сподівалася, признає сама дирекція в справозданю; робить тільки помилку, коли вказує на байдужність нашої суспільности, як на жерело зла. Коли наша суспільність зараз в першім році існування товариства зробила замовлень у товаристві більше як на 40.000 кор., а сея позиція в білянсі товариства не збільшилася в дальших роках, ба навіть зменшилася, то причини упадку товариства треба шукати радше в устрою самого товариства і артистів взагалі (не членів товариства, котрі його інтересам цілком віддані). І справді, багато з них не розуміє вартости товариства і сторонить від нього, самі-ж члени товариства не могли доси знайти ні одного з поміж себе, який би міг постійно жити у Львові і успішно сповняти функції одного з директорів. Се велика хиба в устрою товариства. Дальшою хибою товариства є не-

оцінюване вартости замовлень на украшеня церков, хоча се, можна сказати, суть і підстава істнованя товариства! В остатніх літах воно занадто подало ся в бік артистичної продукції вільної штуки, отже на терен, де сили артистів за малі, а ще меньша кваліфікація заряду товариства. Доказом сього твердження була от хоть би остатня вистава, яка, по мимо похвал людий доброї волі в „Ділі“, не могла товариству принести успіху матеріяльного, а ще меньше морального.

Остатні загальні збори товариства не могли робити надії на будуче, бо теми санації товариства через поправу артистично-заробкової продукції ніхто навіть не порушив, а говорено тільки про якісь вистави, про уряджене ще одної фантової лютерії на галицькій Україні; або перемелювано банальні патріотичні фрази на тему „разом руки си подаймо і як братя ся любім“. Сею дорогою не уратує ся товариство від цілковитого упадку, а вже цілком не поправить ся його стану. Треба не виключно але передівсім стати на ґрунті дешевої солідної продукції з можливим узглядненем артистичних вимогів. *Ів. Тр.*

Останні судороги буковинських „русских“. В III кн. нашого журналу за 1904 р. було вже сконстатовано, що москвофіли на Буковині стануть незабаром археологічною рідкістю, бо в тій хвилі похоронили були вже свій останній орґан „Православную Буковину“. Та як кожде сотворіне змагаєть ся зі смертю, а огонь заки погасне, ще в останне блисне ясним полум'ям, так воно і з буковинськими „русски-

ми“. От саме тепер удалось їм відтерти свою „Православную“ мертву старушку і вона знов стала страхати Чернівці. Але ще не все! Не задоволили ся вони відтертим трупом, що як не тепер то за кілька місяців (коли переведуть ся вибори до бук. сойму) таки перенесе ся там, „идіже ність болізни“, але, як доносить черновецька „Руска Рада“, беруть ся видавати ще газетку для народа п. з. „Народная Рада“, що має кинити „Рускій Раді“. Та те саме, що ми сказали про „Прав. Буковину“, кажемо вже й про „Народную Радю“: до побаченя на похоронах!

Фреквенція в народніх школах Угорщини. До державних народніх шкіл в Угорщині вписало ся в сім шкільнім році 308.099 учеників, більше о 78.074 як минулого року. Відповідно до матірньої мови розпадаєть ся се число на дітний: 165.039 мадярської мови (+ 14.485), 51.843 німецької (+ 4.948), 39.012 словацької (+ 2.460), 29.803 румунської (+ 2.646), **9.336 руської (+ 2.783)**, 4.966 хорватської (+ 714), 2.990 сербської (— 246), 5.110 иньших матірних мов (+ 284). Що до віри дітний, то було: 158.452 рим. кат. (+ 14.514); 52.546 ареформ. (+ 6.627); 28.865 гр. кат. (+ 2.961); 23.354 жидів. (+ 981); 20.208 гр. прав. (+ 995); 19.272 еванг. (+ 1.575); 5.365 унітаріїв (+ 410), 37 иньших (+ 11). Кілько дітний ходить до конфесійних шкіл, того не можна на разі дізнати ся з урядових даних. *В.*

Як жидоватіє Угорщина. Мадярський публіцист (Русин із роду) Гейза Петрашевич видав

брошуру п. н. „Zsidó Földbirto-
kosok és berlők Magyarországon“,
в якій виказує на підставі статисти-
чних дат, як Жиди загортають
сильно в Угорщині в свої руки
християнські землі, як змагається
число Жидів дідичів і арендарів.

В.

**Шкільні відносини семигород-
ських Саксів.** Як високо розви-
нена національна праця між се-
мигородськими Саксами, можна най-
ліпше пізнати з того, коли при-
дивимося їх шкільництву, на яке
— бідні зрештою Сакси — при-
носять дуже значні жертви, не
дістаючи при тім від держави ні-
якої помочи. У 219 парафіях і 5
філіялках євангелицької церкви
було при кінці 1900 р.: 16 пу-
бличних огордів діточих, 51 захо-
ронок, 1 інститут для виховуваня
фреблянок (Кронштат); далі 73
однокласові, 103 двокласові, 31
трикласові, 17 чотирокласові, 1
п'ятикласова, 4 шестикласові, 3
семи- і 3 восьмикласові народні
школи, разом 232; далі 4 п'яти-
класові, 3 семи- і 3 восьмикласові
вищі народні школи, разом 10;
далі в мійських громадах 13 еле-
ментарних шкіл, 4 чотирокласові
дівочі школи, 1 шестикласова хло-
пяча школа, 1 низша реальна
школа (Кронштат), 1 низша і вис-
ша реальна школа (Германштат),
2 низші гімназії (Mühlbach і
Sächsisch-Reen), 5 повних гімна-
зій (Германштат, Кронштат, Шес-
бург, Медіаш, Бістріц), 1 духовна
семінарія (Германштат). Крім того
старша молодіж, мужеська у всіх,
а женська в переважній частині
громад, ходить на науку доповня-
ючу. В Медіаш, Марієнбург і Бі-
стріц в рільничі школи, у всіх

містах промислові школи, а в Гер-
манштаті і Кронштаті торговельні
школи. Що до фреквенції, то ні-
мецькі школи стоять на чолі всіх
шкіл в Угорщині. Число дітей,
що ходили до школи в 1900 р.,
виносило 35.390, з того 19.499
хлопців і 15.891 дівчат (дівчат
менше тому, що вони обов'язані
ходити до школи лише до 14 року
життя). З того було 32.871 єван-
гелицьких дітей і 2.519 інших
конфесій (на Угорщині до тепер
існують конфесійні школи). Коли
порівняємо числа євангелицьких
дітей обов'язаних ходити до школи
і тих, що дійсно ходили, то побачимо,
що з 33.964 обов'язаних
ходило 32.871, отже 96·78%. По-
лишається отже лише незначне
число дітей (1.093), що не хо-
дили до школи. Але й на ту решту
складають переважно такі діти,
що до 12 року життя ходили до
школи, а опісля наслідком при-
мусових обставин мусли піти на
службу або до ремесла. Відпо-
відно до статистичних виказів
угор. міністерства просвіти хо-
дило в 1900/1 р. до народних
шкіл в Угорщині 82·04% обова-
заних до науки. Поділені по ма-
тёрній мові стояли тут Німці на
чолі з 95·52%, потім Словаки з
87·6%, Маляри з 85·4%, а се-
мигородські Сакси з 96·78%!
Коли порівняємо число семигород-
ських Німців із числом Русинів
у Галичині і їх шкільництво з
нашим, тоді аж побачимо, як
страшно далеко стоїмо ми поза
ними. Але тоді й зрозуміємо, чому
ми не маємо політичної сили від-
повідної числу нашого населення і
що треба робити, аби її досяг-
нути.

В.

Чужинці на німецьких університетах. В минулім, зимовім півроці шкільнім було записаних на німецьких університетах 3.093 чужинців на 37.881 всіх іматрикульованих студентів. Се найвисше число, яке до тепер було; в зимі 1901/02 вписало ся було 2.917, а перед десяти літами, 1893/94 2.092 чужинців. Число чужинців становить проте 8·2% загального числа студентів, стільки воно виносило й 1901/02 р., зрештою тримало ся все коло 7%. З сих чужинців студіювали: 739 філософію, фільольогію або історію, 722 медицину, 651 математику або природничі науки, 366 право, 231 економію або лісництво, 178 рільництво, 135 еванг. теольогію, 32 католицьку теольогію, 26 дентистику і 13 фармацевтику. 2.620

з тих студентів були Европейці, 473 з иньших частий сьвіта. Між першими було: 986 Росиян, 588 з Австро-Угорщини, 318 Швайцарців, 162 Англіїців, 73 Болгар, 69 Румунів, 64 Французів, 59 Греків, 55 Сербів, 49 з Нідерляндів, 41 Турків, 43 Італійців, 33 з Люксембургу, 33 з Швеції й Норвегії, 14 з Бельгії, 13 з Еспанії, 12 з Данії, 4 з Португалії, 2 з Черногори і 1 в князівства Ліхтенштайн. З иньших чужинців походило 319 з Америки, 133 з Азії, 19 з Африки і 2 з Австралії. Американців було найбільше зі Злучених Держав, Азіятів із Японії. Сі числа обіймають одначе лише іматрикульованих студентів, багато в ще госпітантів, але про них не маємо близших даних. В.

